

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

57. BIND

VINDING · SØRVAD

1963

INDHOLD

<i>Gunnar Boldsen</i> . Hanne og Marius Boldsen paa Aaberggaard	5
<i>Peter Skautrup</i> : Nogle højnavne i Hardsyssel	43
<i>E. Jespersen</i> : Lokalhistorisk indslag i danmarkshistorien	62
<i>F. Elle Jensen</i> : Pastor Krarup i Borris	78
<i>J. Søndergaard Jacobsen</i> : Alfred Kaae: Lem Sogn	90
<i>L. Willemoes</i> : Niels Wads bo på Øgelstrup	94
Foreningsmeddelelser	105
Peder Christensen Engbæks bøger	107
Udtog af emner og navne	109
Regnskab	111

SAMFUNDETS STYRELSE:

Bibliotekar, *Kr. Bjerregaard.*

Lærer, *J. Søndergaard Jacobsen*, medlem af redaktionen.

Konsul, *Eli Jepsen.*

Lærer, *Esbern Jespersen*, sekretær, kasserer og redaktør.

Lærer, *A. Kaae*, næstformand og medlem af redaktionen.

Bogtrykker, *Gadgaard Nielsen.*

Amtmand, *Aa. Rangel-Nielsen.* formand.

Gårdejer, *Kristian Raunkjær.*

Landsretssagfører, *N. C. Skouvig.*

Hanne og Marius Boldsen paa Aaberggaard.

Aaberggaard er en gammel slægtsgård, der ifølge traditionen slægt efter slægt er gået fra far til datter og fra mor til søn. I begyndelsen af det nittende århundrede bestod børneflokken af de to døtre, Maren og Ane, hvoraf den ældste, Maren, blev gift med Peter Volder fra herregården Holmgård i Møborg. Hun skal have været en betydelig kvinde, der regerede med fast og myndig hånd, til hun i 1846 kunne overlade gården til sine to ældste sønner, Christen og Peter Aaberg. Da krigen brød ud i 1848, måtte de begge af sted, og Maren og Peter måtte atter stå for gårdens styre og stel. Ganske vist havde de lov til at beholde den ældste søn hjemme til hjælp ved gårdens drift; men det afslog Maren. Når kongen havde brug for de unge karle, skulle hun nok klare gården, og efterhånden kom alle fem sønner ind som soldater. Da soldaterne blev hjemsendt, overtog de to brødre atter gården og delte den ved Christens giftermål i Øster og Vester Aaberg, indtil Peter ved sit giftermål blev mand i Brandborg i Flynder. Christen overtog så begge gårde og drev dem samlet, medens Vester Aaberg i nogle år blev brugt dels som skole og dels som aftægtsbolig for de gamle. Ved Peter Volders død i 1871 blev gården revet ned, og Maren flyttede til Øster Aaberg.

Christen Aaberg ægtede efter hjemsendelsen fra soldatertjenesten i 1851 Kirsten Zilstorff fra gården Nørager i Nees. Hun stammede gennem sin mor fra den kendte vestjyske slægt Harpøth, der fra ringe kår havde arbejdet sig op til at kunne overtage herregården Ulfsund i Nees. Denne slægt

blev tidligt grebet af pietismen, især i den form brødre­nigheden i Christiansfeld gav den, og der var en livlig forbindelse mellem slægten og denne by. Foruden religiøsitet­en var der en del tungsind i slægten, og Kirsten Aaberg arvede begge dele foruden en godhed mod mennesker, der var ene­stående. Dertil kom, at hun var ret stille og tilbageholdende, og at hun aldrig sagde et ondt ord til mennesker eller om dem — sladder gik hun altid langt uden om.

Ifølge et gammelt kort var Aaberggaard på den tid, da Christen Aaberg overtog gården, som så mange gårde på egnen en parallelgård med en kålgård, hvor en enlig pil og nogle stikkelsbærbuske var det eneste, der ragede op. Jorden var mager, ja det rene sand og hede; men engen nede ved åen var dog en hjælp. I de følgende år fik Christen Aaberg ombygget gården, så den blev firlænget, og her fødtes min mor, Hanne Marie Aaberg, den 29. april 1854 og fik navn efter en ældre søster, der var død som spæd. Begge forældre var jævne i deres færd og gode mod fattigfolk og mod deres tjenestefolk, og de lagde grunden til det ry som et godt sted at tjene, gården siden har haft. Tillige havde hendes far i arv fra sin mor fået en god forstand og gode førerevner, og det var ganske naturligt, at han tidligt blev noget af en sognekonge, der efterhånden fik meget at gøre med det offentlige liv. Han kom året før, mor blev født, ind i sogne­rådet og blev to år senere dets formand; men navnlig efter at han i 1861 var blevet valgt ind i folketinget, kom hans offentlige virke til at præge hjemmet stærkt.

I dette hjem voksede mor op under indflydelse af en mor, der som nævnt var stærkt religiøs grebet og med et følsomt sind tog tungt på livets tilskikkelser. I skolen havde hun lærer Lundgaard fra Harbøre, som hun senere i livet min­dedes med taknemmelighed og glæde, og som lagde den første spire til den draging mod det grundtvigske livssyn, der så helt skulle få overtaget i hendes liv. Da mor var fjorten år, fik Møborg i pastor Deichmann en varm og dygtig for­kynder af kristendommen; han blev en meget nær ven af

hjemmet, og forældrene satte stor pris på ham. Hos ham gik hun til præst i to vintre og blev konfirmeret, og skønt han nærmest var pietist og således rigtig efter moderens hjerte, fik han dog på grund af sin inderlige kristentro og sit frie syn stor indflydelse på mor. Størst betydning for hendes endelige valg af det grundtvigske syn fik vel nok senere valgmenighedspræst Karl Povlsen, Ryslinge, der i årene 1880-83 var kapellan hos præsten i Tørring-Heldum ved Lemvig. Hun drog ofte den over to mile lange vej til Heldum kirke for at kunne høre Karl Povlsens forkyndelse, og jeg har et stærkt indtryk af, at det var ham, der fik mor til at tage skridtet over i valgmenigheden. Hun har senere fortalt, at det tidligt stod hende klart, at hvis hun skulle giftes, skulle det være med en grundtvigianer og venstremand — og begge dele kom til at slå til.

Arbejdet i hjemmet kunne ellers være hårdt nok. Aaberg var såre langt fra at være pengekær; men han ville gerne være med til at skabe arbejde til husmændene, der havde svært ved at skaffe føden på den karrige jord, og han elskede at se mange mennesker omkring sig og se værdier blive skabt. Han drev på med opdyrkning af hede, hvortil der skulle hentes mergel nede ved åen, og med teglværket, der skulle bruge ler fra engen og tørv fra mosen, altsammen arbejder, der krævede folk. Der kunne derfor om sommeren være omkring 20 daglige mennesker; ja, når der samtidig var håndværkere, kunne tallet stige op mod de 30, og de skulle alle have kosten på gården. Dette gav en stor husholdning, f. eks. blev det mange stykker smørrebrød, der skulle smøres til formiddags- eller eftermiddagsmellemmaden, som spistes i marken. Og da Kirsten Aaberg tidligt blev svagelig, blev det et stort arbejde og ansvar, der kom til at hvile på mor, da hun blev voksen. Men de mange mennesker gav også meget liv på gården, og mor skal som ung have været ret livlig. Især var der ofte megen lystighed på teglværket, og når stene var strøget og skulle brændes, kunne der herske et liv, der i meget kunne minde om Blichers „Æ Bindstou“, da der

mellem fyringerne var god tid til at fortælle historier og lave andet sjov.

Efterhånden som Aaberg blev en kendt mand inde på rigsdagen, kom mange af datidens store mænd på besøg, og det satte sit præg på hjemmet. Noget kan det vel også skyldes, at Kirsten Aaberg stammede fra herregården Ulfsund; men et er sikkert, at noget almindeligt bondehjem blev Aaberggaard ikke med hensyn til daglig livsførelse. Da mor selv blev kone i gården, fik hver mand sin kuvert, noget ganske ukendt på det tidspunkt. Det fortælles således, at en karl engang brugte suppeskeen at spise med i stedet for sin egen ske, for hvad skulle man ellers bruge den til. Og mor var dygtig til at lave mad, vel oplært som hun var i sit hjem med de gode traditioner og de mange fine gæster. Jeg har mange år senere hørt en af hendes gamle piger sige: „De var jo ikke bønder på Aaberggaard, og jeg var noget betænkelig ved at blive kokkepige så fint et sted. Men det gik langt over forventning, for hvor var Marius og Hanne flinke mennesker at tjene hos.“

Det kom i høj grad Aaberggaard til gode, at Dalgas, der i årene efter 1864 var vejassistent i Viborg, blev en nær ven af Aaberg og fik ham interesseret i plantningssagen. Gården lå som de fleste vestjyske gårde på den tid uden læ af nogen art — som allerede nævnt var der til at begynde med kun et piletræ og nogle stikkelsbærbuske. Men i 1876 begyndte Aaberg at tilplante lyngbakkerne syd for gården, og med tiden blev det til to plantager på tilsammen 100 tdr. land, hvoraf den største blev plantet vest for marken, så den kunne give læ for vestenvinden. Efterhånden udvidedes også haven, så den til sidst blev på 2 tdr. land med læbælter for vestenvinden og nordenvinden og med mange store træer inde i haven, noget ret enestående at se ved en vestjysk bondegård på den tid. Mor så alt dette gro op, efter at hun var blevet voksen. I løbet af en snes år forvandlede gården fra en almindelig hedegård til en af de skønneste pletter på egnen med plantagen øst, syd og vest for gården, medens ha-

ven mod nord gik ned til de brede enge ved åen. Denne udvikling har sikkert været stærkt medvirkende til at skabe den naturlglæde, som hun besad i så rigt mål.

Skønt der var nok at tage fat på hjemme på den store gård, kom mor dog også ud for at lære andre forhold at kende. Således var hun et halvt år på Strandbjerggård ved Struer, et halvt år hos de gamle Buhls på Toftum og et halvt år helt ovre i Onsved i Horns herred. Sjællænderne syntes hun dog ikke rigtig om; de var noget døde i det i forhold til, hvad hun var vant til fra sit hjem. Så gik det hende betydeligt bedre blandt østjyderne. Hun var som sagt blevet stærkt grebet af Grundtvig, skønt hjemmet var pietistisk præget. Der kunne derfor ikke blive tale om at komme på højskole; de var jo venstremænd, de gode højskolefolk, og faderen var valgt som højremand—husk på, det var i provisorietiden. Derimod var hun så heldig, at en af hendes bedste veninder, Marie Høgh fra Rammegård, blev gift med højskoleforstander Jens Bek fra Mellerup. Hos hende fik mor lov til at tjene som pige i året 1884-85, men var uden faderens viden i virkeligheden elev på sommerskolen. Dette fik afgørende betydning for hende, idet hun her mødte sin tilkommende mand, Marius Boldsen.

* * *

Boldsen-slægten er gammel i Mellerup, og flere af dens mænd fo'r til søs, før de nedsatte sig som gårdmænd. Således også Niels Pedersen Boldsen, der i flere år sejlede som søkaptajn på Riga i Rusland og fra hver rejse medbragte en sølvske. Senere blev han ved giftermål ejer af Mellerup kro samt af kirken, hvis kirkegård stødte op til krohaven. Efter ham blev sønnen, August Boldsen, ejer af gården og kirken, medens kroen blev flyttet længere ned mod færgestedet. I 1854 giftede August Boldsen, der året før var blevet sognefoged og lægdsmand, sig med sin kusine, Mariane Boldsen, hvis hjem lå lige overfor på den anden side af landsbygaden.

Det blev et i åndelig henseende meget rigt hjem, de to skabte i årenes løb. Mormonerne havde navnlig i Mellerup

vakt en del røre, da pastor Slamberg i 1858 blev sognepræst for Støvring-Mellerup menigheder. Og det gik her som andre steder, at deres virke blev årsag til en åndelig vækkelse i sognet. Pastor Slamberg tog straks kampen op mod mormonerne og fik efterhånden folkene i sognet draget så stærkt over mod Grundtvig, at der først kunne oprettes en højskole og senere en valgmenighed. Mariane og August Boldsen blev i årenes løb knyttet meget nær til dette præstehjem; ja, så nær blev de to ægtepar knyttet sammen, at det faldt ganske naturligt, at de efter deres død fik samme gravsted lige uden for våbenhusets dør. Gennem præsten blev hjemmet i Mellerup stærkt påvirket i grundtvigsk retning, og August Boldsen blev en af lederne ved oprettelsen af højskolen i 1880. Valgmenigheden, der blev oprettet i 1890 efter pastor Slambergs død, var de i begyndelsen mere forbeholdne overfor. Men med tiden gik de dog med og blev nære venner af menighedens første præst, digteren Jakob Knudsen, indtil denne lod sig skille fra sin første kone og i 1896 ægtede højskoleforstander Jens Beks datter Helga — her kunne de ikke følge ham. Det faldt ganske naturligt, at de foredragsholdere, der besøgte byen, ofte kom til at bo hos Boldsens, og det blev mange af højskolens bedste mænd, der på den måde var jævnlige gæster i hjemmet — lad mig nævne Jens Nørregaard og Chr. Baagø fra Testrup højskole. Alt dette i forbindelse med, at August og Mariane Boldsen var livlige og stærkt interesserede mennesker, gjorde hjemmet til et sted, hvor mennesker gerne kom, og at August Boldsen var en dygtig violinspiller, var kun en charme mere.

I dette hjem fødtes min far, Marius Martinus Boldsen den 4. maj 1858 som nummer to af en søskendeflok på fire. Hans første store oplevelse var de østrigske soldater i 1864. En dag, han kom hjem fra skolen, havde hjemmet fået en indkvartering på to officerer og tre menige. Det var mange i forhold til gårdens størrelse; men faderen var som sagt lægdsmand og ville tage sin rigelige del af de fælles byrder. Officererne kunne nok volde kvaler engang imellem; men en

fast og rolig optræden fra gårdens side fik det hurtigt i orden igen, så det må siges, at indkvarteringen gik uden alvorligere misforståelser.

I skolen var far så heldig at få en af de gode gamle grundtvigske lærere, der forstod fortællingens kunst til bunds. Lærer Wendt kunne fortælle, så eleverne sad med opladte sind og senere i livet kunne lade fortællingerne gå videre til deres børn. Han kom til at stå i stråleglans for far og blev altid — og det skete ofte — omtalt med den varmeste beundring og hengivenhed. Skolen faldt i det hele taget let for far — navnlig var han dygtig og stærkt interesseret i regning — så både læreren og præsten ville have ham til bogen. Men det kunne der ikke være tale om. Far kunne ikke tænke sig et skønnere og friere liv end landmandens, og selv om det senere en overgang blev endog meget trange kår for ham, fortrød han aldrig sit valg.

Som 17-årig kom far på Testrup højskole hos Nørregaard og Baagø, der som nævnt ofte kom i hans barndomshjem. Det var i meget god tid — alt for god tid vil de fleste sige — men udbyttet var trods den store ungdom ikke ringe. Han var senere i livet stærkt præget af disse to mænd og satte navnlig Baagø overordentlig højt. Han var også en vinter på Ladelund landbrugsskole og kom i det hele taget hurtig med i den stærke udvikling, der skete inden for landbruget i disse år. Som et karakteristisk træk kan nævnes, at han blev stærkt optaget af den nye roedyrkning. Faderen lod ham også prøve den nye dyrkningsmåde og var godt tilfreds med resultatet, da roerne kom op. Men så en dag skulle de udtyndes, og det kom de selvfølgelig ikke til at se godt ud af — rent ud sagt, de hang ikke så lidt med næbbet. Og den gamle kom da også ind til moderen og sagde med forfærdelsen malet i sit åsyn: „Mariane! Mariane! — Marius har helt ødelagt roerne.“

Far kom tidligt med i skyttebevægelsen, der opstod i årene efter 1864, og blev både en dygtig skytte og en dygtig gymnast. I 1880 lå han som fæstningsartillerist i Kastellet i Kø-

benhavn, hvor han avancerede til korporal, og han gik med liv og lyst op i soldatertjenesten. Efter hjemsendelsen kom han tilbage til hjemmet og blev nu gymnastiklærer på den nyoprettede højskole. Denne stilling beholdt han, til skolen gik over til den lingske gymnastik — så trådte han igen ind i de meniges rækker. Far var i det hele taget en meget livlig og livskraftig ung mand, opvokset som han var i et hjem, hvor glæden og takken for livet sad til højbords. Han har således fortalt, at han ved et bryllup dansede tre nætter i træk og om dagen svang plejlen i loen — det var der ikke mange, der kunne have gjort ham efter.

* * *

Efter at have overtaget forpagtningen af Aaberggaard blev far og mor viet i Møborg kirke en stormfuld efterårsdag, den 3. november 1887. Og det blev alt andet end magsvejr i de første år af deres ægteskab. Firserne var en meget vanskelig tid for dansk landbrug, og Aaberggaard var på grund af Aabergs offentlige virke noget forsømt. Det kan således nævnes, at han kun var hjemme i juleferien fra rigsdagen blev indkaldt den første tirsdag i oktober til den blev hjemsendt hen på foråret. Det var trange kår at gå ind til for et ungt ægtepar, og kun stor nøjsomhed og et friskt gåpåmod kunne hjælpe gennem de første meget vanskelige år. Nøjsomheden var de enige om, men modet kunne nok svigte mor engang imellem; her var far mere robust og lod sig ikke sådan kue.

Om foråret 1897 kom Aaberg syg hjem fra rigsdagen, hvor han havde taget stærk del i de forhandlinger, der blev ført for at undgå, at landet igen blev kastet ud i provisorierne. Disse forhandlinger havde taget for meget på kræfterne — Aaberg var på det tidspunkt 77 år — og efter et halvt års sygeleje døde han den 17. oktober. Det blev en meget stor begravelse, måske den største der er set på egnen. Blandt kransene var der sølvkranse fra rigsdagen og valgkredsen samt en sølvpalmegren fra Vemb-Lemvig-banen, der i væsenelig grad skyldte ham sin tilblivelse. Det kan også

nævnes, at der var gravet trapper, så kisten kunne bæres ned i den gransmykkede grav. Følget fra hjemmet var stort — 47 vogne foruden de mange, der gik — og mange kom med ekstratog til Amstrup og sluttede sig ved kirken til følget. Ikke desto mindre skulle efter egnens skik alle, der mødte i hjemmet, bespises, og der var derfor rejst et stort telt på plænen uden for stuehuset.

Da den økonomiske stilling skulle gøres op efter begravelsen, viste det sig, at den var endnu værre, end man havde tænkt sig. Der var kun gæld på gården, og de mange kautionsforpligtelser, som Aaberg i sin godhed over for fattigfolk var gået med til, gjorde det hele ret håbløst. Dertil kom, at Kirsten Aaberg, der på det tidspunkt var 81 år gammel og hjælpeløs, og sønnen Peter, der var svagelig og meget tunghør og nærsynet, intet havde at leve af og på ingen måde kunne klare sig selv. Aaberg, der havde hjulpet så mange, havde altid afslået selv at modtage hjælp af nogen art, skønt han i mange år i rigsdagen havde tilhørt regeringspartiet — men det var dengang. Hjælpen kom dog fra Aabergs mange venner, så familien kunne blive ved gården. Men far afslog at tage mod den på anden måde, end at der blev dannet et aktieselskab, der overtog 40 tdr. land af plantagen, idet gården dog fik fuld brugsret over arealet. Kirsten Aaberg og sønnen Peter levede kun i få år efter Aabergs død, idet Peter døde i 1901 og Kirsten i 1903. Dermed var det gamle hjem i Vestenbjerg opløst, og stuerne stod delvis ubeboede indtil næste slægtled, far og mor, efter en ombygning flyttede derover, da den yngste søn, Aage, ved sit giftermål i 1923 overtog gården i forpagtning.

Vilkårene for far og mor blev således, da de i 1902 blev ejere af Aaberggaard, at en forsømt gård med dårlig jord, dårlig besætning og gamle huse måtte drives, uden at der var ret mange rede penge til rådighed. Navnlig var hestebestanden for lille i forhold til de vidtstrakte marker, så toårsplagene måtte for hårdt med, og det gav opkørte rygge. Dertil kom, at Aaberg på grund af kautionsforpligtelser

måtte overtage Øster Torp og Grenen, og det blev ikke lidt af tid og kræfter, der blev efterladt på landevejen. Endelig var der teglværket, der gav en masse kørsel med ler og tørv. Med tiden blev der dog råd til at købe et par gode kvier og en god følhoppe, og med disse som stamdyr blev besætningen arbejdet op og rensat ud, så den i årenes løb blev helt god og raceren. Men det kunne ske, at et godt avlsdyr, der var beregnet til eget brug, måtte sælges for at skaffe rede penge, og i et sådant øjeblik kunne det nok knibe selv for far at holde modet oppe.

Det gik dog jævnt fremad med gårdens drift, og da tiderne for landbruget samtidig blev bedre, blev der efterhånden råd til at købe flere maskiner, der i alt fald kunne lette arbejdet for folkene. Men det blev undertiden på hestenes bekostning. En hestegang er nu engang ikke let at trække, og da gården fik slå- og høstmaskine, måtte hestene med, hvor de før var fri. Det hjalp imidlertid godt for både mennesker og heste, da teglværket blev nedlagt, og de to udmarksgårde tillige med det yderste af marken kunne sælges fra, uden at besætningen af den grund blev formindsket. Og især blev det en stor lettelse, da gården i 1915 fik elektrisk lys og kraft, så hestegangen kunne likvideres. I det hele taget var de vanskelige år overstået, da den første verdenskrig stod for døren, og plantagerne, der først og fremmest blev plantet for at give læ for vestenvinden, var i krigsårene en god indtægtskilde, der sammen med landbrugsprisernes opsving gav jævn velstand inden døre.

Der blev i den tid ofte talt om, at Aaberg skulle have oplevet, at de plantager, han skabte af ideelle grunde, også kunne skaffe penge til huse.

* * *

Far havde taget stærk del i skydning og gymnastik i sin fødeby Mellerup, og det var derfor naturligt, at han fik oprettet en skytteforening, da han kom til Møborg. Skydebanen var på Aaberggaards mark nede ved åen, og her ledede han selv skydningen hver anden helligdag sommeren igen-

nem. Gymnastikken fik far derimod Niels Kvolsbæk til at lede; han havde fået interesse for sagen på Askov højskole og havde senere gennemgået et kursus i København. Gymnastikken foregik de første vintre i Øster Krarups lade, idet man havde anskaffet nogle løse gulve til at lægge på logulvet under øvelserne; der måtte begyndes småt, til der i 1896 blev råd til at opføre et gymnastik- og forsamlingshus i tilknytning til brugsforeningen. Fra formandsstillingen i den hjemlige skytteforening gik vejen dog hurtigt videre til amtsbestyrelsen, hvor far i mange år var næstformand og en overgang også formand.

Af skyttefester var der amtsskyttefesten i Holstebro plantage og hovedkreds festen i Lemvig. Her skal dog kun omtales den hjemlige skyttefest, der sluttede sommerens øvelser. Den var trods de primitive forhold meget festlig. Om formiddagen blev der skudt på banen nede ved åen, og når skytterne kom hjem til gården efter vel udført gerning, gav mor kaffe. I forvejen var Aaberggaards vognport ryddet og gulvene hentet fra Øster Krarups lade, og eftermiddagen gik med at få gulvene lagt på plads og vognporten pyntet med fyr og gran. Her var der så præmieuddeling om aftenen, hvorefter dansen gik til ud på de små timer.

Gymnastikken sluttede selvfølgelig også med en opvisning og fest i Øster Krarup, og desuden var gymnasterne hver vinter til en stor hovedkredsopvisning (for Lemvig-egnen) i Bøvling. Bøvling forsamlingshus er meget stort, og dog var der stuvende fuldt til disse folkefester, som gymnastikopvisningerne var. Hold efter hold kom frem på gulvet, uden at tilskuerne trættes, for man skulle jo sammenligne, hvem der var bedst. Festen varede hele dagen, så menneskene måtte have steder at holde sig til. Ganske vist var der gæstgiveriet, men mange var også indkvarteret privat hos bøvlingboerne; man var selvfølgelig meget gæstfri ved en sådan lejlighed.

Far havde lovet Aaberg, der som nævnt tilhørte folketingets højre, at han ikke ville deltage i rigsdagsvalgene. Der

var dengang offentlig afstemning, og det ville være pinligt for en rigsdagsmand, hvis svigersønnen stemte imod ham. Dette gjorde sit til, at far aldrig tog del i politikken; men jeg tror for resten ikke, at den interesserede ham i nærværdig grad. Der var dog andre steder, hvor en dygtig mand kunne gøre sig gældende, nemlig inden for andelsbevægelsen og landmændenes faglige foreninger, og her faldt da det meste af fars offentlige virke. Han havde fået stiftet en kvægavlsforening i Møborg og blev allerede i 1895 formand for Fællesledelsen af Kvægavlsforeninger i Ringkøbing Amt; senere kom han ind i De jyske Landboforeningers husdyr-udvalg som kvægavlsforeningernes repræsentant. Det var dog først efter Aabergs død, at far rigtig kom med. Han blev i 1897 valgt til landboforeningens bestyrelse — formand i 1917 — i 1902 til Esbjerg Svineslagteris bestyrelse, i 1910 til Esbjerg Smørekspportforenings bestyrelse, i 1915 til formand for det nyoprettede Bækmarksbro Elektricitetsværk og i mange flere bestyrelser. Alt dette gjorde, at far efterhånden blev en stærkt optaget mand — man kan godt for gårdens skyld sige for stærkt optaget — men det havde i høj grad hans interesse, og han gjorde et godt arbejde, hvor han blev sat. Navnlig i de første år var det et stort økonomisk offer at tage del i foreningsarbejdet. Det kan således nævnes, at til en tre dages rejse til Aarhus fik han kun en tredje klasses billet; resten og tiden måtte han selv betale. Men det havde til følge, at kun de virkelig interesserede mænd påtog sig et sådant arbejde; man tjente ikke på det, og det var ikke noget økonomisk offer, hvis man blev sat fra bestillingen.

* * *

Omkring århundredskiftet indrammedes gårdspladsen af de fire længer: kostalden inde under bakken mod øst, laden mod syd, hestestalden og Vestenbjerg, hvor bedstemor og morbror Peter boede, mod vest og stuehuset med sine skønne roser op ad muren og de store popler foran mod nord. Foran indkørselsporten mellem stalden og Vestenbjerg lå et hus, der indeholdt vognporten, smedien og tømmerstuen, og som

ved en smukt gennembrudt brandmur var forbundet med Vestenbjerg. Bag gårdsleddet mellem stuehuset og kostalden lå svinestien, kartoffelhuset, tørvehuset med hønsehus og det nye hus, der indeholdt køkken, spisekammer, bryggers og bagestue. Den store have lå nord og vest for gården, til den ene side begrænset af stuehuset, Vestenbjerg, brandmuren og huset med vognporten, og til den modsatte side begrænset af engen, der lå noget lavere end gården. I det sydvestre hjørne lå endelig teglværket med tørreplads for stenene, medens den vestligste del af haven blev benyttet som planteskole for fyr og gran, der var beregnet både til eget brug og til salg.

Den var smuk den gamle have med de mange høje træer, de store hestekastanier foran stuehuset, græsplænerne og blomsterne, rigtig et sted for de unge at gå og lege og sværme. Noget indeklemmt syntes mor, der savnede udsigten fra spisestuen ned over engene, som hun havde haft som barn og ung; men det gav dog følelsen af en lun rede, hvor ingen storme kunne nå ind. Fra havens østre side førte Den lange Gang forbi Trekanten, hvorfra man kunne se ned over ådalen med de brede enge, hvor heste og sortbroget kvæg lavede op i alt det grønne, medens stationsbyen Bækmarksbro gemt bag sine træer tog imod øjet på den anden side af åen. Gangen fortsatte med de høje graner på sydsiden og planteskolen på nordsiden, indtil den endte ved Bakende, hvor vejen med de sandede spor snoede sig mellem plantagen og en lille idyllisk eng.

Syd og øst for gården lå den 20 tdr. land store plantage, der på det tidspunkt var i sin bedste alder og derfor gav læ for både haven og Den lange Gang. Den vestlige del var dog yngre, og her var træerne endnu ikke højere, end at der var en god udsigt fra Den store Høj. Gården lå således både meget smukt og meget lunt, og det var ikke mærkeligt, at den var noget af en seværdighed i det barske og stormfulde Vestjylland. Trods den gode beliggenhed ved landevej og jernbanestation lå den godt skjult mellem træerne og afson-

dret fra naboerne, så det blev muligt for folkene at leve deres eget liv inden for haven og gårdens mure.

Gårdens besætning var på ca. 50 kreaturer, hvoraf 16 køer, 5-6 arbejdsheste foruden ungheste og et spand stude — æltningen af leret var for hård ved hesten — ca. 40 svin og ca. 30 får. Folkeholdet var derfor stort om sommeren, især så længe teglværket var i drift: tre voksne karle, en konfirmeret stordreng, en ukonfirmeret hjorddreng og tre voksne piger foruden pigen i Vestenbjerg og lærerinden til børnene. Dertil kom i almindelighed fire teglværksarbejdere, tre mænd i mergelgrav eller tørvemose, ikke sjældent daglejere og undertiden håndværkere; der hørte jo både smedie og tømmerstue til gården. Det blev således en stor flok, der skulle laves daglig mad til, og der var nok at tage fat på for mor og pigerne.

Middagsmaden spiste familien sammen med folkene i folkestuen, medens den indtog de øvrige måltider i spisestuen. Dagen begyndte ved halvfemtiden, for at pigerne kunne have malket og karlene kunne have gjort rent under dyrene og fodret hestene til halvseks, da davren blev spist; den bestod af kogt mælk hældt på grøden fra nadveren aftenen før samt af en kop kaffe med et stykke sigtebrød til. Klokkeren tog folkene i marken og blev der, til de skulle hjem til middagsmaden, der spistes klokken halvtolv. Klokkeren halvni var der dog en halv times pause, hvor den medbragte mellemmad spistes, og øldunken gik på omgang mellem de tørstige munde. Efter middagsmaden fulgte middagsøvnen og eftermiddagskaffen; d.v.s. pigerne måtte selvfølgelig ud at malke, de fik ingen hvile. Klokkeren halvto tog man igen i marken og arbejdede der — afbrudt af en spisepause på en halv time klokken halvfem — til det blev fyraften klokken halvtotte. Klokkeren otte var der nadver, der bestod af surgrød kogt på storgryn og med mælk til. Nu var karlene fri og kunne tage sig et spil krocket, eller hvad de ellers kunne finde på, medens pigerne havde malkningen tilbage.

STUEHUSET SET FRA GÅRDEN, 1922

Om vinteren var folkeholdet betydeligt mindre: to karle, stordrengen — far passede selv kreaturerne og svinene om vinteren, da han betragtede dette arbejde som noget af det vigtigste på gården — og to piger foruden pigen i Vestenbjerg og lærerinden. Folkene spiste derfor både middagsmaden og aftensmaden, hvortil de fik varm mælk, i spisestuen, medens formiddags- og eftermiddagsmellemmaden samt middags-søvnen og eftermiddagskaffen blev strøget i de korte dage. Efter aftensmaden blev folkene, når de ikke var i by, inde i stuerne og underholdt sig med læsning, samtale, sang, spil eller hvad man nu kunne finde på. De måtte gerne spille kort, når de blot ikke spillede om penge, og det kunne ske, at far selv tog del i spillet. Jeg husker en vinter, hvor det viste sig, at andenkarlen, Kr. Mose, kunne spille skak, at far og han tog nogle partier om aftenen. I det hele taget blev der gjort meget for at holde folkene fra kroen og andre dårlige steder. Og far og mor var klar over, at skulle dette lykkes, måtte de unge beskæftiges på en eller anden måde; thi kedsommelig uvirksomhed er roden til alt ondt. Derfor læste lærerinden hver aften klokken syv, efter at der var sunget en sang, højt af en passende roman; altid en god bog, der kunne interessere folkene. Når klokken blev otte, sluttedes der af, og pigerne måtte ud at malke. Der var således underholdning nok i de lange vinteraftener, og selv om far og mor gik tidligt i seng, måtte folkene gerne blive siddende, hvis de følte trang til det.

Juleforberedelserne er altid mange på en stor gård. Der skal slagtes og bages, så vidt muligt gøres færdig i marken og meget andet. Især husker jeg den aften, juletræslykten blev lavet. Far og mor havde et par dage i forvejen været i Lemvig på juleindkøb, og alle, både gamle og unge, blev nu placeret omkring spisestuebordet. Karlene lavede kræmmerhusene og klippede flagene og silkepapiret, som de mere fingernemme piger lavede kurve og roser med mosblade af. Pigerne havde derfor ikke tid til at lave kaffen; den tog

morbros Peter og gartner Mærsk sig af. Jo, det var vel nok en festlig aften, hvor alle morede sig, og så fik man som sagt lavet juletræspynten i tilgift.

Selve julen begyndte med, at vi om middagen fik smurt sigtebrød med varmt øl til, så vi kunne blive rigtig lækker-sultne til middagsmaden, der spistes ved halvsyvtiden, når far og karlene havde fodret dyrene af og var kommet i stadsklæderne. Det var gammel skik, at maden bestod af risengrød og flæskesteg, men den blev dog varieret i årenes løb; f. eks. blev det undertiden til svedskegrød i stedet for risengrøden. Efter at vi havde spist, gik pigerne ud for at vaske op, medens far gik ind og tændte juletræet, som var pyntet aftenen i forvejen — der var rullet ned for vinduerne, for at ingen uvedkommende skulle se træet, før det var tændt. Når alle var færdige, åbnede far døren ind til eventyret, det smukke træ med de mange lys. Vi sang nogle salmer og glædede os over træet, hvorefter gaverne blev delt ud. Lysene var imidlertid brændt ned, og vi gik ind i de andre stuer, hvor der var en tallerken med pebernødder og kager til hver enkelt. Her morede vi os med de gamle julelege som nødder i hænde, min gris løber i skov o.s.v., og far var altid en af de ivrigste og mest muntre i legen. Længere ud på aftenen vankede der kaffe, og så var det imidlertid blevet sengetid; vi skulle jo tidligt op julemorgen for at komme i kirke, og kirkevejen var lang.

* * *

Far og mor sluttede sig efter deres bryllup til Bøvling valgmenighed og fandt inden for denne kreds de fleste af de venner, der i årenes løb blev knyttet til hjemmet; men derom skal der senere blive fortalt. De var flittige kirkegængere, og de fleste søn- og helligdage var der vogn til kirken, der ligger 8 km fra Aaberggaard. Far var altid selv kusk, medens mor skiftedes med pigerne til at tage til kirke. I øvrigt var alle de af gårdens folk, der havde tid og lyst, med, og var der plads til overs, blev andre bedt med, navnlig var damerne fra Møborg friskole, Fredebo, ofte gæster. Det

kunne om vinteren være en kold tur, så det gjaldt om at være varmt påklædt og have fodposen med i vognen. Der var sjældent andre vogne fra Møborg og Flynder, og først ved Neesvejen neden for Agergård kom neesboerne i flok og følge. Så var spørgsmålet, om man på hestene og vognen kunne kende, hvor folkene var fra. Det kunne ofte blive til mange vogne, når vi nåede Bøvlingbjerg, hvor nogle spændte fra ved kørestalden, medens andre — deriblandt dem fra Aaberggaard — fortsatte til præstegården. I kirken var der de første år cementgulv og ingen varme, og det gjorde derfor godt om vinteren at komme ind hos præsten og få en kop varm kaffe, hvilket var sædvane for de ældre udensogns boende.

Kirken var fyldt søndag efter søndag, og der var altid mange unge blandt kirkegængerne. Pastor Nielsen havde en egen måde at tage sine tilhørere på, og både de ældre og de unge fik noget med hjem at tænke på. Han var meget veltalende og altid klar i tanken, så han forfaldt aldrig til tomt ordgyderi. Der var indhold i hans prædikener, og han var en oprigtig troende kristen, der følte sig så sikker i sin sag, at han turde belyse den fra alle sider. Der var noget lyst og varmt i hans tillid til Guds godhed, et frisind i forkyndelsen og en dyb menneskelig forståelse, der betog alle. Skønt hans prædikener kunne være lange — ofte en time — blev de unge ikke trætte af ham; thi han var meget historisk i sin indstilling og søgte ofte at give en psykologisk forklaring på bibelens mennesker og begivenheder, så vi bedre forstod disse mennesker, og hvorfor de måtte handle, som de gjorde. Og det hører vel med til ungdommen, at den gerne vil have svar på de hvorfor, den møder på sin vej.

Det var altid skik at blive til hele gudstjenesten, også til den ofte store altergang efter prædikenen, så det kunne trække ud, før vi kom ud af kirken. Uden for kirkedøren traf man mennesker, der skulle hilses på og snakkes med, for vi havde ikke lejlighed til at ses så ofte. Kom præsten og far i samtale med hinanden — og det skete ikke så sjældent —

kunne det nok blive sent, før vi kom hjem til middagsmaden. Men hjem kom vi, selv om klokken undertiden blev et-halv-to, og det kan nok være, at det var rart at komme ind i varmen og få det stivfrosne legeme tørt op og få en god, varm suppe. Dog, trods genvordighederne var kirketuren en oplevelse, man gerne ville med til. Børnene var sjældent med i kirken før den vinter, de gik til præsten, for, som præsten sagde og mor mente, der talte han kun til de voksne. Derimod var de undertiden, når vejret var godt, med på køreturen, men blev hos mors moster, Kristine Nederby.

Om eftermiddagen gik man tur i den smukke og lune plantage, eller man morede sig med leg, spil og anden underholdning. Var der fremmede med hjem fra kirken, drøftede man pastor Niensens prædiken og andre alvorlige emner, og til sidst blev der gerne sunget, for far og mor var glade for sang, skønt de ikke selv sang med. Selv om der var fremmede, var tjenestefolkene altid med til bords, og de måtte gerne blive inde og være med i sangen, hvis de ønskede det; men ville de hellere være for sig selv, eller ville de i by, fik de lov til det. Der blev aldrig øvet tvang; men de blev som oftest hjemme, for som en af dem senere sagde: Hvor var der bedre? Det hele var alt for godt at tage bort fra.

Friskolelærerinde Petra Christensen i Fredebo og far skiftedes til at være formand for Møborg Foredragsforening, og da Aaberggaard ligger nær ved stationen, faldt det ganske naturligt, at far og mor ofte var værtsfolk for foredragsholderne. Det gav selvfølgelig en del ulejlighed, men gjorde også, at mange interessante og betydelige mennesker kom i hjemmet. I nogle år blev der foruden de mere tilfældige foredrag holdt nogle foredragsrækker over litterære og historiske emner af pastor Nielsen og hans kapellan, pastor Clausen, der senere kom til Ollerup på Fyn. Ligeledes fik far nogle sommermøder i gang i plantagen. Gartner Mærsk havde fundet ud af, at en sandet plet, hvor træerne ikke ville gro, kunne blive en ideel festplads, når de forkrøblede fyr blev ryddet af vejen, og der blev kørt muld på og sået

græs. Afholdsforeningen gav talerstolen mod til gengæld at måtte holde møder der, og i flere år blev der holdt et årligt sommermøde i plantagen, hvor mange kendte mænd som professor Starcke, højskoleforstanderne Arnfred, Askov, og Grønvald Nielsen, Vestbirk, pastor Nielsen, Bøvling, og flere talte.

Af efterårsmøder på egnen må nævnes det store 2-dages møde i Vemb. Far og mor var med begge dage og af tjenestefolkene så mange, der var plads til på vognen. Der var møder både formiddag, eftermiddag og aften, og da der selvfølgelig ikke kunne være tale om at tage den 8 km lange vej hjem mellem møderne, holdt vi i almindelighed til hos mors fætter, skomager Harpøth. Børnene var gerne med den ene dag og var hos Harpøth under foredragene. Dog var de, da de blev store nok, undertiden med til aftenmødet, hvor der blev læst op eller holdt foredrag, som de unge kunne have udbytte af.

En anden art af fester må omtales, nemlig bøvlingboernes udflugt til Aaberggaard. En hverdag hen på eftersommeren med sol og høj himmel kom de kørende på skravogne for at alle kunne være med, og så blev der fest på gården. Gæsterne medbragte selv maden og fik kaffen hos mor. De unge fandt hurtig sammen og legede og sværmede i haven og plantagen, medens de ældre først tog en tur i plantagen og marken og senere samledes i haven, hvor diskussionen gik livlig om dagens spørgsmål. Far var en livlig og skarp debattør, der helst ville modsige folk, så det var ikke vanskeligt at få noget at snakke om. Senere på dagen samledes man til kaffen på Trekanten, og derefter var den én, der talte, f. eks. friskolelærer Jørgensen Borup eller skomager Jensen. Ligeledes blev der sunget en del, for selvfølgelig havde de højskolesangbogen med, og i Bøvling har de altid været gode sangere. Endelig var det blevet så sent, at gæsterne måtte se at vende næsen hjemad, og vogn efter vogn fik hestene spændt for, og så rullede de under latter og hurraråb af

gårde igen. Jo, det havde i høj grad været en vellykket dag, også for gårdens folk, der trods travlheden havde været med til det hele.

* * *

Mor havde i arv fra Harpøthslægten fået et følsomt og man kan vist godt sige kunstnerisk betonet sind. Det viste sig i hendes umiddelbare glæde over alt, som var smukt, og i hendes evne til at sammensætte havens og markens blomster til de skønneste kranse og buketter; tænk på så simpel en ting som vintergækker stukket ned i en skål med mos. I det hele taget interesserede blomsterne hende meget, og hun gik med liv og lyst op i arbejdet i haven. Om efteråret plantede hun knolde af vintergækker og krokus i urtepotter, så hun havde dem at glæde sig over, når de spirede frem efter jul. Hen på foråret blev de plantet ud i haven, hvor der til sidst var vintergækker og krokus overalt, hvor der på grund af skygge ikke kunne gro andet. Efterhånden fik hun haven fyldt med blomster — især elskede hun roser — så der fra tidligt forår til langt ud på sommeren og efteråret var en enestående blomsterpragt. Og i haven blandt sine blomster var hun, så snart hun havde en ledig stund, for at passe dem og hæge om dem; her havde hun sine bedste og lykkeligste stunder, det er der ingen tvivl om.

Mor var en selvstændig natur, der kun lod sig påvirke af nye idéer, når hun følte, at de indeholdt noget rigtigt og godt. Men var hun først klar over, at det nye var godt, tog hun det også til sig, selv om det gik imod skik og brug på egnen. Således var hendes syn på børneopdragelse langt forud for tiden, ja ville selv i dag kaldes moderne, men derom senere. Også i det daglige liv var hun meget moderne indstillet. Det er allerede nævnt, at da hun blev kone i gården, fik hver mand sin kuvert, hvilket dengang var ganske ukendt. I selve den daglige kost fulgte hun med i, hvad der skete ude i verden, og hun var blandt de første, der gav urter og grøntsager en fremskudt plads i hverdagskosten, hvad der ikke altid vakte bifald hos mandfolkene. Det tog hun dog

intet hensyn til, når hun var overbevist om, at det var det rigtigste. Lad mig endelig nævne, at hun var den første på egnen, der brød med den skik, at konfirmandinderne mødte på kirkegulvet i fodlange sorte kjoler. Hendes døtre blev konfirmeret i halvlange hvide kjoler, så de lignede det, de var: unge piger i overgangsalderen fra barn til voksen.

Mødrene i mors slægt havde været oprigtige kristne og været stærkt grebet af pietismen, og det gjaldt som allerede nævnt også hendes mor. Når mor derfor allerede som ung blev påvirket af det grundtvigske livssyn, var der tale om et bevidst valg, og hun var alle dage meget selvstændigt tænkende på det religiøse område. Hun var således en afgjort modstander af Luthers katekismus som lærebog. Den mente hun ikke, et menneske var modent til før i trediveårsalderen, og så burde man ikke kræve den lært i børneskolen og derved risikere, at børnene fik en modvilje mod religionen, som de aldrig forvandt. At der ikke var tale om at holde børnene borte fra kristendommen viste sig derved, at hun hver aften fremsagde et lille vers (Nu lukker sig mit øje), bad fadervor og sluttede af med trosbekendelsen. I det hele taget var religion for mor liv og ikke lære. Det gjaldt for hende om at leve kristenlivet, ikke om at docere kristendommen. Dette gav hende det lidet dømmende sind overfor anderledes tænkende mennesker. Enhver måtte tage kristendommen på sin måde, og det var ikke menneskenes sag at afgøre, hvilken der var den rigtigste.

Kærlighedsbudet var dog for mor det væsentligste i kristendommen, og hun søgte altid så godt, hun formåede, at efterleve dette bud. Først og fremmest over for dem, hun følte et ansvar for, gårdens tjenestefolk, der blev behandlet som børn af huset. For dem alle skabte hun hjemlige omgivelser, så de ikke følte sig som fremmede; men særlig for dem af tjenestefolkene, der ikke havde et hjem, de kunne kalde deres eget, blev Aaberggaard deres andet hjem.

Det kan vel siges, at mor var for blød og følsom en natur og havde for let ved at lade sig kue og blive modløs. I det

hele taget følte hun sig let tilsidesat og fik ikke altid det ud af livet, hun med sit rige sind fortjente. Hun hørte så afgjort til de stille i landet, som kun den nærmeste kreds får øje på. Men inden for denne kreds fyldte hun også sin plads som få.

I modsætning til mor var far vokset op i et grundtvigsk hjem og var alle dage stærkt præget af dette hjem, som han hang ved med en søns hele kærlighed. Far var livlig, altid oplagt til fest og havde et stærkt livsmod, der ikke så let lod sig kue. Dertil kom en vilje, som de fleste umiddelbart bøjede sig for, så han kom lettere over de første trange år på Aaberggaard end mor gjorde, og det var sjældent, han tabte modet. Den stærke vilje gjorde også far til en myndig mand, der godt kunne føles noget reserveret. Nogen folkelig mand i ordets gængse betydning var han i grunden ikke, selv om snobberiet lå ham fjernt. Det var blot dette, at interesse-rede et menneske ham ikke, viste han det åbenlyst; ja, han kunne godt virke ligefrem stødende ved sin kødelige ligegyldighed. Dertil var far meget disputerelysten og kunne blive ret hård i en debat, navnlig da han havde en klar forstand. Gik han for vidt, måtte mor lægge en dæmper på ham, som engang han havde været særlig hård ved I. C. Christensen, som han, skønt denne var venstremand, havde en udpræget uvilje imod. Mor lagde sin hånd på fars arm og sagde på sin stilfærdige måde: „Jeg kan ikke rigtig forstå dig, Marius. Jeg synes knap, du omtaler ham som en hæderlig mand; min far (der var højremand) omtalte ham dog med respekt.“ Så var far afvæbnet, og der blev ikke talt mere om I. C. ved den lejlighed. Men selv om far var et udpræget forstands- og viljesmenneske, var han langt fra hård og kunne godt vise varme følelser over for mennesker, han holdt af. Ja, var et menneske kommet i nød, kunne det trygt gå til ham og skulle nok blive hjulpet, hvis det var muligt. Og han blev ofte søgt af mennesker, der trængte til et godt råd i økonomiske og praktiske spørgsmål, og var altid villig til at yde sin bistand.

Far kom godt ud af det med sine tjenestefolk og var god mod dem, selv om det af naturlige grunde mere blev mor, der tog sig af deres vé og vel. Jeg tror aldrig, han forløb sig over for en tjenestekarl eller -dreng, skønt han nok kunne sige det noget hvast til dem, hvis de fejlede. Han kunne vel ikke altid beregne, hvor meget der kunne nås af arbejde, når han var bortrejst, og han havde en tilbøjelighed til at regne med for meget. Men viste det sig, at folkene ikke havde nået, hvad han havde tænkt sig, fik de dog ingen bebrejdelser af den grund. I det hele taget kan det siges, at han med sin gode forstand kunne have planlagt arbejdet noget bedre og haft mere orden i tingene. Det blev undertiden til mere aften- og søndagsarbejde, end der strengt taget var grund til. Til gengæld var han ikke bange for at give en fridag, når der var grund til det, så tjenestefolkene blev sjældent sure af den grund.

Far var glad for børn, især så længe de var små. Han kunne leg og tumle med dem og i det hele taget holde fest med dem, jo vildere, jo bedre. Derimod interesserede de lidt større børn ham mindre, og selv vi børn ville helst have mor som mellemmand, når vi skulle bede ham om noget. Først da vi blev voksne, kom fortroligheden igen, for han forstod ungdommen bedre end børnene.

Far var i det hele stærkt interesseret i ungdommens opdragelse og gik med liv og lyst op i ledelsen af skytte- og gymnastikforeningerne. Det var ikke alene det sunde legeme, han tænkte på, men også de store fristelser, som kan falde på de unges vej. Jeg har engang hørt ham sige, at det altid var værdifuldt at samle de unge, når blot man ikke samlede dem om noget dårligt, og selv om han ikke direkte sagde det, var meningen i alt fald, at så længe de unge samledes på idrætspladsen, var de ikke i krostue. Også hjemme på gården kunne han sammen med folkene gå stærkt op i idrætten. Jeg husker engang, han prøvede sammen med karlene, hvem der kunne klatre højest op i flagstangen, og at han nåede så højt, at han kunne se over trætoppene. En overgang — det

var før, far fik indført fodbolden — spillede vi om sommeren langbold i gården, og far var en af de ivrigste deltagere. At det kostede ikke så få ruder, sagde han aldrig noget til, skønt han ellers ikke yndede, at noget gik i stykker.

Far var i materiel henseende en nøjsom natur og brugte aldrig flere penge end højst nødvendigt på sine mange rejser. Jeg tror ikke, at denne side af tilværelsen interesserede ham særlig meget, og i alt fald havde de vanskelige kår, han begyndte under, lært ham at passe på. Derimod var han i høj grad idealistisk indstillet, og hans forhold til andelsbevægelsen og landmændenes andre foreninger var stærkt præget af dette. Han havde jo kendt landmændenes kår, før de lærte at slutte sig sammen, og set, hvilke mægtige fremskridt sammenslutningen blev årsag til. Jeg husker en typisk bemærkning, han kom med, da den første andelsbank — lidt uforskyldt — brød sammen og ingen ville hjælpe den: „Det kan nok siges, at vi landmænd kan få den samme kurs for vore penge i de andre banker; men det er dog andelsbanken, der har tvunget disse banker til at give os fuld erstatning for vore engelske penge.“ Når dertil føjes hans forståelse af, at i spørgsmål, der ikke var af landbrugsmæssig art, kunne en landmænd ikke have tilstrækkelig indsigt, men måtte stole på de mænd, der blev valgt til forretningsledere, vil man forstå, at han havde gode betingelser for at fylde sin plads i de forskellige bestyrelser. Medens det interesserede ham som bestyrelsesmedlem at være med i ledelsen af foreningsarbejdet, brød han sig mindre om at være topfigur i de større foreninger. Og trods sin gode forstand passede han heller ikke til det, blandt andet fordi han ikke var nogen god taler. Det lå ikke for ham at sige nogle pæne ord ved en festlig lejlighed; det var tydeligt at mærke, at han i et sådant tilfælde følte sig uden for sig selv.

Det var dog ikke alene det praktiske liv, der havde fars interesse; han fulgte også godt med i åndelige spørgsmål — ganske naturligt, når man tænker på det hjem, han var udgået fra. Han var således stærkt interesseret i Nordens

mytologi og i danmarkshistorien og kunne f. eks. hele kongerækken udenad, hvad han var meget stolt af, skønt han ellers ikke var nogen ynder af remseriet. Han ville også gerne diskutere åndelige spørgsmål med menneskene, og da han ofte havde sine egne meninger, som han afgjort ikke holdt for sig selv, var det ikke vanskeligt at få en diskussion i gang med ham. Religiøse spørgsmål var han derimod mere tilbageholden med; men jeg har dog mærket, da jeg i ungdomstiden kom ud for rystelser og tvivl, at det kristelige liv rørte sig dybt i ham. Noget andet er, at han aldrig påtvang nogen — og mindst sine børn — sine synspunkter på dette område. Som han selv forlangte at have sine egne meninger, tillod han også andre at have deres. Men jeg har aldrig hørt en ed eller et beskidt udtryk i hans mund, det nedlod han sig ikke til.

Som man vil forstå, var far og mor meget forskellige i sind og karakter, og de kunne vel ofte have vanskeligheder med at forstå hinanden så godt, som ægtefolk bør. Mor kunne undertiden lide af en mindreværdsfølelse, der helt tog modet fra hende, så hun så alt gråt i gråt, og hun kunne ofte ængstes for, at hun havde gjort mennesker uret. Dette kendte far slet ikke til. Han var næsten altid i godt humør med et optimistisk syn på livet, og han tvivlede aldrig på sig selv. Mor var i det hele taget for veg for en natur som far, der til gengæld kunne være for robust for mor. Dertil kom, at far trods sin gode forstand havde vanskelig ved at forstå andre naturer end dem, han var beslægtet med. Han var ret ensidig i sin forståelse af mennesker og ikke nogen særlig stor menneskekender; der var mor anderledes god. Men i deres religiøse og folkelige indstilling var de enige. De var begge Grundtvigs disciple ikke alene i teorien, men også i praksis, og de søgte begge efter bedste evne at virkeliggøre hans idéer der, hvor de havde magten og ansvaret, i hjemmet på Aaberggaard. Mor var ganske vist den drivende kraft inden for gårdens verden; men far lagde aldrig hindringer i vejen og var altid villig til at hjælpe, når det trængtes.

Far og mor havde deres egne meninger om børneopdragelse og fulgte dem i et og alt. Det var den frie opdragelsesmetoder, de hyldede, idet de mente, at børn godt kan tåle friheden, blot man sørger for, at de er beskæftiget. Med andre ord, at hvis det gælder noget sted, at lediggang er roden til alt ondt, så er det inden for børnenes verden.

Der vil altid være nok på en stor gård, der kan optage børnenes sind, når kun forbudene holdes inden for rimelige grænser, og man sørger for at sætte børnene i gang, hvis de er gået i stå. Det havde været i god overensstemmelse med mors idéer, at hun selv havde taget sig af børnene, medens de var små, og det var hende en stor sorg, at forholdene ikke tillod det. Men der var meget at se til, og mor måtte lave ost for at hjælpe med til at skaffe penge til huse, så børnene blev overladt til unge barnepiger, der ikke alle var lige flinke til at omgås dem. Der var dog enkelte af barnepigerne, der var særdeles dygtige til at beskæftige børnene, og lad mig nævne den, jeg selv husker bedst, Margrete Sønderkov. Hun var dygtig til at fortælle eventyr og for rigtig at få børnene med, legede hun eventyrene med dem, som f. eks. De tre Bukkebruser, Store Klaus og Lille Klaus og andre. Eller da børnene efter en tur til havet kom i tanker om, at de ville vade i havet inde i stuerne. Så slæbtes dynerne og puderne fra soveværelsessengene ind i stuen for at forestille havet, og så vadedes i dynerne med stor iver. Men vandet steg, d.v.s. der måtte fler dyner til, og straks gav mor lov til at tage dynerne fra gæsteværelset. Det bedste, vi børn vidste, var dog, når mor en regnvejrsdag hentede ler omme fra teglværket. Så blev vi sammen med barnepigen anbragt ved bordet i den lille stue, og så kan det nok være, at det gik på livet løs med at modellere køer, heste og får, ja mennesker med, som vi kunne lege med. Det var jo en herlig spas selv at lave legetøjet, og det var noget, der rigtig kunne sætte fantasien i sving. Det var trods forsigtighedsreglerne der blev taget, noget værre griseri, og pigerne var næppe særlig begejstrede for rengøringen bagefter. Men de gjorde det uden

vrøvl, da de holdt så meget af mor, og børnene var blevet beskæftiget på en udmærket måde, og det var det vigtigste.

Børnene fik tidligt lov til at hjælpe til med arbejdet på gården. Drengene var ikke store, da de om vinteren kunne hjælpe far med fodringen, idet de kunne bære kraftfoder og halm til kreaturerne, når far gav dem det i favnen, og senere lærte de at køre hestene, så de i en tidlig alder fik lov at køre kornet hjem fra marken. Pigerne hjalp mor i stuerne og køkkenet med at gøre rent og lave mad — og ikke at forglemme at bage småkager, som var en særlig festlig beskæftigelser. I engen kunne børnene hjælpe med at rive, når der skulle stakkes, og de kunne rive rent efter vognen, når høet kørttes hjem, idet der blev lavet nogle små river til dem, som de kunne bruge til de blev store nok til de voksnes river. Desuden var der den store have og planteskolen, hvor der skulle plantes og luges, og hvor gangene skulle holdes rene, så der var altid nok at få tiden til at gå med.

Det stod for far og mor som det rigtigste, at de selv underviste deres børn, og jeg har som den ældste af børnene fået den første undervisning på denne måde, idet mor lærte mig at læse, og far lærte mig at regne. Ligeledes fortalte far, der som allerede nævnt var stærkt påvirket af lærer Wendt, os eventyr og historier fra den nordiske mytologi og danmarkshistorien, og vi var derfor fuldt fortrolige med disse, da vi senere mødte dem i skolen. Far og mor havde dog ikke i det lange løb tid til helt at tage sig af børnenes undervisning, så vi fik lærerinde hjemme, der kunne påtage sig den daglige undervisning. Den skulle efter god grundtvigsk skik hvile på den mundtlige fortælling, og al udenadslære var bandlyst. Der kunne således ikke være tale om at sende børnene i kommuneskolen, hvor remseriet sad i højsædet, og hvor Luthers lille katekismus — lærebogen — blev terpet, så al åndelig interesse blev terpet ud af børnene, om nødvendigt ved korporlige midler. Der var ganske vist friskolen, hvor en af mors bedste veninder, Petra Christensen, var lærerinde og en pædagog af Guds nåde; men det var for

langt at gå for de små børn, og kun den yngste af flokken, Aage, kom til at gå i friskolen, da han i tiårsalderen blev det eneste skolebarn i gården.

Skønt lærerinderne var gode nok — kun én af dem var mindre heldig, og hun blev der kun et halvt år — må det siges, at hjemmeundervisningen havde sine skyggesider. Ikke med hensyn til kundskaber, for selv om flere af lærerinderne var unge, og Aaberggaard var deres første plads, var der intet at klage på i så henseende. Men børnene kom til at savne legekammerater og navnlig nogle at kappes med i timerne. De to piger, Ingeborg og Agnes, havde hinanden, så det gik tåleligt; men jeg kom selv som den ældste af børnene til at lide under savnet af kammerater, og navnlig savnede jeg nogen at måle mig med. Det ville have hjulpet noget, hvis jeg, hvad jeg gerne ville, var kommet på realskole, hvor jeg bedre kunne være blevet klar over, hvor langt evnerne rakte. Det kunne der imidlertid ikke være tale om, for dels var der dårligt råd til det, og dels hørte realskolen jo til den sorte skole, som absolut ikke stod i høj kurs hos far og mor. Det er ikke således at forstå, at de ikke var klar over den teoretiske videns betydning. Alle børnene kom på højskole, og de tre, der blev ved det praktiske arbejde, kom på fagskole. Tillige fik Aage et kursus i hestens pleje og et maskinkursus på Teknologisk Institut, altså så god en teoretisk viden, som en vordende gårdejer kan forlange. Men deres syn på studierne var, at børnene først burde ud i det praktiske liv nogle år, og viste det sig så, at evner og lyst stod til bogen, kunne de jo fortsætte med skolegangen efter disse læreår. At børnene derved blev for gamle, forstod far og mor ikke, og noget blev de vel også påvirket af grundtvigske folketalere, der nok holdt smukke taler om værdien af den praktiske oplæring, men ikke førte det ud i livet, når det gjaldt deres egne børn.

Det var som sagt en meget fri opdragelse, vi børn fik, og folk rystede på hovedet ad den, om det dog kunne gå. Vor barndom faldt omkring århundredskiftet, og det var før den

frie børneopdragelses tid. Ikke alene fik vi som nævnt lov til meget, som man dengang slet ikke kunne tænke sig at give børn lov til; men legemlig afstraffelse var absolut et ukendt begreb for os. Havde vi været uartige, eller blev vi urimelige — og det kunne selvfølgelig ske for os som for andre børn — fik vi stuearrest en passende tid, og det var straf nok. Når det kunne gå med den frie opdragelse, skyldtes det i ikke ringe grad fars stærke vilje, som der afgjort ingen vej var udenom. Den kunne godt engang imellem endog virke knugende på et barnesind. Men så var mor der heldigvis for at mildne indtrykket, og hende kunne vi altid trygt gå til med vore sorger og bekymringer; hun virkede så beroligende på os. Der var dog en anden ting, der sikkert i endnu højere grad hjalp til, at den frie opdragelse ikke fik så alvorlige følger, som man kunne frygte: Der blev aldrig talt om os børn, når vi var til stede, og fik vi lov til at være sammen med de fremmede, havde vi pænt at holde os i baggrunden, ellers kom vi ud i al stilhed. Som friskolelærerinde Petra Christensen sagde ved fars og mors sølvbryllup: „Man mærker aldrig, der er børn på Aaberggaard“. Det kan være et spørgsmål, om dette princip ikke har gjort os børn for tilbageholdende; men brugt med måde er der ikke tale om andet, end at det er godt.

* * *

Egentlige gilder blev der ikke holdt på Aaberggaard, i alt fald ikke før døtrene blev voksne og skulle have deres ungdomsgilder. Det lå ikke for far og mor at invitere på det bugnende bord, og til trods for, at de ikke stod i nogen afholdsforening, blev der aldrig skænket spiritus i hjemmet; den slags selskabelighed interesserede dem ikke. Dertil kom, at de i den nærmeste omegn kun kom sammen med damerne i friskolen og senere med folkene i brugsforeningen, så der var heller ingen anledning til de store gilder. Derimod kom de sammen med folk fra valgmenigheden, der boede længere borte, lad mig nævne pastor Nielsen, friskolelærer Jørgensen Borup, Mads Jensen og Kølhede, alle i Bøvling, Havgaard i

Nees og Peter Kristensen Ruby og Skalkhøj i Fjaltring. En dansk mil eller to var langt i gamle dage, hvor hestene sørgede for befordringen, og de fremmede kom derfor som oftest til eftermiddagskaffen og blev til aftensmaden og aftenkaffen — et pænt traktement, men uden overdådighed. Man kom sammen for samværets skyld og ikke for at spise og drikke. Var der landmænd blandt gæsterne, skulle mændene ud i stalden og marken; men ellers var der haven og plantagen, som alle kunne nyde. Når man kom ind igen, gik samtalen livlig om tidens spørgsmål — alle fulgte jo med i aviserne, Højskolebladet, Bavnens og den lødigere litteratur — og til sidst sluttede af med nogle sange. Far ville altid som sidste sang have Jakob Knudsens „Se, nu stiger solen af havets skød“, for, sagde han, den havde Knudsen skrevet en aften eller rettere sagt en morgenstund, før han gik i seng.

En hverdag om sommeren fik tjenestefolkene deres egen havtur, medens far og mor sammen med Else Fyrbøder passede kreaturerne og gården. Folkene lånte heste og vogn og fik smurt mad med til hele dagen. Ligeledes havde de kaffe, sukker og fløde med og fik lov til at lave kaffen i en af gårdene ved havet, hvor de også fik lov til at spænde hestene fra. Turen kom således ikke til at koste dem en rød øre, og de var så mange unge, at de kunne få en festlig dag ud af det.

Der kom mange mennesker på Aaberggaard, enten de nu kom der på besøg eller for at hjælpe til, når noget særligt var på færde. Først skal nævnes nogle af mors ungdomsveninder; da vi boede i hendes fødegård, blev det ganske naturligt især hendes omgangskreds fra de unge dage, der blev ved at komme i hjemmet. Der var som allerede nævnt Petra Christensen fra Fredebo, som var datter af mors gamle lærer. Hun kunne nok virke lidt affekteret, lidt jomfrunalsk — og mor havde i høj grad sans for det naturlige og var derfor fintmærkende overfor den slags — men hun var et i åndelig henseende rigt menneske, der levede stærkt med

i, hvad der skete, især inden for den grundtvigske verden, så mor og hun havde altid meget at drøfte. Og hun var i alt fald et fint og godt menneske, som man kun kunne føle sig tiltrukket af. Til trods for, at hun vist ikke havde fået nogen egentlig uddannelse til sin gerning, var hun den fødte pædagog og satte sit præg på de elever, der gik hos hende. Dertil var hun meget musikalsk, og skønt mor ikke selv kunne synge, var hun altid glad for sang og musik. En anden af mors ungdomsveninder var Margrete Staff Lauridsen, der havde en systue i Lemvig og ofte kom på lynvisit fra aftenetog til næste dags morgentog. Hun var i modsætning til Petra Christensen en meget umiddelbar natur med et sprudlende lune, der ofte slog over i selvironi — rigtig noget for mor. Høre hende fortælle en god historie og så pludselig stoppe op, som om hun var kommet til at sige for meget, eller se hendes travlhed, der sjældent gav det ønskede resultat, da hun i nogen grad manglede ordenssans — ja, det skulle opleves, det kan ikke bekrives. Ligeledes kan nævnes søstrene Høgh fra Rammegård, som havde været nogle af mors mest intime veninder i hendes opvækstår. En af dem blev gift med valgmenighedens første præst, pastor Jessen, der senere flyttede til Ødis nede ved grænsen, en anden blev som allerede nævnt gift med højskoleforstander Jens Bek fra Mellerup, og endelig var der to ugifte søstre, Sofie og Petrine, der boede over for valgmenighedskirken. Disse søstre var ofte og kære gæster på Aaberggaard, og man mærkede tydeligt det nære venskab, der havde været mellem dem og mor fra de helt unge år.

En næsten daglig gæst på gården, når han var hjemme, var gartner Niels Mærsk. Han var ugift og boede i sit barndomshjem omme ved landevejen og var således vokset op sammen med mor og morbror Peter. Han tog sig af haven og plantagen, når der var brug for kyndig hjælp, og han var dygtig i sit fag; thi han havde nemmet, hvorledes man værner sig mod vestenvinden, når man skal have planterne til at gro i Vestjyllands barske klima. I øvrigt var Mærsk noget af

en altmuligmand. Han var en dygtig pelsdyrjæger, der var fortrolig med dyrenes færden og kendte deres spor i sneen, så han kunne fange dem i sine selvlavede fælder. Når han om morgenen ved seks-syv-tiden havde været ude at se til fælderne, kom han gerne ind på gården for at få sin morgenkaffe. Havde han fået fangst i nattens løb, var vi ofte med ude at se på dyret, i almindelighed en ræv, mår eller ilder. Dyret blev dræbt ved hjælp af en pigkæp, som Mærsk fik det til at bide om; når det havde fået piggen i munden, stødte han til og fik på den måde aflivet dyret uden at ødelægge pelsen. Mærsk var også dygtig til at behandle skindet, og da han tillige som ægte vestjyde var en fremragende handelsmand, kunne han ofte tjene billetten ved selv at rejse til København og sælge skindene direkte til skindhandlerne. Ligeledes var han meget benyttet ved gilder og begravelser, da han var dygtig til at pynte og god til at ordne sådanne sammenkomster. Mærsk vil i det hele taget huskes af alle børn og unge, der kom på Aaberggaard i disse år, for han var festlig og altid oplagt til sjov og narrestreger. Tillige var han en dygtig og lun fortæller, der havde oplevet en masse, som ikke blev til mindre, når han fortalte om det. Han havde fået en dårlig skolegang, og det kunne nok mærkes på hans fremstillingsevne; men han var afgjort ikke ubegavet, så han var altid fornøjelig at høre på.

Lad mig slutte med Else Fyrbøder eller Else Fyr og Flamme, som hun også kaldtes. Hun var en stor og kraftig kvinde, der rigtig var fut i, og hun kom meget på Aaberggaard og var altid med, når et stort dyr skulle slagtes, idet hun stak dyret og i det hele taget stod for slagtingen. Hun var livlig, havde et rigt lune og kunne godt være lidt djærv i munden, men var ellers godheden selv. Vi børn var altid glade, når hun kom, for hun var god til at lege med os og holdt i det hele taget meget af børn. Vi ville også gerne op at besøge hende, for der vankede altid sukkermellemmader, og de var forbudt hjemme, da de var for hårde ved tænderne. Hun kunne dog godt drille os, som da hun engang tør-

rede Ingeborg om munden med en karklud. Det blev selvfølgelig ikke taget nådigt op; men Ingeborg, der havde noget fint over sig, indbød sådan til det, og så gik naturen over optugtelsen.

* * *

Med verdenskrigens udbrud i 1914 sluttede et tidsafsnit af det danske bondesamfunds historie, der var begyndt umiddelbart efter 1864. Det havde været en i åndelig hen-seende rig tid, præget som den var af folkehøjskolens vækst, og efter firsernes landbrugskrise var det også gået støt fremad med økonomien, så man kan sige, at bønderne i det store og hele sad godt ved det, da krigen kom. I årene op mod verdenskrigen var cyklerne blevet almindelige, i alt fald blandt de unge; men ellers var det kørehestene og apostlenes heste, der bestemte samkvemmet mellem menneskene. Den daglige underholdning måtte ske inden for hjemmets og naboernes kreds, og det var derfor ikke så vanskeligt at knytte de unge til hjemmet, når man kun sørgede for at beskæftige dem i deres fritid. Disse forhold begyndte allerede cyklerne så småt at ændre, og der skete en afgørende ændring heri, da krigen brød ud. For det første fik folk mange penge mellem hænderne, så de følte sig ret velstående. At der kun var tale om, at værdierne var blevet omsat til kontanter, opdagede de først efterhånden, som jorden udpintes, og besætningen blev forringet. Dernæst blev en befordring, som alle kunne bruge uanset kræfterne og alderen, almindelig, nemlig bilen. Endelig kom som underholdende momenter biografen og senere radioen, der vænnede menneskene til at sætte sig stille hen og nyde uden selv at yde noget bidrag til underholdningen. Det hele gjorde navnlig de unge mere udadvendte, og hjemmet mistede sin betydning som det samlende midtpunkt. Som Aakjær sang i 1916: „Da står en ny tids bonde på sin toft og lytter ud mod andre lærkesange.“

Far og mor var på dette tidspunkt omkring 60 år, og selv om de stadig var raske, vil det dog sige, at de helt tilhørte den tid, der forsvandt ved krigens udbrud. Der er derfor

FAMILIEN BOLDSEN 1921

ikke stort at føje til det billede, jeg har prøvet at give af livet på Aaberggaard.

Børnene var blevet voksne, jeg selv som den ældste havde for stedse forladt reden, læste til magister i matematik og kom kun hjem i ferierne. Det kneb for far og mor at sende børnene ud, som det vel altid gør for forældre, og navnlig syntes far ikke, at det hastede med at sende Aage ud. Far havde selv været hjemme det meste af tiden, til han blev gift, og aldrig syntes, han havde været for lidt ude. Og når det var gået godt for ham, var der ingen grund til at tro, at det ikke skulle gå for Aage. Nå, far syntes vel også, at det var rart at have Aage hjemme, når han selv var så meget borte, og

rejseriet blev ikke mindre med årene — tværtimod. Men børnene kom dog ud at se andre egne og andre skikke og fik lov til at prøve at stå på egne ben. Og når de kom hjem til gården igen, kunne far og mor jo nok se, at det havde været til gavn.

Efter krigen tog Agnes på seminariet Ankerhus ved Sorø for at uddanne sig til husholdningslærerinde og fik derefter sit arbejde uden for hjemmet, så kun Ingeborg og Aage var tilbage. Agnes' seminarieophold blev skæbnesvangert for hjemmet. To norske seminariekammerater kunne ikke nå hjem til Norge i julen, og de måtte selvfølgelig med til Aaberggaard; Agnes var ikke mors datter for ingenting. Og jenterne belønnede gæstfriheden med at skaffe gården to norske svigerdøtre, så at Norge og Danmark ligesom blev forenet i dette hjem.

I 1923 blev Aage gift med sin norske jente og overtog gården i forpagtning, medens far, mor og Ingeborg flyttede over i Vestenbjerg, der blev helt ombygget til dem — der havde jo ikke boet nogen derovre, siden bedstemor døde i 1903.

Den første fredsvinter hærgede den spanske syge i landet, og heller ikke børnene fra Aaberggaard gik fri. De tre kom dog let over sygdommen; men for Ingeborg blev det en kamp på liv og død, og hun blev aldrig helt rask efter den tid.

Mor talte ofte om, at hun håbede at måtte overleve Ingeborg, og det ønske kom også til at gå i opfyldelse. Ingeborg døde den 17. juli 1933, kun 42 år gammel. Det var, som om et tryk blev taget fra mor, som om hun nu kunne ånde lettere, da den stadige angst for Ingeborg var taget bort, og hun vidste, at Ingeborg ikke blev ene tilbage. Trods dette tror jeg ikke, hun var færdig til at dø. Så sent som på Ingeborgs begravelsesdag sagde hun til mig: „Jeg er så bange for at dø.“ Vi var den dag samlet inde i Ingeborgs stue ved hendes kiste, før den blev båret ud i haven. Her fremsagde mor da for sidste gang i børnenes kreds det lille vers: „Nu lukker sig

GRAVENE PAA MØBORG KIRKEGAARD

mit øje“, bad fadervor og fremsagde trosbekendelsen, sådan som hun plejede at gøre hver aften, da vi var små. Det var ikke det, at hun ikke var tryk i sit gudsforhold, der gav angsten, men vel mere det, at det var så svært at sige farvel til alle dem, hun havde taget ind til sit hjerte. Kun en måned efter Ingeborgs død fik vi lov til at beholde mor. Hun faldt over dørtærskelen i stuen og brækkede lårhalsen, og sygelejet, som fulgte efter, kunne hendes svage hjerte ikke tåle; hun døde den 16. august, 79 år gammel.

Hermed var hjemmet i Vestenbjerg i virkeligheden opløst. Far levede dog endnu i 6 år og døde den 29. november 1939, 81 år gammel.

Nogle højnavne i Hardsyssel.

XI. Skelhøj, Kroghøj og Gammeljordhøj.

En stor, men sprogligt lidet interessant gruppe af høje benævnes efter deres beliggenhed i forhold til en anden naturbetegnelse, dels i forhold til en bebyggelse, der kan være betegnet ved et fællesnavn eller et egennavn. Vi skal her se på den første gruppe.

Talrige høje ligger i et sogneskel, undertiden også i et markskel. Man fristes til at tro, at højene ofte har tjent som skelmærker, at man her og der har draget sogneskellene efter højene. *Skelhøj* findes i Assing (to steder), Dejbjerg (hvor Dejbjerg, Sdr. Lem og Hanning sogneskel går sammen), Ikast, Resen, Sevel (ved Trandum Skovby; om det er den samme, der nævnes 1638 nord for Trandum, tør jeg ikke afgøre), Skern (i sogneskellet til Dejbjerg) og Timring (hvor Nøvling, Timring og Snebjerg går sammen). En *Skelhøj* fandtes forhen i Hjerm sogn op til Handbjerg sogneskel (Oluf Nielsen. Hjerm-Ginding Hrd.93). Navnet har vistnok oftest hovedtryk på sidste led: [skjæl hyw'] (Ikast). Kendt er jo også stationsbyen *Skelhøje* i Frederiks sogn (på grænsen til Dollerup og Lysgård sogne). — *Markskelhøje* findes i No sogn. 1638 nævnes *Marckskiellhøy* ved Agerbæk i Sale og *Maskellhøy* nord for Oksholt i Sevel.

Agerhøj (Møborg), vel kaldt således i modsætning til en høj uden for ageren. En så lidt karakteriserende benævnelse er selvfølgelig sjældnen. *Agershøj* (hus) i Tørring er et nyere navn (parcel fra Nørkær) og måske en vilkårlig benævnelse. Bedre er opkaldelse efter en bestemt ager: *Blødagerhøj*

(Avlum), Bjoragerhøj (Idum), Engsagerhøye (1638 Rønbjerg), Helsagerhøj (Navr), Krusagerhøj (Idum), Langaggerhye (1638, to høje ved Merrild i Vilbjerg), Løgagerhøj (Vinding) samt Vesteragerhøj (således målebordsblad, Idum, alm. kaldet Sandagerhøj). — I præsteindberetningen 1638 nævnes Skielershøj øst for Kokholm i Tørring sogn. Det kunne være et Skelagerhøj, men da et andet Skjellerhøj (nu huse) i Nr. Lem efter udtalen (med palataliseret *l*) ikke godt kan gå tilbage til et Skelager-, hører navnene måske ikke herhen.

Enghøj i Skarrild.

Mosehøj (Sevel). Nr. Mosehøj (Nr. Omme). 1638 nævnes Muosehøj på Ejsing hede. Tørvemosehøj (Vorgod). Ammehøj i Vedersø (præsteindberetning 1766 Ametzhøj eller Ammeshøyg) må sikkert tolkes Åmosehøj (Trap⁴: Bavnehøj eller Ammosehøj); her er indtruffet forkortelse af første led (gammeldansk *a*, *å*), idet *m* er blevet forlænget ved sidste leds svækkelse, og navnet må da gå tilbage til middelalderen. Birkmose Høj (Herborg) er vist ingen gravhøj, Blåmose Høj (Vinding) heller ikke. Dontmose Høj (Assing). Foksmose Høj (Vorgod). Horsmose Høje (Borris). 1638 nævnes en høj Capimose høye syd for Estvad. Rosmoshøj syd for Krag-snap i Sinding, der ifølge Understrup (Sinding Sogn. 14) gerne kaldes Randruphøj; sydøst for højen lå Rosmossten (eller Rosmosgråsten), såvel sten som høj nævnes 1638. Stradmose Høj (Vorgod). 1638 nævnes i Avlum Trindmosehøj og Wibeckmuoshøj.

Kær. Elkær Høj (Ramme). 1638 nævnes Emkierhøje syd for St. Emkær i Trans. Solkær Høje (Idum). Tøddelkærhøje (nordvestlig i Bøvling. Oluf Nielsen. Skodborg-Vandfuld Hrdr. 263).

Skovhøj (et hus) i Ramme. 1638 nævnes Aggerskouhøj (Hygum) og Gindeskouffhøye „som leger i kratten ved Gindeskouff“ (Haderup). Harreskov Høj (Assing).

Lundhøj (Gellerup, er det en gravhøj? den nævnes også 1638). 1638 nævnes Lundhøj ved Lundby (Fabjerg), der må være den samme, som 1683 nævnes på Prebengård mark

(Oluf Nielsen. Hjerm-Ginding hrd. 129). Gravlund Høje (Avlum). Tavlund Høje (Rind). 1638 nævnes Hiølund Høje i Hover, det er vel rimeligst at tolke navnet som Hjøllund.

Hede. 1638 nævnes Vesterheehye (3 høje) ved Merrild (Vilbjerg).

Bæk. Bækkehøj hedder et bolsted (opr. statshusmandslod) på Lauralyst mark (Tvis), det er et nyt navn, og der er ingen gravhøj her. 1638 nævnes Albeckhøj i Hover. Arbæk-høj (Nr. Nissum). Knivsbæk Høj (Vorgod). Kvolsbæk Høje (Møborg). Nørrebæk Høj (Vorgod). 1638 nævnes Røckbeck høj i Sevel.

Damhøj nævnes 1638 ved Kellerup i Ejsing. Damhøj (hus) i Nr. Felding er et nyt navn. Stranddamme Høje hedder to gravhøje inde midt på heden i Sdr. Felding. Hvorledes dette navn er opstået eller skal begrundes, ved jeg ikke, men måske kan stedkendte folk forklare det.

Flo. Flodhøj i Bording ligger ved Floden, der burde skrives Floen, en langstrakt sækning mellem bakkerne, hvor der står vand om vinteren. Navnet skulle altså hellere skrives Flohøj.

1545 (og senere 1638) nævnes *Liergraffs hyff* ved Vejlgård i Rønbjerg. Tilsvarende findes Leerpøthøj 1638 to steder i Sevel, nord for Oksholt og nord for Hedegård.

Søhøje i Borris og 1638 på Haderup mark. 1638 nævnes Siøklit hyffue, 2 høje på Ørskov mark i Snejbjerg; de søklitter, der her er tale om, må jo have navnet fra Gødstrup sø.

Vejlhøj i Ejsing har vel navn efter vejlen mellem højen og Bessingbrogård. 1638 nævnes Wedellhøj nord for Mogenstrup i Sevel.

Vad. Mølvad høje syd for Mølvad (Tvis). Stensvadhøje ved vadestedet over Gryde å. Sørvad Høje (Vinding).

Bjerghøj (Haderup) ligger på en større, langstrakt bakke. 1638 nævnes Gammelbjergehøj på Geddal mark (Ejsing) og Grønbiere hye på Krogstrup mark (Snejbjerg). Hylbjerg Høj (Venø). Kratbjerg Høje (Assing). 1638 nævnes Laabiere

høye, en høj nord for Bærs (Estvad). Munksbjerg Høj (Tørring). 1638 nævnes Præstbierghøy i Vinding. Råbjergghøj (Vandborg). Ravnsbjerg Høje (Brejning). Risbjerg Høj (Estvad). 1533 nævnes Ryberigh hyff i Velling. Sandbjerg Høje (Ølstrup, også nævnt 1638). Tonsbjergghøj på Vang mark i Flynder (også nævnt 1766).

Dal. Høje nævnt efter nærliggende dale: Fladdal Høj (Rønbjerg). 1638 nævnes (nord for Grebdal) Grubdalhiøg i Trans, den er nu bortskyllet. 1638 Helledals høy vest for Gunderup (Sevel). Kelddal Høje (Idum). 1638 Worumdallshøy vest for Navtrup, Rettdalls høy nord for Hedegård og Suendsdallhøy nord for Mogenstrup, alle i Sevel. 1638 Schoedalshøye østlig i Fabjerg. 1638 Støffndalshøye i Rønbjerg. Tordal Høj (Haderup). 1638 Tusdallshøy i Hygum og Tudsall høy i Engbjerg. Væmdal Høj (Herborg).

Rimmehøj (Gørding).

Sig. 1517 nævnes Trabjerg Sighøj i Borbjerg. Transig Høj (Arnborg). Herhen hører vel også Knappensihyw sydøst for højen på skellet mellem Sinding og Romvig (Understrup. Sinding Sogn. 13).

Vanghøje, 5 høje i Ølstrup (også nævnt 1638). Vanghøje i Råsted udtales [vang'hyw'], en udtale der dog vel må være lempet efter rigsmålet.

Vasehøj i Sdr. Lem ved vasen over Gammelmølle bæk.

Halvvejhøj (Borbjerg) må vel ligge midtvejs mellem to (mig ubekendte) endepunkter af en rejserute.

Beliggende på eller ved jordstykker af en særlig form:

Halehøje (Idum) på en langstrakt, haleformet forhøjning. Katskæghale Høje (Aspe).

Krioghøj (Skarrild) ligger i en krig (vinkel) mellem veje.

Kringelhøj (Hygum) ligger ved Kringelbak (Oluf Nielsen. Skodborg-Vandfuld Hrd. 420).

Kroghøj sydøst for Linde (Aspe) og i Sinding (Understrup. Sinding Sogn. 13: „Om det nu er en af Gravhøjene, der kaldes Kroghøj, eller det er Bakken, de 3 Høje ligger paa, der kaldes Kroghøj, synes ingen at vide“) samt i Nr.

Vium. — Krogshøj i Nr. Felding skal være et nyt navn, dannet til Krogsdal (eller måske snarere af Krogs-dal-høj?).

Slugthøj (Nr. Vium) er vanskeligt at forklare tilfredsstillende. Slugt, som i og for sig ville passe godt, er et ganske nyt låneord.

Vinghøje (Vinding), hvor jorden har vingeform. Ligeså vel Vinghye 1638 ved Ågård i Vilbjerg.

Gammeljordhøje findes i Idum, og 1683 nævnes Gammel Jord Høy på Tyregård mark i Vinding. Gammeljord er et meget almindeligt og udbredt navn (således i Hardsyssel fx. i Sæding og Nr. Omme, jf. også Gammeljordhus (Grove), Gammelager (Assing, Haderup, Ikast, Snebjerg og Vilbjerg), Gammelmark (Borris, Sdr. Felding og Idum), Gammeltoft (Dybe, Gudum, Nr. Lem, Nes og No)) og betyder vistnok jord, som tidligere har været under dyrkning, i regelmæssig drift, men som så er opgivet og lagt hen som græsmark, eventuelt sprunget i hede. Er Gammelhøj i Vorgod måske en forkortet form for Gammeljordhøj?

Gruppens navne er relativt nye, men navnegivningen har dog været almindelig før 1600-tallet, og en enkelt (Ammeshøj) synes af lydligge grunde at måtte henføres til den tidligere middelalder.

XII. *Gårdhøje, Kirkehøj og Møllehøj.*

Heller ikke denne gruppe frembyder særlig interessante dannelser sprogligt set.

Borg. 1638 nævnes Borrehøj ved kirkevejen i Ølby.

Brohøj i Rind er en bakke syd for Knudmose. 1638 nævnes Hagbrohøj på Haderup mark.

Byhøj ved Nr. Vium. 1638 nævnes Byehøye ved Vium i Gudum sogn, det er vist dem, der nu kaldes Vium Høje.

Gårdhøje, gård i Måbjerg, nævnes allerede før eller omkring 1500. Udtales med tryk på sidste led: [gor hyw]. I udkanten af gårdens have findes en gravhøj, og efter udtal-

len at dømme må der have været flere. Gård i denne gamle dannelse har vel haft betydningen „gærde“.

Hushøj (Bording).

Kirkehøj i Grove (ikke nogen gravhøj) og Vorgod. 1638 nævnes Kirkehøj vest for Blagskær (Sevel), Kirckhøj på Gudumklosters mark og Kirckhøj i Avlum. 1766 nævnes Kirkehøj i Ferring og 1767 Kirkehøj i Ørre. 1638 nævnes Kirckegaards høj nord for Trandum kirke (Sevel) og Kiergaards høj (den jyske form for kirkegård) nord for Sevel kirke.

Klosterhøje i Vinding må have sit navn fra Tviskloster, der havde en del gods i Vinding.

Lade. 1638 nævnes Ladehøj ved Skodborg (Gudum).

Møllehøje vest for Kisum mølle (Estvad). 1638 nævnes Møllehøj vest for kirken i Gellerup, Mølhøj i Feldborg, „en stor berg, Kallis Møllehøj“ i Ikast, Mølhøj sydvest for præstegården i Tørring og 2 Mølhøye i Ølstrup. 1597—98 nævnes Mølhøj i Skern. Videre Møllehøje (Idum), Møllehøj (Sæding) og Møllehøj (Tvis, en naturlig høj). — Møllerhøj, hus i Tørring. Stedkendte læsere kan måske oplyse, om der i nærheden af eller måske på nogle af disse høje har været (vej)r møller. I Wilses rejsebeskrivelse 1776 fortælles der om en mølle på og i en høj ved Vejbjerggård i Humlum. I Øster Vedsted ved Ribe nævnes en Møllehøugh allerede ca. 1300—1320.

Skolehøj (Sdr. Felding).

XIII. *Lushøj*.

Vi har i Hardsyssel en *Lushøj* i Vorgod og en anden i Torsted (Kaae. Torsted. 61), måske er der flere. Men spredt ud over landet findes de i mængde. Nogle få skal nævnes. I Ty: *Lushøj* i Nors (Hillerslev hrd.), Tilsted (Hundborg hrd.); Himmerland: *Lushøj* i Buderup (Hornum hrd.), Lovns og Vonsild (Gislum hrd.), Bælum (Hellum hrd.), Mariager Landsogn (Onsild hrd.); Viborg amt: *Lushøj* i Rødding

(Nørlyng hrd.), Vejrum, Kvorning og Varming (Sønderlyng hrd.), Feldingbjerg og Nr. Borris (Fjends hrd.), Mammen (Middelsom hrd.), Engesvang (Hids hrd.); Randers amt: *Lushøj* i Mariager landsogn (3 forskellige høje) og Hem (Onsild hrd.), i Asferg (Nørhald hrd.) og Nørager (Sønderhald hrd.); Ribe amt: *Lushøj* i Sdr. Vium, Lønborg og Lyne (Nr. Horne hrd.). Dette må være nok til illustration (om de sønderjyske se henvisninger ndf.).

Dette navn skulle jo ikke synes at byde tolkningsvanskeligheder — og har da heller ikke hidtil gjort det. I Stednavneudvalgets publikationer har redaktørerne uden at blinke troligt tolket navnet som indeholdende ordet *lus* („Dyrenavnet *Lus*“, „Insektnavnet *Lus*“ osv., se fx. Danmarks Stednavne. III.68, III.197, IV.689, V. 423, VI.432, 552, IX.99). Men dette er jo en ganske urimelig tolkning, selv om den — som vi straks skal se — ikke just er af ny dato. Hvad kan *lus* — så frodigt dyret end har ynglet op til vore forældres eller bedsteforældres tid — have med vore høje at gøre? At navnet skulle „sigte til Højens Bevoksning“ (Danm. Stedn. VI.432) er ret uforståeligt. Man kan forstå sammensætning med *loppe-* (som da også findes i nogle få *Lophøje* og *Loppemoser*) som betegnelse for steder med rig forekomst af biller og andet småkravl. Men *lus*, som i al fald på vore breddegrader er hvide (vi kaldte dem: dem det sorte er slidt af)! Nej, så var den gamle folkelige tolkning af en af *Lushøjene* — nemlig den om *Lushøj* „ved Viborg“ — da mere anvendelig.

Tidligst findes dette sagn i Lejrekroniken (Jørgen Olrik. Kroniker fra Valdemarstiden. 18 f.). Det fortælles her, at da Rakke, hundekongen, som den svenske kong Adisl havde indsat, var død, blev *Snjo* konge (*Snjo* er samme ord som *sne*, midtvestjysk *snø*). *Snjo* var hyrde på Læsø hos jætten Læ og blev af denne sendt til Sverige for at bede Adisl om kongedømmet. Takket være behændige svar får *Snjo* også både kongedømme og kongenavn mod at love Adisl, at han

skal blive danerne en hård hersker, så de „kan mindes dit navn i al evighed“. Og nu fortsætter så Lejrekrøniken:

„Snjo herskede altså efter kongens bud grusomt i Danmark; overmodig, ubillig, opblæst, overmåde stor i ondskab, skrækkelig i al sin færd, for han frem som et lyn, røvede trods gråd og suk fra folk, som han kunne tænke ejede noget, og fordelte det ranede gods blandt griske og skadefro mennesker; han gav mange ubillige og uretfærdige love. Han for ingenlunde retfærdigt frem i sine domme, tvang stormændene til at finde sig tålmodig i almuens overgreb og styrtede dem således i fordærv; ti hele almuen var ham lydige og huld. Kun en ved navn Rød stod ham imod; han sendte han da ud på øen til jætten Læ, for at spørge ham, hvilken død kong Snjo skulle få; men hans mening dermed var, at Rød ikke skulle vende levende tilbage derfra. Rød kom til øen, bragte jætten kongens hilsen og spurgte, hvilken død kongen ville få. Men herpå nægtede jætten Læ at give noget svar, inden han havde givet ham tre sandsagn. Rød sagde da, i bjærget, hvor han sad, at han aldrig havde set tykkere vægge end væggene i hans hus. Det andet, han sagde, var, at han aldrig før havde set nogen, der havde flere hoveder og færre husfolk. Det tredje og allersandeste var endelig, at han aldrig skulle komme der igen, dersom han først slap vel derfra. Efter disse tre sandsagn spæede jætten ham, at kongen skulle dø af lusebid. Dette budskab bragte Rød kong Snjo, da denne sad på sit kongesæde i Jylland; og alle fik det straks at se med egne øjne. Lus kravlede nemlig ud af hans næse og øren, og hele hans krop skjultes af deres mængde. Således døde kong Snjo for lusebid, han, hvis navn Danerne mindes evig.“

At folk led under lusene og kunne blive ædt op af dem var vel ikke ligefrem en daglig begivenhed, men var på den anden side i middelalderen inden for mulighedernes rækkevidde. I Rimkrøniken triumferer Ingvar, Regner Lodbrogs søn, over sin modstander, kejseren, der slog ham, med at sige, at kejseren „gjaldt det siden på sin krop, fordi at lus de åd

ham op“. Nok er det, at en konge døde af lus, var selvfølgelig noget man huskede, når det blev fortalt, og den næste kilde, som bringer historien, *Rydårbogen*, skrevet omkring 1250 i Ryd kloster syd for Flensborg fjord, ved nu at fortælle, i en kort notits på latin, at det skete „på Viborg ting, på et sted som kaldes *Lusoehoegh*“, d.v.s. Lusæhøgh (Annales Danici.63; skriveren har ikke været fortrolig med de danske bogstaver æ og ø). Og en anden, fyldigere krønike, *Gesta Danorum*, der antagelig er skrevet i Lund, pynter ræsonnerende på beretningen ved at fortælle, at Rød havde et par vanter med fra Læ til Snjo, og da Snjo nu drog vanterne på, blev katastrofen indledt (Lorenzen. Gammeldanske krøniker. 12 og 13). Den samme forklaring går igen hos sjællænderen *Peder Olsen*, munk i Roskilde i 1500-tallet (Gertz. Scriptorum Minores.42). I en anden lille krønike, kaldet *Kongetalskrøniken* (vel fra 1400-tallet) får vi at vide, at kong Snjo boede i Nim(!) „og lus åd ham op på *Lussehøgh* ved Viborg“ (Lorenzen. Glda. krøniker. 248; citatet her normaliseret), og endelig kan den ene af de tre danske oversættelser af *Rydårbogen* (Lorenzen. Glda. krøniker. 71) berette, at da lusene begyndte at bide Snjo, „da sprang han på sin hest og begyndte at „rende“, men nåede ej længere end til *Lusæ hogh*, og der åd lus ham op i ridderes og gode mænds nærværelse“. Et rædselsfuldt syn! Og den samme brede forklaring har broder *Ole Jakobsen* i Næstved Gråbrødre kloster i sin sagnkrønike fra omkring 1450: da red han til en høj ved Viborg, og der åd de ham fuldstændigt op undtagen benene, og den høj hedder efter ham *Lussæhøyyen* (Lorenzen.201).

Altså: en mand, som har hørt sagnet, knytter begivenheden til *Lushøj*, og et par andre ved, at *Lushøj* dog ikke ligger på selve tinget. Men i øvrigt har de ikke vidst nogen bedre forklaring på navnet. Allerede i middelalderen, i 1200-tallet, har man kun kendt ordet *lus* som navn på den lille snylter.

Men sagnet klinger igen i nutidsoverleveringen. Tang Kristensen har optegnet følgende: „På herregården Bygholms mark ligger der en høj, som kaldes *Lowshøj* (Lushøj), og i denne høj ligger Holger Danske begravet (Danske Sagn. II.332). En anden meddeler kalder højen Holger Danske Høj. Mindre konge kan ikke gøre det! I Vejrum sogn (Sønderlyng hrd.) har Tang Kristensen optegnet: „Om *Lushøj* ude i heden fortælles, at der skal en konge og hans hest med mundering og det hele være begravet. Det er Lyskongen“ (Danske Sagn. IV.18).

Her standser vi op, for her er vi nået til den rette tolkning. *Lus* i Lushøj betyder „lys“ og er en sideform (aflydsform) dertil. Her og der har det nok også dæmret for folk, lægfolk såvel som lærde. I „Fjorten Dage i Jylland“ lader Blicher oldgranskeren, kammerråd Urold, give den berømte etymologiske forklaring af Lyshøj (Lysgård sogn) og lader ham til indledning sige, at „denne Høj kalder Almuens *Luushøj*“. Denne oplysnings rigtighed betvivles af Stednavneudvalget (Viborg Amts Stednavne. 209 f.), men man spørger med hvilken begrundelse. Urold (Blicher) har ingen brug for Luushøj i sin forklaring:

„Denne Benævnelse maae ingenlunde udledes af et vist almindeligt Insect, men af det gamle ubrugelige *Lius*, det samme som *Lys*, der atter er bleven udtalt *Lis* — Englænderne, som nedstammer fra Jyderne, kunne endnu ikke prononcere Vocalen y — Consonanterne L og R forvexles lettelig, og saaledes faae vi *Rishøj*. Dette er en forkortet Udtale af *Ripshøj*; *Ripshøj* ligesaa af *Gripshøj*. Dette er kommen af *Grepshøj*; *Grepshøj* af *Grepeshøj*, og *Grepeshøj* igjen af *Hartgrepeshøj*. Nu kommer det af sig selv: *Hartgrepeshøj* — *Grepeshøj* — *Grepshøj* — *Gripshøj* — *Ripshøj* — *Rishøj* — *Lishøj* — *Lyshøj* — *Liushøj* — *Luushøj* — der har vi det!“

Hvis ikke udtalen Lushøj var rigtig, kunne Blicher (Urold) jo have sparet det sidste led i beviskæden. Men at udtalen var rigtig bevidnes endnu 1885 af landstingsmand Hans Jacob Hansen (Marsvinslund) i hans på jysk skrevne for-

tælling „Nowe Historier om Gammel Hanss“ i bladet „Jyden“, 1885, s. 78.

Begge former *Lus-* og *Lyshøj* kan være brugt en tid, den sidste fremkommet ved tilknytning til sognenavnet *Lysgård*. Jævnfør at der om *Lushøj* i Hejls sogn (Nr. Tyrstrup hrd.) af Ravn i 1920 er opgivet følgende: *Lyshøj* [æ Lushy] (Danm. Stedn. III. 68) ¹.

Vi har således i *Lushøj* vidnesbyrd om en meget gammel dannelse, som i det mindste går tilbage til førhistorisk tid. Og der skulle ikke være noget i vejen for, at navnet er bragt med til Danelagen. I Yorkshire (North Riding) findes en høj kaldet *Loose Howe*, som ca. 1200 skrives *Lushov*, *Lushou*, og som må være et nordisk *lūs-haugr*. Udgiverne af det engelske stednavneselskabs publikationer (Vol. V. The Place-Names of the North Riding of Yorkshire. 80 f.) er lidt i forlegenhed med tolkningen og nævner, at et personnavn måske ville give bedre mening end ordet *lus*. Kunne *Lowsay* (ældre *Lowsehowe*) i Cumberland også høre herhen (Vol. XXI. The Place-names of Cumberland. 297)?

Lūs er en aflydsform til *lūs*, hvordan man nu end vil forklare den lange vokal *ū*. Vi har samme aflydsforhold i ordene *gryd*, sten (med afledningen *gryde*) og *grud*, grus, muligvis også i adjektiverne *bly* og *blu* og flere (jf. ndf. om *Kys: Kus*). Denne betydning „lys“ kan da formentlig også tænkes at foreligge i andre navne med *Lus-*, som fx. i nav-

¹) *Lyshøj*, en landsby i Husby sogn, Sydlesvig, synes at være et opr. *Lushoved*: ca. 1450 *Lueshouet*, 1499 *Luszhoueth* (Hald. Sydlesvigs Stednavne. VII. 175). Det norske *Lyshaug*, Hobøl sogn, Smålenenes amt, er et opr. *Lushaugr*: biskop Eysteins jordebog ca. 1400: i *Lushaugi* (Norske gårdnavne. I. 383). If. stud. mag. Søndergaard (i specialeopgave) vakler i lidt ældre optegnelser fra Mors (herredsbøgerne i Nationalmuseet) formerne mellem *Lys-* og *Lus-*: der er 2 *Lushøj* i Sejerslev, og i en herredsbog er de optegnet som *Lyshøi* og *Ljushøi*, i en anden som *Lushøj* (jf. Aug. F. Schmidt. Morsingboer. II. 125: *Lushøj*); i Tødsø i lærerindberetning: *Lushøj* eller *Lyshøj* ['luwshyw']; i Ø. Assels har dog alle ældre kilder *Lyshøj*.

nene på to forsvundne „byer“ *Lusby*, henholdsvis i Ribe (Domkirke Landsogn; 1300—1440 Lwsbi, Lusæby mark, men 1489 og 1491 Lysby) og Kolding (1484 Luseby; navnet bevaret i *Låsbygade*, tidligere udtalt [lu'sby-], i *Lusholm*, en bakkeø i Romdrup sogn (Fleskum hrd.) og *Lusknold*, der findes flere steder i Østjylland: Ajt og Vejerslev sogne (Hovlbjerg hrd.); Ø. Hornum sogn (Hornum hrd.). — I Samsøs Stednavne (Danmarks Stednavne I) c. 19 skrives om *Lushavn* (1755 Luushavn): „Forleddet vistnok *Lys*, æ. da. *Lius*, jvfr. *Kusenæs* 354 VI og *Lyng*, æ. da. *liung*, der i Stedn. giver *Lung*“. Til denne tolkning er der adskilligt at sige, men her blot følgende. Ordparret *Lyng* — *Lung* (**lingwa* — **lunga*) kan ikke inddrages her, idet vokalen ger kort ²⁾). Under *Kusenæs* (sammesteds s. 83) læses: Forleddet vistnok *Kus*, der vilde svare til det oldn. *kjóss*, som betyder „Vig“, Angaaende Lydforholdene sml. det jyske Verbum *kuse*, oldn. *kjósa*, „kyse“. Ja, denne parallel lader sig høre, men forklaringen er ikke den, at der her foreligger en lydudvikling *iū* — *ū*, men at vi i de nævnte tilfælde må forudsætte aflydsforhold mellem formerne. Det svage verbum *kuse* er ikke udviklet af det stærke verbum *kyse*, og substantivet *Kūs* ikke af ældre dansk *Kiūs* (senere *Kys-*, fx. i stednavnet *Kysing*). Øst for Lushavn ligger *Lushage*, Samsøs sydligste spids. I Samsøs Stednavne (s. 19) antages, at navnet er overført fra Lushavn. Denne slutning beror vel på, at pynten tidligst nævnes hos Resen og der (1675) kaldes *Sønderhoffued*. Den er også blevet kaldt *Hvidklint Hage*. Af de tre benævnelser gør *Lushage* så afgjort indtryk af at være det primære, og der er vel ikke grund til at betvivle, at den „hvide“ pynt kan have haft navnet *Lushage* fra gammel tid (et spørgsmål er det, om ikke Lushavn er en fejlhørt eller

²⁾ Heller ikke her er der tale om en lydudvikling (som Dyrlund vil. Danske Studier. 1911. 100), men om aflyd (jf. *Namn och bygd*. 1951. 18).

misforstået form af Lushagen). Også her knytter traditionen ordet til *lys*: „Folk mener eller(s), at det burde være *Lyshagen*, fra det gamle ord *lius* (o: lys) og at den har fået dette navn, fordi der forhen brændte lys på den for skibe, og skibe har også strandet på den“ (Tang Kristensen. Danske sagn. IV.414). — *Lushage* er også navnet på en pynt på sydspidsen af Helgenæs (og herudtil *Luskelit*); den er jo i al fald næppe opkaldt efter Lushavn. — Endelig kan nævnes *Lusekuld*, en høj i Rutsker sogn (Bornholm), tidligere også kaldet *Lushøj* og *Lyshøj* (indberetninger fra 1800-tallet). (Danm. Stednavne. X. 252).

Men der findes jo også nogle, om end tilsyneladende ret få *Lyshøje*. Fra Hardsyssel har jeg ikke eksempler. Fra det øvrige Jylland har jeg noteret følgende. En enkelt *Lyshøj* i Vendsyssel (Dronninglund). Videre *Lyshøj* i Overlade (Års hrd.), Skals (Rinds hrd.), Ø. Assels (Mors; 1638 Liuszhøj), Granslev (Hovlbjerg hrd., en holm i Grønrose), Tøstrup (Djursland), Serridslev (Nebel sogn, Voer hrd.), Nordborg (Als), Oksbøl (Als, her 2 *Lyshøje*), Hagenbjerg (Als, her 4 *Lyshøje*), Fjelby (Lysabild sogn, Als) og Sottrup (Nybøl hrd.). Hertil kan føjes følgende af Svend Aakjær fremdragne: *Lyshøj*, Ferslev sogn (Horns hrd. Sjælland), *Lyshøje* i Ørum sogn (Nørre hrd. Dyrs) og Feldballe sogn (Sdr. hrd. Dyrs) (i afhandlingen Det hedenske Alsbjærg i Børsting. Skivebogen. 1923. 139 f.).

Om *Lyshøj* i Tøstrup hedder det, at der herfra er en ualmindelig vid og dejlig udsigt. Det samme gælder *Lushøj* (*Lyshøj*) i Lysgård og *Lushøj* i Vejrum (Sønderlyng hrd.: „Paa denne Høj sees tydelig med blotte Øjne Himmelbjerget ved Rye, *Lyshøj* ved Lysgaard, Himmelkold ved Mariager, og maaskee Fuur“. Blicher. Viborg Amt. 1838. Saml. Skrifter. XXI.202). Om *Lyshøj* i Lysabild, med vid udsigt over omegnen, oplyses det, at der her har været tændt bavn, senere midsommerblus „som paa *Lyshøj* i Viby (o: Vibøge) og Lunden (Hagenbjerg sogn)“, og en ældre tradition: „Her stod i det 12. Aarh. en taarnlignende Opstabling af Træ,

parat til at den kunde tændes og lyse over den største Del af Sønderherred, naar de vendiske Sørøvere skulde lande paa den alsiske Kyst“ (Sjy. Maanedsskrift. VIII.31)! — Med Lyshøj kan sammenstilles *Lysbjerg*, der findes adskillige steder, og *Lusbjerg* (*Store* og *Lille Lusbjerg*, højder på heden i Ansager sogn, Ø. Horne hrd.). Jf. eksempler hos Svend Aakjær i Skivebogen. 1923. 139 f.

I diskussionen om *lus-* har svenske og norske stednavneforskere ³⁾ søgt at forklare navnene som nedsættende betegnelser anvendt om små, ubetydelige lokaliteter. Det lader sig høre i visse tilfælde. Det fortælles således, at købstaden *Kaupangr* i Sogn (Norge) fik øgenavnet *Lusakaupangr* på grund af sin lidenhed (Fornmanna sögur. VIII.194), og måske kunne de ovenfor nævnte, nu forsvundne *Lusbyer* i Ribe og Kolding tænkes at høre herhen, ligesom navne på ganske små forhøjninger (som *Luspoold*, Munkbrarup sogn, Sydslesvig. Sydslesvigs Stednavne, VII. 94, 96) og knolde (jf. svenske navne som *Lusen*, *Loppan* olgn. om småholme). Men *Lushøj* (*Lyshøj*) og *Lusbjerg* (*Lysbjerg*) er ikke småknolde, men som ovenfor nævnt ofte i terrænet højtliggende og imponerende udsigtspunkter, og jeg har ikke i den danske folkelige overlevering nogetsteds fundet udtryk for en nedsættende eller nedvurderende omtale.

Hvad det er for et „lys“, der har givet navn til *Lushøjene* og *Lyshøjene*, kan vi ikke vide. Om flere af dem siges det, jf. eksempler nævnt ovenfor, at det var højdepunkter, hvorfra der var vid udsigt. Der kan være brændt blus på dem, i nogle tilfælde bavn (*Hardsyssels Aarboeg*. 1927. 128 ff.), og måske repræsenterer de det ældste lag af bålhøje, som afløstes af bavnehøje syd for det egentlige Vendsyssel, hvor jeg ikke har fundet nogen *Lushøj* og kun en enkelt *Lyshøj*. Hvis denne iagttagelse holder stik, har vi altså i Jylland haft

³⁾ Ståhle. Studier över de svenska ortnamnen på -inge. 1946. 325 (med litteraturhenvisninger).

Lus- og *Lyshøje* sydfra og indtil Vildmosen og i det egentlige Vendsyssel *Bålhøje*. Enkelte kan have tjent som landkending eller signalthøj for søfarende (Lushagen; Lushage; Lushøj ved Kolby på Samsø; jf. ovf. om Lyshøj på Als), og i øvrigt har det jo aldrig manglet på lysfænomener ved høje, hvor bjergfolk hørte til, så en navnegivning af denne art kunne let tilbyde sig, se blot et udvalg hos Tang Kristensen. Danske sagn, I. 353 ff. i afsnittet „Ild på høje“, og 355 ff. „Ild på høje. Skattegravning“, og den ny række Da. Sagn. II. (1929). 109 ff.), og som et eksempel sagnet om Lyshøj på Djursland: Der bor en drage i Lyshøj, som ruger over en skat. Højen rejser sig tit på Vættelys, og der brænder blålys over den“ (Danske sagn. II. 139, jf. henvisninger hos Feilberg. II. 481 a, 38 ff).

*) Feilberg anfører (II. 468) — lidt frit — en „talemåde“, hentet fra Tang Kristensen. Jysk almueliv. I. 34: „Det er ikke skjæmt at komme i den stilling at holde ved *Lushøj* på Vejrum hede, når det er mørkt, og det regner, te det dråser, og så sidde på bunden af en stor vogn med et par trætte helmisses og et par ømme albuer (dem har en jo stødt fordærvet ved at rykke på krikkerne)“. Feilberg tror, der er tale om Vejrum i Hjem herred, men det er Vejrum i Sønderlyng herred, og det er næppe en fast talemåde, men blot meddelerens lune beretning. Hvis vi i urnordisk tid har haft formen *lus* (af **lubs-*) i betydningen „lys“, kunne man muligvis også i andre gamle sammensætninger vente at genfinde ordet, selv om folk også her senere kan have omydet navnet. I navnene på *dunhammer* (Typha), en karakteristisk plante med mange muligheder for navnegivningen, findes dels (efter plantens anvendelse til fakkell) navne som *lysemand*, *lysetælle*, dels navne som *luseblomst*, *luserede* og *lusesiv* (fra Esbjergegnen, „vist efter „frøene“ og frøuldens evne til at klæbe til hår og tøj“. Lange. Ordbog over Danmarks plantenavne. II. 760). Disse navne synes dog at være unge dannelser (*lusesiv* kunne dog være gammelt). — Og det er vel helt kættersk at tænke sig, at den særlig i Norge stærkt udbredte *stormhat* (Aconitum), som har fået en så indgående og interessant behandling i Rolf Nordhagens „Lushatt og tyrihjelms“ (Norveg. I. 1951), gennem sit navn *lushatt*, der i Dalarne i Sverige hedder *lysehatt*, skulle rumme den gamle betydning „lys“? Rolf Nordhagen mener, at *lushatt* er sekundært dannet til *lusarot* (og lusegras), og der er folkelige forklaringer nok om plantens (navnlig rodens) anvendelse mod (fluer og) *lus*.

XIV. *Algjerhøj.*

I en gammel brevregistrant fra Gudumkloster 1592 er kort registreret indholdet af nogle breve vedrørende et stykke jord, som klostret hævder er dets rette enemærke til Tangsgård. Det ældste brev er et sognevidne fra Humlum kirkestævne 1472 derefter følger et tingsvidne fra Gudum birketing 1486, et andet fra Skodborg herredsting 1486 og igen fra 1490 og endelig nok et vidne fra Gudum birketing 1496. Jorden ligger fra *Algier høuff* sydpå til en anden høj og nordpå til fjorden og mod øst til et dige mellem Lille Tofum og Tangsgård.

1638 nævnes i præsteindberetningen fra Sevel (et tegnet sognekort) en høj *Allgierdhøye* nord for Mogenstrup.

Det er jo tydeligt nok samme ord, vi træffer som førsteled i disse gamle højnavne. Nu viser det sig, at vi mange andre steder i landet finder samme navn eller dog samme førsteled. Jeg har noteret følgende.

Det ovenfor ved Algjerhøj omtalte dige er formentlig det *Algjerdigi*, som nævnes i tingsvidner fra 24/5 1451 og 7/8 1469, begge i afskrifter, samt i et tingsvidne fra 1580, nu kun kendt i den ovenfor nævnte registrant (Ældste da. Archivregistratur. III. 220).

En *Algjerhøj* findes i Rødding sogn (Nørlyng hrd.). Der fortælles om den og en anden nærliggende høj, at „det skal råbe, for det der er midler i de to høje“, og om Algjerhøj siges det, at „på den kan man stå og tælle 18 kirkesogne. Men der er ingen ting fundet endnu andt end sten“ (Tang Kristensen. Da. Sagn. I. 18).

I Asserballe på Als nævnes 1652 *Algjerhøye* (Sjy. Stedn. V. 279).

I Skive Landsogn (nu Skive købstad) ligger *Algjerhøj*.

På Hjørring mark (Skt. Karens sogn) nævnes 1638 en *Algiers høj* (Jy. Saml. 4. Rk. I. 81), nu forvansket til *Aldershøj* (Klitgård. Hjørring Bys Historie. 57), men i øvrigt flere gange nævnt i tingbogen som *Algiershøj* (1646,

1673 og 1704). I manuskriptet til Resens Atlas har højen fået den mærkelige navneform *Alodiris høj*, der dog nok forstås, om man tænker sig den nedskrevet efter udtalen, idet et udtalt [algjer-] er blevet regelmæssigt til [aldjer-].

En *Algers kilde*, nævnt 1605, findes i Hørup sogn på Als (Sjy. Stedn. V. 208), og 1638 nævnes i præsteindberetningen fra Vejen sogn (Malt hrd.) en *Sanct. Algiers kielde* (Da. Saml. 2. Rk. IV. 111)*.

1923 optegnedes (ved Stednavneudvalgets indsamling ved hjælp af landets lærere) i Vorde sogn (Nørlyng hrd.) navnet *Allgjærstien*, som generalstaben på målebordsbladet havde noteret som *Algesten*, men som i øvrigt er overleveret fra meget ældre tid i nogle mærkelige former: 15/9 1488 og 26/2 1499 *Halgadstien* og 11/5 1499 *Hal(g)adstien*. I Viborg Amts Stednavne s. 8 er formerne anført under tolkningen af *Alkær Høj* i Vorde sogn, som markbogen 1683 også skriver *Alkiær høi*.

Til *Algårdsbjerg*, Mellerup sogn (Støvring hrd.), optegnet af guiden 1878, knytter Aage Sørensen 1921 flg. bemærkning: *Algosbjerg* [al'gosbjör'e] afgrænses på de tre Sider af Skrænter mod Byjord, Gade og Dalt, øverst oppe en jævn mod Øst svagt hældende Bakkeflade med dejlig Udsigt over Fjord og Enge. Paa A. ligger Valgmenighedens Kirke, Kirkegaard, Præstebolig og Skole. A. staar over Dalen i Forbindelse med Almindsbakken og over en anden Sænkning (hvori Bydalen) med Højden, hvor Sognekirken ligger. — Hald har 1957 optegnet [algos 'baget].

Det synes altså, at formerne *Algjer-* og *Alkjær-* kan veksle, hvad der er ganske naturligt, når de forekommer i tryksvagere stilling, og disse navne har formentlig hovedtryk på sidste led. Dette er også tilfældet med *Alkærlund*, gårde i Brande sogn, som op til nutiden har været skrevet *Algjærlund* („Den første gang Jeg gik Hen at Holde Skole var den

*) Jf. Store Olgershøj, nord for Støvringgd., Støvring sogn og hrd. Trap⁵. VII. 784. Hertil?

7 Jano 1811 i *Algierlund* i Brande Sogn“, skriver Peder Christensen (Kragssig). H. P. Hansen. Kloge Folk. II. 233), ligeså 1844 *Algierlund*, og tidligere i Da. Atlas *Algelund*, i markbogen 1683 *Algierlund* og matriklen 1664 *Algierlundt*. Kun Videnskabernes Selskabs Kort har *Alkierlundt*⁵⁾.

Uden topografisk forbindelse med Alkærlund findes ved Sandfeld i Brande s. *Alkærbøj Sande* [alkje'hiw'så'n]. Danmarks Stedn. VIII. 81. Nævnes i Dalgas. Vejle Amt. 1826. ii.

Alkærlund og *Alkærsig* findes også i Assing (Hammerum hrd.)⁶⁾, *Alkærgård* i Kovsted sogn (Nørhald hrd.), et *Alkærslund* i Skivholme sogn (Framlev hrd.) og et *Alkærhede* i Arrild sogn (Tønder hrd.), men for disse navnes vedkommende kendes ikke ældre former. Derimod er den ældste form for *Alkærsig* i Dejbjerg (Bølling hrd.) 9/1 1487 *Algersygh*, men allerede 4/4 1496 skrives *Alkersigh*, 1498 *Alkersiig*, 1519 *Ælkersiig* og 14/4 1522 *Alkersiig*.

For de navnes vedkommende, som hidtil er blevet behandlet i Stednavneudvalgets publikationer, har man for *Alkær*-navnenes vedkommende tolket førsteled som sammensat af *al*, „elletræ“, og *kær*, og for *Alger*-navnenes vedkommende antaget dels personnavnet *Alger* (i Algerskilde), dels ordet *alger*, „ålejern“ (i Alkærlund). For de navne, som kun fremviser formen *Alkær*, er en sammensætning med trænavnet *al* selvfølgelig mulig (selv om *Elle*-jo er det almindelige). For *Alger* er denne tolkning jo imidlertid umulig. Her passer det jyske ord *alger* [al'gjær], (egentlig åle-spyd) lydligt udmærket. Men man spørger, om der er mening i en sådan tolkning. Har man rejst åleger på alle disse høje og steder?

⁵⁾ Jf. at *Molgær*, Tamdrup sogn (Nim. hrd.) 1522 skrives *Moelkier*.

⁶⁾ Jf.: hun var navnlig saa ræd for at gaa forbi Alk'hyw', der laa Østen for Assing Kirke, thi der gik efter gammel Snak en Jomfru fra Tandrup, og hun forsvandt hver gang i Alkjærrond' tæt ved Højen. H. P. Hansen. Hyrdeliv. 53.

For ålefangst kan der jo i al fald ikke være tale om. Nej, denne tolkning savner al rimelighed.

Her kommer nu et andet og kendt stednavn os til hjælp, nemlig navnet på det højeste punkt på Mors, *Salg(j)erhøj* (1638 *Seillgiarhøy*), hvortil der knytter sig adskillige sagn. Den eneste rimelige tolkning af dette navn er *sal-gærde-høj*, og jeg tænker mig, at der her har været et kultsted med en indhegnet „sal“. Om *Salgårdshøj* i Valby sogn (Holbo hrd.), også et højdepunkt, og *Salgårdshøj* i Vejlbj sogn (Holbo hrd.), hører med her, kan vi lade stå hen*, men *sal* i gamle stednavne har afgjort haft tilknytning til kulten (jf. Snoldelevstenens: *thulaR a salhaukum*, *thul* på Sallev). Og med dette in mente er den sandsynligste tolkning af *Alger-*, at det indeholder ordet *al*, *tempel*, som indgår i en lang række stednavne, der ikke kan behandles her. *Algerhøj*, *Algerlund* osv. er da den høj (lund osv.), hvor eller hvorved der har stået et hedensk tempel. Det er forståeligt, at det i ældre tid var nødvendigt at have hegn (gærde eller måske senere dige: *Algierdigi*) til værn mod vilddyr, som der jo var nok af. Og det er forståeligt, om mindet om et sådant helligt sted også, når traditionen i øvrigt var bristet, kunne udvirke betegnelsen *sanket* (*Sanct Algiers kielde*, — nogen helgen Alger kendes ikke). Og hvad stedets hellighed angår, er det rimeligt her at nævne et andet stednavn til støtte. I Vind sogn (Ulborg hrd.) findes et lille krat, som nu almindeligt kaldes *Troldtoft krat*, men da jeg i 1926 optegnede stednavne i sognet, fik jeg opgivet, at det gamle navn egentlig var [al'frer|riks]. Denne sammensætning kan selvfølgelig ikke indeholde personnavnet Alfred. Senere fandt jeg ved gennemgang af præsteindberetninger 1638, at det i sogneindberetningen var nævnt som *Alfarris*. Navnet er altså gammelt, og den rimeligste tolkning er *al-fred-ris*, d.v.s. den fredlyste,

*) Jf. Algårdsbjerg foran.

fredhellige lund (ris) omkring templet (alen). Til forklaring af *alfred* om et helligt, fredlyst område kan henvises til en parallel som *byfred* i betydningen „område, indenfor hvilket fredsbrud straffedes efter byretten“ (således allerede i Flensborg stadsret § 40; jf. at sammensætninger med *-fred* bruges om „(bøder for) brud på (denne) fred“: *agerfred*, *birkefred*, *kirkefred*, *tingfred*). — Endelig bør det vel om *algærde* nævnes, at *gærde* som neutral *ia*-stamme ligesom så mange andre af denne type jo netop anvendes primært i sammensætninger.

Lokalhistorisk indslag i danmarkshistorien.

Ved danmarkshistorien vil jeg forstå en almindelig lærebog i faget for folkeskolen, således som den hidtil har været brugt, og ved lokalhistorie den skrevne såvel som den uskrevne.

Blandt mænd, som har været sysselsat med indsamling af lokalhistorisk stof, indtager landsbylærere en pæn plads, og mange sognebøger er fremkommet i de senere år.

Men selv om der ikke findes sognebøger til brug i en skoles nærmeste omegn, kan lokalhistorie godt udnyttes, idet enhver lærer let kan skaffe det nødvendige materiale, således de givtigste arkivalier: afskrifter af kirkebøger, skatte-mandtalslister og matrikler.

Det må dog ærligt erkendes, at et udsyn over fortiden eller det historiske forløb ikke alle steder vil være lige let at foretage, idet de historiske spor nogle steder kan synes ganske udslettede af nydannelser, men selve disse nydannelser, bymæssig bebyggelse af bondelandet, vil jo også give lokalhistorisk stof, om end på en anden måde end den, jeg i det følgende skal søge at belyse.

Mit erfaringsmateriale hidrører fra en egn i Vestjylland, hvor oldtidsspor i udmarksjord er lette at erkende. Men hvad jeg kan fremføre fra min egen egn, skal nok kunne eftergøres i de fleste af Danmarks landsogne. Og jeg går så over til konkrete eksempler.

Det er klart, at en primær kilde er mundtlige meddelelser, men disses pålidelighed må stedse efterprøves eller bare ud-

gives for, hvad de er: sagn og snak. Men hidrørende fra hjemstavnene kan de være lige så værdifulde som andre sagn, der synes vor hjemstavn uvedkommende.

Et sagn om *trolde* *Find*, der bygger Lundekirken, kendt af alle og kunstnerisk udformet af Poul Martin Møller, findes mange steder. Jeg forefinder det i min hjemstavn, knyttet til Vind kirke. Præsten hr. Ib slap med nød og næppe fra den sorte gryde, men slap dog, idet han, da den svedende trolde indmurede den sidste sten, kunne råbe:

Find, den sten ligger vind (skæv). — Og deraf fik sognet sit navn, siger Vindboerne, hvilket jo godt nok ikke passer. Men så mindes vi om andre mundtlige ord, så levende, at end ikke Grundtvig kunne have ønsket dem mere levende: *vore stednavne*.

Disse kan ikke endegyldigt tydes uden sproglig bistand. Men enhver lærer skaffer sig let at vide, hvad filologer mener om den ting. Og ser jeg på mit eget sogns stednavne, så bliver en enkelt faktor klar som dagen. Vi har sådanne navne på de gamle gårde: *Vejvad*, *Sørvad*, *Tjagvad*, *Hundkær*, *Røjkær*, *Haskær*, *Koldkær*, *Moesgård*, *Sig*, *Junge*, *Spåbæk*, *Blindkilde*, *Hale*, *Resdal*, *Hvirgel*, *lutter fugtige navne*, som uden tvivl siger os, at de gamle bondehjem er anlagt på fugtige steder, hvor der var græs „til tvende geder og en ko“. Dette ses og erkendes uden besvær af nogen art og uden brug af arkivalier, og det stemmer med sognepræsten Hans Mariagers udsagn, da han 1683 fortalte sognehistorie til Peder Hansen Resen. Man finder det mærkelige naturnavn *Tegager*, som i forholdsvis sen tid er blevet bebyggelsesnavn, betydningen ganske glemt, og man føler det næsten som en åbenbaring, når man finder ud af, at navnet er oldnordisk og betyder engskråning, atter et fugtigt navn. Forledene i nogle gårdnavne kan være dunkle, således i *Haskær*, *Hundkær* og *Tjagvad*, men en tydning kan findes og åbne projektorlys langt ud i fortiden. Og skolen for livet, ja, selv for *erhvervs*livet, skulle nødig undlade at benytte det spændende emne.

Følger man den benyttede danmarkshistorie, så må man jo bruge nogle kræfter på at informere børnene i emnet Danmarks tilblivelse, altså i *geologiske forhold*. Og det er vel ufornuddent at bruge mange ord på at vise, hvor nærliggende det er at spadsere ud i landskabet med sine skolebørn, før man starter i lærebogen. Så ser man jo en del „af Danmarks land fra dets egne høje“: Skovbjerg bakkeøes blødtbølgede landskab, i sin tid omflydt af smeltevandsstrømme fra isbræens rand mod nord og øst. Tunneldalene ved Lemvig og Struer er næsten inden for synsvidde, mod øst ligger hedebladerne, mod vest det fede fladland, som man kører igennem for at campere ved Vesterhavet.

Ja, ord nok om det. Efter udsynet går vi til bogen og søger bekræftelse på, hvad vi nu har set og ved. Ja, og så går vi i bogstavelig forstand i dybden.

Nogen gudelære har fra gammel tid hørt til i børnenes bog. Under påvirkning af Gudmund Schütte er historier om *hjemligt hedenskab* kommet med. Og vi har minderne lige uden for vor dør i Mandsbjerg, Møgelbjerg, Tihøje og andre bjerge, som lige til vore dage har været befolket med underjordiske væsener. I øvrigt er Torsted ikke langt borte, og ved Præstbjerg finder vi frasagn om hedensk helligdom. Ja, ja, lærerbogen ved jo nok noget mere, og vi tager det med.

Men *det hele* begyndte jo med de forskellige aldre, generaliseret på nogle få sider i bogen. *Vi venter lidt med den*, og vi prøver at tælle vore oldtidshøje, tre-fire hundrede stykker skal der være i den to kvadratmil store kommune, som hedder Vinding-Vind.

For øvrigt kommer børnene jo slæbende med deres oldsager for at samdele glæden og interessen med læreren. Jeg nøjes nu med at fortælle om fundene på en enkelt gård. Den hedder *Ramskov* og er i vore dage udparcelleret i en halv snes landbrug. På denne gårds marker er der fundet oldsager snart af enhver art: Flintflækker, smukt slebne, tyndnakkede skovøkser, skønt formede stridsøkser, en meget brugt slibesten fra *stenalderen*, gravgoods fra *bronzealderen*,

selv har jeg optaget en urne fra en bakkeside, indeholdende rester af et ligbål. Under dybpløjning kommer stedse for dagen ildsteder i betydelig mængde udateret, men dog nok fra *jernalderen*; de findes på engskråninger, og man erindrer sig, at sidste led af gårdens navn er skov; der var storskov her i jernalderen, men ved vandløbene har der været lysninger, og nu opløjer vi deres ildsteder. Lerkarskår af forskellig ælde findes på marken og en klynge oldtidshøje i gårdens umiddelbare nærhed med sandsynligvis stenaldergrave i bunden og yngre grave i siderne. Så meget kan iagttages omkring en enkelt gård. Og det er en let sag at ordne stoffet og påvise, at her har boet mennesker siden den allerældste, grå oldtid. Her har været et venligt og vindende sted at bo, og enkelte forskere tolker sognenavnet af den indogermanske rod „ven“, som just i stednavne må have betydet græsgang, hvor man gerne slår sig til ro. Hvad nu er refereret vedrørende en enkelt gård, stemmer godt med hvad der kan fortælles om andre gamle gårde, undertiden kan nye træk føjes til, således spor af betydelig *jernsmeltning i Vejvad* og fund af fornemme plankekister ved Haskær med *smykker fra romersk jernalder*.

Ja, så går vi til bogen og ser, om den er rigtig fortalt. Hvad vi meget snart konstaterer, er, at nogle lærebogssider slet ikke kan erstatte, hvad vi kan lære i marken. Vi begynder at ane, hvad ethvert barn gerne skulle vide, før det forlader skolen, at det er svært at generalisere og samtidig være i overensstemmelse med de faktiske forhold. Vi skulle også nå til at forstå, hvad Sokrates mente, når han hævdede, at den største viden består i at erkende sin egen uvidenhed. Selvfølgelig vil ingen ansvarlig nedbryde børnenes respekt for lærebogen, men på den anden side må vi nok bidrage til, at lærebogsvisdom, i mine unge dage kaldet seminarisme, nu og da i al elskværdighed får en passende knockout.

Følger vi nu imidlertid lærebogens kronologi, vil vi meget snart nå frem til *kristendommens gennembrud og kirkebygningsperioden*, og for at belyse dette emne, vil vi fornuftig-

vis gå gennem den simple låge, som fra gammel tid forbandt degnens have eller boplads med kirkegården. Ja, denne passage har sin rørende historie, som nu er helt og aldeles afsluttet og ikke skal forlede os til rørstrømsk svada. Men et besøg i kirken slår ikke til; der bliver brug for mange, og hvad vi under disse besøg lærer, er mere end selv den bedste lærebogsforfatter kan placere i en danmarkshistorie. Og vi kan i skolestuen selv give os til at skrive historie under udnyttelse af primære kilder.

Skolens historie må jo også på en eller anden måde indplaceres i undervisningen, og det følger ganske af sig selv, at det gøres bedst ved at fortælle den skoles historie, i hvilken vi befinder os, og dens forudsætninger i lovgivningen. Jo, her tog degnen Højberg fat for godt et par hundrede år siden for at indterpe Pontoppidans forklaringer. Han begyndte således; derom kan der ikke herske tvivl:

— Kære barn, vil du ikke gerne være lykkelig på jorden og salig i himmelen?

Hvorpå barnet lærte at svare:

— Jo, kunne jeg ikkun blive det.

Han tog sig tid til at skyde en ulv og gjorde vel nok hovedemnet færdigt, så han kunne forsikre barnet om, at hvis det levede efter lærebogens 759 paragraffer, „var det i sandhed et Guds barn og himmelens arving.“

Inden jeg går ind på en lidt udførligere omtale af en hovedbegivenhed i Danmarks historie, nævner jeg — hvad vel i øvrigt er uforment — at hvor den store historie gik for sig, har læreren jo helt gode kår. Jeg nævner steder som Jelling, Finderup, Grathe Hede, Sankt Jørgens Bjerg, Ribe, København osv. osv. Men hvad jeg taler om er jo lokalhistoriens udnyttelse, „*hvor der intet skete*“ . . .

Og jeg går så frem til året 1660, tiden efter de ødelæggende svenskekrige.

Lokalhistorikeren må erkende, at det først er nu, han får *fast grund* under fødderne. Han vidste jo nok i forvejen, at der var et nærmere bestemt antal gårde i hans sogne, men

uhyre meget måtte dog konstrueres, og ikke anderledes, end at nye undersøgelser helt kunne ændre billedet. Hvad hånden formed' er åndens spor. Deri har Johannes V. Jensen så evig ret, og vi må tyde sporene, så godt vi kan, drage sammenligninger og paralleller for at tegne et billede af fortiden, og meget subjektivt vil det altid blive. Men nu får lokalhistorikeren helt anderledes gode kår. — *Kristian den Femtes landmålere kom rundt i landet* og opmålte og vurderede alle landbrug. Var de *der alle sammen*, de, som i landgildematriklen af 1664 var bogførte og givet talbetegnelser efter de gamle landgildetakster? Nej, det var de ikke. Mange af dem var ganske øde og forladte, en halv snes procent i et sogn som Vinding. Alene denne oplysning er talende, ja, ret fortalt vel så talende, at barnet aldrig glemmer det. Boniteringsmændene kom til gården *Haal* eller på høj-dansk Hale. Den var ansat til otte tønder hartkorn, men forefandtes ganske øde og forladt. Gang efter gang hedder det om de gamle gårde, at de var øde, og marken groet i lyng. Landmålerne lavede store protokoller, såkaldt markbøger, over hvert sogn. Hvad der kom i markbøgerne omarbejdedes i andre bøger med slutresultatet matriklen af 1688.

Med disse arkivaliers hjælp får vi kastet *lys over det ganske land*. Vi kommer fra gård til gård, erkyndiges om dets fortid og dets nuværende tilstand. Vi må *eliminere* alt det senere fremvoksede og finde i Vinding sogn 45 smågårde med sære navne, alle strå- eller lyngtækte, med kun ca. 30 tønder land hver under plov, i øvrigt lynghede over alt med kun rudimentære rester hist og her af fordums skove. Andre arkivalier fra samme periode lader os få et kig indendfor. Vi ser besætningen, den er meget lille. Vi ser indboet, kisterne med klæder i, uendelig fattigt det hele. Børnene kender jo de gamle gårde, som endnu ligger, hvor de dengang lå, men nu omgivet af udmarkshjem, af samme kapacitet som modergårdene. *Væk alt det nye, og vi har vort sogn*

efter svenskekrigene med den fornemme granitkirke i midten som et gigantisk spørgsmålstegn. Åndens spor; tænker vi. Eller hvad?

Og så går vi til vor danmarkshistorie med vor viden for at supplere. Det kan i sandhed være „nyttigt nok“, thi hvad vi læser om det vældige emne, er såmænd bare dette, placeret under overskriften Ole Rømer: „Han udførte også det store arbejde at udarbejde en jordebog, hvori alle landets jorder blev vurderet efter godhed og størrelse, så der kunne pålægges hver en retfærdig skat.“

Hvad der videre fortælles, er ikke forkert. Men så ubehjælpsomt bør skolebørn ikke informeres i denne vældige begivenhed, som matrikuleringen af Danmarks landbrug var.

Det er uden videre klart, at *mange andre emner* fra danmarkshistorien på lignende måde kan belyses af det lokalhistoriske materiale. Det gælder for vor nærmeste fortid, det folkelige gennembrud; dets mænd var iblandt vore forfædre; det gælder andelsbevægelsen; vi har jo mejeriet i vort nabolag; det gælder husmandsbevægelsen, vi har jo statshusmanden som nabo; det gælder besættelsehistorien, *min nabo* var engageret og måtte flygte fra sin gård, mens tyskernes kugler pøb ham om ørerne. Det gælder den nye centralskole, som bør være en skole for livet og ikke bare for erhvervslevet. *Om nytten* af undervisning i åndsfag kan vi intet sikkert vide, men vi tror, at det nære er det nærende og inspirerende for den historiske sans, som søger sammenhæng med udviklingen og kulturspredningen i tid og rum.

Således som en lokalhistoriker af stort format gjorde det for alligevel at erkende:

Et dugfyldt syn fra hjemmets kålgårdsdige
opvejer tusind mil i fremmed rige.

Danmarks Riges Breve

Der er fra Munksgaards Forlag udkommet et nyt bind af Danmarks Riges middelalderlige breve på ca. 450 sider og dækkende perioden 1348-52. Offentliggørelsen af dette vægtige kildemateriale skrider langsomt frem, men med så meget større glæde modtager man hvert nyt bind, som kommer. Med dette bind, som er det 16., fylder værket allerede en halv meter i bogreolen og er lige nyttigt for rigshistorien som for lokalhistorien. Med spænding løber man registreret igennem for at se, om der er navne fra vor hjemstavn. Det er der. Vi finder gloserne Ejsing, Felde i Ryde, Egvad, He, Holstebro, Hygum, Mejrup, Sale, Stadil, Stavning, Tarm. Stubber kloster, Hardsyssel, Ginding herred, Harbo bygde-ting.

Nu er disse navne rigtignok afhjemlede fra tidligere perioder, men der kan dog være grund til alligevel at undersøge, hvad der røbes om disse lokaliteter.

Årene 1348 til 52 dækker jo en del af Valdemar Atterdags opbygningsperiode, og midtvejs har vi den sorte død, som dog ikke synes at have gjort skår i dyrkelsen af gud mammon. Man er optaget af penge og jordegods, hvoraf man meget beregnende ofrer lidt eller meget for at sikre sig en himmerigspart. Pave Clemens i Avignon er selvfølgelig tidens stærke mand, som råder over himmeriges nøgler og meget andet, som konger og fyrster attrår. Og han giver med rund hånd side op og side ned tilladelse til mange sære ting, som vi synes må være ham uvedkommende. Han giver også påbud, når han finder det nødvendigt, således til prov-

sten i Roskilde, som skal sørge for, at røvet gods atter kommer til Bisjøløster. Han indfører et jubelår med jubelaflad året 1350 efter Guds byrd. Noget sådant var allerede gjort år 1300 af pave Bonifacius, men nu skal vi have jubelaflad, ikke som af Bonifacius tænkt hvert hundrede år, men to gange i hvert århundrede for folk, som angrer deres synder og vil besøge St. Peders og St. Paulus' grave i Rom. Men også andre end paven har noget at sige, således borgmestre og råd i Ribe. — „Det er sømmeligt og stemmende med fornuften, at vi omfatter dem med særlig nåde, om hvem vi ved, at de med store udgifter og tjenesteydelser udstår besværligheder til bedste for staden — disse oldermænd, skræddere og overskærere og sammes broderskab og gildes lav må derfor alene overskære tøj eller skære eller sy nye klædninger hos os.“ Til et vidnesbyrd om dette hænger de vise kommunalmænd byens segl under brevet i det Herrens år 1349 sidste torsdag før apostlen og evangelisten St. Mattheus' dag.

Første søndag i advent samme år forbyder biskop Niels af Odense den skik eller nærmere betegnet, den uskik, at fattige peblinge ved St. Knuds skole i Odense skulle til skolens forstander og skolemester aflevere halvdelen af de beløb, som de tiggede sammen til deres eget underhold og uddannelse. „Hvis de fordrister sig til i fremtiden at besvære eller forulempe de fattige peblinge ved at afkræve dem sådanne penge, vil de rammes af Guds harme og den kanoniske straf“, da sådan indbetaling „strider mod al fornuft og er uforenelig med de hellige fædres bestemmelser, især da det til samme skole er henlagt et sådant beneficium, at skolemester og forstander deraf kunne have et passende underhold.“

Om pesten finder jeg denne lille ting:

„Kong Magnus af Sverige, Norge og Skåne opfordrer alle beboere i bispedømmet Lindkøbing til at gå i kirke, ofre til de fattige, faste hver fredag, skrifte og give en svensk pen-

ning til ære for Gud og jomfru Marie for at holde den store plage borte, som nu findes over hele Norge og i Halland og nu nærmer sig her . . . “

Vægtige dokumenter findes om kong Valdemars overenskomst med grev Gerts sønner. Der opereres med fantastiske tal: Valdemar pantsætter 1348 halvdelen af Fyn til greverne Klaus og Henrik for 21.000 mark sølv.

Der er jo langt til vejs ende med samlingen af de danske lande, og man under ham opfyldelsen af følgende bønsskrivelse til den almægtige pave Clements: „Eders hengivne søn Valdemar, Danmarks konge, bønfalder Eder, hellige fader, om, at I værdiges at bevilge ham og hans ledsagere at spise mælkemad i fastedagene i krigstid, og desuden de klostergivne mænd, der besøger hans bord, at spise kød uanset den sædvane eller bestemmelse, der strider derimod.“

Af et opmuntrende brev anføres følgende: „Vi Karl, af Guds nåde romersk konge, har givet og giver den højfor nemme kong Valdemar af Danmark vor særlige og kære ven, 16.000 mark lødig sølv efter kølnsk vægt for den tjeneste, som han har ydet os og riget og endnu kan og vil yde i fremtiden.“ Som pant fik han løfte på staden Lübeck.

Og kong Valdemar kunne med frelst samvittighed søbe sin mælkemad. Det gik jo ikke helt skidt, han fik også penge for Estland — og kirkerne, som var vanhelliget, kunne tages i brug efter fornøden renselse med vievand, hvilket ses af et pavebrev: „Vi imødekommer dine bønner (biskop Henrik af Slesvig) og giver dig med dette brev myndighed fuldmagt til at lade omtalte kirker og kirkegårde genindvie af en egnet præst, så ofte som det behøves, idet vievandet forinden, som skik er, velsignes af dig eller en anden biskop.“ Bestemmelsen om, at kun en biskop kan genindvie en kirke skal dog i øvrigt forblive ved magt.

Skamskændede kirker. Om dette emne får vi en antydning gennem et brev af 12. marts 1350, hvori hele fire biskopper udtaler sig, det er Svend af Aarhus, Peder af Ribe, Anders af Børglum og Peder af Viborg, og sagen drejer sig om en

røverridder, som desværre nok er fra Hardsyssel. Han har sammen med nogle medskyldige plyndret Ribekirkens gods i Tarm, Egvad, Give, Aastrup, Stavning samt en gård i Janderup, der hørte til „vor alter i Frue Kirke i Ribe“; endvidere har han plyndret nogle præsters gods, de herrer Laves i Oksby, Peders i Stavning, Kjelds i Velling og meget andet.

Lave Rød hed ridderen, og stort mere ved vi ikke om ham. Han bliver nu lyst i band — og med rette, og sogne, som huser ham herefter, trues med samme skæbne. Præsterne skal forkynde bandlysningen på tinge og i kirkerne med tændte lys og klokkeringning. Ingen må herefter give ham eller deltage med ham i måltid, drikke, samtale, bøn, handel, bolig, bad eller andet, udover det, som retten tilstår, hvis han vil undgå bandlysning, så at Lave og hans medskyldige, bedækket med skamrødme, forvirret kan føle sig skåret ud af de troendes fællesskab som rådne lemmer, udstødt og overgivet i djævelens magt. Men det er ikke dermed nok. Lave Rød og hans medskyldige skal yde erstatning for ildspåsættelse og plyndring af Ribekirkens gods i Aastrup, forøvet af ham i herr biskop Jacob i Ribes tid (1327-45) osv.

Om denne Lave Rød kan vi læse forskellige steder, således hos Kinch. Det berettes, at hans broder Bo Høg engang solgte ham Aabjerg og Aabjerg Vold i Hind herred, men ellers vides intet om hans huslige forhold og videre skæbne.

Med disse beskedne smagsprøver anbefaler jeg DRB til læsere, som ønsker solid kost i „kulturpausen“. *E. J.*

Munklindebogen.

Sognepræsten ved Nathanaelskirken i København, L. Hagenskjær Lauridsen, har afsluttet sit arbejde med Munklindebogen II. Det er en smuk og statelig bog, svarende til Munklindebogen I som en tvilling, bare er sidste bind blevet større; bogen er på 283 store oktavsider, overdådigt forsynet med illustrationer, 100 i alt, kortmateriale, registre og stamtavler i fantastisk mængde. Første bind bar undertitlen slægtshistorie, dette: *egns- og slægtshistorie*. Alene for det store materiale af billeder fortjener bogen lovprisning, og så må det understreges, at der fra Missionstrykkeriet intet er sparet for at give de fremdragne dokumenter overskuelighed; det gælder især nogle registreringer af dødsbo af stor kulturhistorisk værdi.

Hvorledes forfatteren får sine betydelige udgifter dækkede, forlyder der intet om, for det oplyses kun, at Ikast kommune og Historisk Samfund for Ringkøbing amt hver har understøttet arbejdet med 500 kr.

Store partier er leksikalsk og bedst egnet for de mange personer, som vil efterspore deres rødder. Det vil måske nok være hård kost for andre læsere. Munklindebogen II skal kunne læses som et selvstændigt værk, dog mener forfatteren, det vil være nyttigt først at kigge lidt i første bind. Ja, det må man erkende. *For hvad er Munklinde?*

Derom får vi besked i indledningen til første bind. Meget rosværdigt er et kort over egnen, Mansas af 1844, gengivet i begge bøger. Men ellers bør man vist fordybe sig lidt i forfatterens indledning til bind I.

„Munklinde har fra de ældste tider ligget omgivet af flere tusinde tønder land hede og mose, næsten så langt øjet rakte. Skulle man til Munklinde, måtte man følge de sandede hjulspor fra Nørlund i Bording, som i årtusinder har vist vej til Nordsognet. Derude, langt fra alfarvej, hvor heden og mosen lå hen i fuldkommen uberørt naturtilstand, dukkede den ensomme Munklindegård op i horisonten med sine lave længer. I den sidste menneskealder er der sket et epokegørende spring i udviklingen. Hvor lyngen før blomstrede, ligger nu talrige gårde og husmandsbrug, og hvor Munklinde før lå i uberørt ensomhed fra slægt til slægt, og „gammel Pejre“ levede som en patriark med sin husstand, der bor nu 26 familier og 126 personer (1945). Men går man gennem lyngen ved Karup å, så oplever man endnu ødemarksstemningen.“

Mere besked får man i næste afsnit om Den grå oldtid. Navnets betydning drøftes, og arkivar V. Nielsens tydning anføres som en mulighed. Denne mand, kendt af alle lokalhistorikere, hed nu Oluf Nielsen, men sådanne småfejl bør næppe anholdes. Derimod synes der at være fejl eller misforståelse vedrørende oplysninger om matrikuleringen. Hvor der tales om matrikelbogen, menes der nok markbogen, som førte frem til matriklen af 1688, hvor hartkornet blev sat op fra 4.3.2.2, som det var ansat til efter den såkaldte landgildematrikel af 1663-64, til 5.3.0.2. Her er ikke tale om nogen velstandsfremgang i de mellemliggende år. Der er snarere tale om, at gården var blevet forskånet for ødelæggelse i de forudgående krige. Gården var intakt og mere til. Heller ikke er det rigtigt, at hartkornet overalt blev sat ned. I Hestlund blev 2 gårde sat op, og syv andre gårde i Bording foruden Bording Vandmølle fik højere takster, hvilket sidste også fortælles i Munklindebogen II; gårdens avling ansattes til 4620 og møllen til 5220 mod tidligere i alt 6 tdr. htk. Og alt dette er meget bemærkelsesværdigt, når forholdet var, at Kristian den Femtes landmålere i øvrigt fandt øde gårde trindt omkring og lod skattegrundlaget rette sig derefter.

Det er værd at bemærke, at Bording sogns 32 gårde hørte til 15 forskellige herskaber, der fandtes så langt borte som i Landting, Vosborg og Østertoft i Stadil. Under sidste gård lå o. 1700 Munklinde, medens et par andre gårde i sognet var gået over til selveje. Munklinde var, så vidt jeg kan se, hverken den eneste eller den første selvejergård i Bording. To gårde lå under Herningholm — hoveri kan ikke have tynget, og forordningen om stavnsbåndet 1733 har passet skidt til de selvhjulpne bønder.

Fra året 1752 afhjemles *Niels Pedersen* som ejer, og hermed begynder slægtens karriere i Munklindebogen I, der må betegnes som et kulturhistorisk værk af stor værdi for alle, der vil kende noget til deres bonderødder, der ikke er så ensartede, som nogen vil tro, hvilket vil fremgå af pastor Hagelskjærs digre bøger, især hvis de deri fremførte kulturtræk sammenlignes med oplysninger fra andre egne. Bind II er en værdig efterfølger af første bind. En hovedperson er gamle Pej, hvis navn er anbragt med fede typer midtvejs i slægtstavlen. Dette er klogt gjort. Thi om ham lever der traditioner, og han er nok værd at kende. Fra ham søger forfatteren tilbage, så langt han kan komme, og det var i første omgang kun til den førnævnte Niels Pedersen. Men ihærdig arkivgranskning med overlærer *Erik Brochs* bistand har bragt nye eller ældre slægtled for dagen, og man havner i *Bording Mølle*, hos *Niels Sørensen*.

Jeg må vist indskrænke mig til mellem alt det værdifulde, som findes i den digre bog, at påpege en enkelt ting, skiftet efter Niels Sørensen, som døde 1735, altså i den værste af alle landbrugskriser, bare to år efter, at regeringen havde fundet det nødvendigt at gennemføre stavnsbåndet for at holde bonden ved jorden. Fra samme tid har jeg noteret mig et skifte fra Voldsted i Vind sogn. Her forefandt 3 sølvskeer, men jeg har ellers i de snese af registreringer, som er kommet mig for øje, næppe fundet så meget som en sølvknap hos bønderne; de synes alle at have været ludfattige; der var mere velstand i præstegården eller på Tvis Kloster

end i alle et sogns bondehjem til sammen. Men se nu til Niels Sørensen i Bording Vandmølle. Ja, selve gården og møllen nævnes ikke, vel fordi han havde afhændet den og nød af-tægt, hvorom der dog intet oplyses.

I dødsboet forefandtes 9 sølvskeer, et sølvsaltkar, tre sølvbægere og en sølvskål samt i en forseglet æske tolv genstande af guld til en værdi af ca. 20 dl. Hvad det betød af værdi, forstår man kun, når man kender prisforhold den pågældende dag. Den afdøde havde to køer og en stud, køernes værdi ansat til 2-3 dl., studens til seks. Mandens rigdom var betydelig; i en brun vest var der 30 sølvknapper, i en anden 24; mandens brune vest havde en ko's værdi; han efterlod sig fire kjortler, brændevinstøj, tinfade og tallerkener, malmlysestager, beslagne egekister og skrin m. m. Endvidere var han ejer af en ejendom i Skygge, hvor han havde en fæstebonde boende. Der var ingen grund til at spare; hans begravelse kostede 28 rd. Spørgsmålet, hvorfor den gamle møller var blevet så velhavende, burde nærmere forklares. Velstanden genfinder vi hos sønnesønnen Niels Pedersen i Munklinde.

Der findes i bøgerne sagn om gruelige gerninger, heldigvis begåede af folk udenfor slægtskredsen. At man i Munklindebogen II kom et par generationer længere tilbage førte jo til, at forgreningen trindt omkring i mange gårde øgedes. Man må til at interessere sig f. eks. for Peder Lundum, hvis skifte er fra 1768. Dette skifte vidner også om velstand, men tillige om noget andet. Her var bøger: Henrik Møllers Huspostil, to salmebøger, tre tyske bøger, de bedendes åndelige Kæde m. m.

Forfatteren fortjener ros, fordi han sætter denne sidste meget brugte andagtsbog på den hædersplads, den fortjener. Jeppe Aakjær, der ellers nok kunne værdsætte ærlig fromhed (Far ta'r ned så tung en bog), kom for skade at sige no-

get mindre pænt om bogen. Det tilgiver præsten ham vist og glæder sig over historiens sang. Småvers af vore hjemstavnsdigtere fra Johannes V. Jensen til Salomon Frifelt slutter adskillige afsnit som vignetter; sidst med Aakjærs

Så lev da stedse her i din dal
 med hedelærken for nattegal
 og stak dit hø
 i denne krans af disblå banker.

E. Jespersen.

Pastor Krarup i Borris.

Det optimistiske Livssyn, der som bekendt i Slutningen af det 18. Aarhundrede vandt stærk Indgang i toneangivende Kredse herhjemme, fik ogsaa megen Tilslutning indenfor Gejstligheden, især blandt de yngre Præster. Opfyldt af Troen paa, at hvis Mennesker blot blev retteligt oplyst om, hvad der tjente til deres sande Vel, vilde de handle derefter, saa de det som deres fornemste Opgave at undervise deres Sognebørn i, hvorledes de burde indrette deres Liv for at opnaa gode Kaar her og Lyksalighed hisset, og i den Aand var der da ogsaa mange, som udførte et stort Arbejde i deres Pastorater. Lad være, at de ikke naaede de store Maal, de i deres Idealisme satte sig, man kommer dog ikke udenom, at adskillige af dem som Foregangsmænd har øvet en ikke ringe Indflydelse paa deres Egn.

En af dem var Sognepræsten i Borris-Fastrup, *Chr. Joh. Lodberg Krarup* (1765—1820). Hvad han mest vil huskes for, er det Seminarium, han indrettede i sin Præstegaard, og hvorved han optog et Arbejde, der sigtede udover hans hjemlige Kreds og vandt megen Paaskønnelse i Samtiden. Dette skal imidlertid ikke skildres her, da det allerede er sket ¹⁾; derimod har det sin Interesse at kaste et Blik paa en Side af den folkeopdragende Virksomhed, som han i nøje Overensstemmelse med sit Syn paa en Præsts Gerning udfoldede i sin Menighed, og da her navnlig dvæle ved Oprettel-

¹⁾ Hards. Aarbg. III, S. 71 ff.

sen af det Bibliotek for sine to Sogne, som han fik i Gang i Borris. Men først et Par Ord om hans personlige Udvikling.

Han var født i Vinkel ved Viborg, hvor hans Fader, Niels Bygom K., der siden blev forflyttet til Vejrum i Hjerm Herred og der blev Provst, dengang var Præst. Velforberedt fra Hjemmet blev han 1783 optaget i Aarhus Katedralskole og fra denne 1784 dimitteret til Universitetet ²⁾ med saa flot en Eksamen, at han som den eneste af Aarets Studenter straks fik det store Kommunitetslegat. Han begyndte derefter paa det teologiske Studium, som han vistnok vilde have fuldendt med Glans, hvis ikke midt i det Kammerjunker Jermiin ³⁾, Ausumgaard, der som boende i hans Faders Sogn naturligvis var vel kendt med den unge Mands Evner, havde tilbudt ham det just ledigt blevne Præsteembede i Naur, som han havde Kaldsret til. Krarup tog mod Tilbudet, men da han af den Grund maatte skynde sig med at faa sin Eksamen, blev denne ikke saa god, som man ellers kunde have ventet. Det var i Aaret 1787, og han var da kun 22 Aar og derfor efter Loven for ung til at faa Præstekald, men den Side af Sagen ordnedes efter Ansøgning, saa han straks kunde tiltræde sit Embede.

I sin Studentertids andet Aar havde han været inde i en religiøs Krise, der ikke bør lades uomtalt, da den synes at staa i afgjort Modsætning til hans senere Livsanskuelse. Hvad det har drejet sig om, faar vi at vide gennem en mærkelig efterladt Skrivelse, hvis Indhold ganske vist er en Oversættelse af en i pietistiske Vendinger formet Bøn fra en tysk „gudelig Læsebog“, men som han ved at tage den op og følge dens Anvisning til at slutte en Pagt med Gud paa denne Dag har gjort til sin ^{4a)}.

²⁾ „efter et Aar at have traadt Det akademiske Støv i Aarhus“ (Ribe Bispearkiv: Vitaprotokol 1787. Landsarkivet, Viborg).

³⁾ Kammerjunker Th. Just Jermiin. Navnet er latiniseret og betyder „fra Hjerm“, hvor hans Bedstefader var Præst.

^{4a)} Meddelelser om Slægten Krarup, 6.

Han henvender sig her til „den uendelige, evige og majestætiske Gud“ med Bøn om at faa Naade til at holde denne sin skriftlige Pagt med ham, som han til Tegn paa sit uryggelige Forsæt har sat sin Haand og Signet paa, og at Herren i hans Dødstime selv vil ihukomme den. Han kommer i sin Sjæls allerdybeste Fornedrelse frem for den hellige Majestæt, Kongernes Konge og Herrernes Herre, nu da han vil forny den Pagt, han ikke blot i Daaben ved andre, men ogsaa personlig i Menighedens Paahør har indgaaet med ham, og han bekender sin Skyld og beder med Tolderen om sine Synders Forladelse for Jesu Forsoningsdøds Skyld, skønt han ofte har overtraadt den. Han overgiver sig nu paa det aller højtideligste i Guds Haand, vil ganske og alene være hans til evig Tid og ved hans Naade forsværge hver Synd og Lyst, der har behersket ham, og han vil af alle Sjæls og Legems Kræfter søge at formaa sine Medmennesker til det samme. Han beder om Aandens Hjælp til at holde denne Pagt ubrydelig og stedse minde ham om denne højtidelige Dag, paa hvilken han ganske har overgivet sig til Gud, og om at den himmelske Fader baade vil tage sin forlorne Søn til Naade, toet i sin allerkæreste Søns Blod, og mere og mere ødelægge Synden i hans Hjerte, og at han som en vordende Ordets Tjener maa kunne forrette det Embede, som det behager Gud at paalægge ham. „Denne skriftlige Pagt har jeg med Højtidelighed og velberaad Hu indgaaet med Gud d. 3. Juni 1785 i København. Herren give mig Naade til at holde den og oprigtigen tjene min Gud, og til et Tegn paa mit uryggelige Forsæt har jeg sat min Haand og mit Signet dertil.“

Fra hvilken Side Krarup har været aandeligt paavirket, da han skrev dette, vides ikke. Maaske har han været i Forbindelse med den herrnhutiske Brødremenighed i Hovedstaden; Pietismen har næppe øvet nogen Indflydelse paa ham, idet den forlængst var ophørt med at spille nogen Rolle i København.

Hvor længe den religiøse Krise, Krarup var kommet ind i, har varet, hører vi heller ikke noget om. Da han blev Præst i Naur, mærkes der i alt Fald intet til den, og i den Levnedbeskrivelse, han skrev ved sin Ordination, hentydes der ikke med et Ord til den; den indeholder kun Almindeligheder. Den nævner intet om hans Livsanskuelse, der dog rimeligvis nu var et af de nye Oplysningstanker præget Standpunkt.

Fra hans Præstetid i Naur foreligger der ingen Efterretning om, at han har taget særlige folkeoplysende Arbejder op — maaske kan han have følt sig vel ung og umoden dertil — det er først, efter at han i 1794 var blevet forflyttet til Borris-Faster, vi hører om det. Overbevist om Kundskaernes folkeopdragende Betydning for Almuens brede Lag lod han det nemlig ikke blive ved Tanken, men satte et stort og maalbevidst Arbejde ind paa at skaffe sine Menigheder Adgang til Læsning af saadanne Bøger, som efter hans Opfattelse kunde vække dem af Dvale og berede dem en lykkelig Tilværelse. Det er det, der i det følgende skal berettes om ^{4b}).

Det begyndte med, at han 1796 af sine egne Bøger i Borris oprettede et Bibliotek, foreløbig bestaaende af c. 135 Skrifter og anbragt i Skolen hos Degnen Bjerrum, til hvem da Folk — uden søgns dog kun med særlig Tilladelse — kunde henvende sig og gratis laane, hvad de vilde, men kun eet Eksemplar ad Gangen og for fire Uger, hvad Degnen, der førte Protokol derover, maatte paase. Enhver var ansvarlig for, at den Bog, han fik med hjem, dér blev behandlet forsvarligt. Særlig omhyggelig maatte der passes paa de Bøger, som muligt blev udleveret til Skoleholderen og anvendtes til Undervisning, da de jo mest var udsat for at blive tilsmudsede.

^{4b}) Borris-Faster Sognebibliotek: Udlaansprotokol og diverse Papirer (Landsark.). Jf. Helge Nissen: Folkebibliotekernes Forgængere, S. 231 f.

Udlaanet begyndte i December Maaned, og af den bevarrede Protokol, der imidlertid kun er en tarvelig Lommebog, faar man saa et Indtryk af, hvordan det gik med det i det første Par Aar. 69 Laanere havde da haft 136 Bøger hjemme, egentlig ikke noget stort Antal, naar man samtidig tager i Betragtning, at det ofte er de samme Navne, der gaar igen i Protokollen. Her maa det dog huskes, at selv om der vel nu var Skoler i alle Sogne, er der dermed intet sagt om deres Kvalitet, og kunde end de fleste læse, har sikkert kun et Mindretal haft Lyst til at benytte sig deraf i det daglige, ligesom der var mange Hjem, ja, det gjaldt de fleste, hvor man ingen Bøger havde, maaske udover Salmebogen ⁵⁾. Man forstaar derfor ogsaa, at Oprettelsen af et Sognebibliotek aldeles ikke har været ensbetydende med en flittig Afbenyttelse af det.

Udlaanet maa dog have været noget større end angivet i Protokollen, thi ellers forstaar man ikke, hvordan Krarup har kunnet udtale sin Tilfredshed med det og mene, at der hos adskillige yngre og ældre Gaardmænd har vist sig en „ikke liden Læselyst,“ der atter bar Frugt i uventet Kundskab. Han antog ogsaa, at det var heri, Grunden maatte søges til, at det var lykkedes ham at faa oprettet et lille Landvæsensselskab, bestaaende af 16 Gaardmænd og Husmænd, med det Formaal at virke for Kartoffelavl, Pileavl og Forsøg med Kløver og andre her ukendte Sædarter. I det hele tror han, at den landøkonomiske Forfatter, Pastor Høegh, en Broder til Statsminister Høegh-Guldberg, ved sit Skrift om Landbrugets Forbedring har haft Indflydelse paa mange. Paa lignende Maade har bl. a. „Hjælpebidler til Overtroens Udryddelse“ (af Hallager, Lærer i København) været til stor Nytte, saa Folk her nu er langt mere oplyste end andre Steder.

⁵⁾ Se min Artikel: Jydske Saml. 1943, S. 251 ff: „Vestj. Bondelæsn. i Stavnsbaandstiden“.

Krarup var som sagt vel tilfreds med de allerede opnaaede Resultater, og at man ogsaa fra anden Side var opmærksom paa hans Arbejde i sine Sogne og tillagde det Betydning, ses af, at det kongelige Landhusholdningsselskab, som han traadte i Forbindelse med, præmierede ham for det. Der var derfor heller ikke noget underligt i, at han kom ind paa Tanken om at gøre Biblioteket, som han mente havde sin store Andel i de opnaaede Resultater, og hvis Bogbestand han efterhaanden havde forøget, saa det nu udgjorde c. 250 Eksemplarer, til en fast Institution, saa det ogsaa ud i Fremtiden, naar han ikke mere selv var dets Leder, kunde vedblive at være en Inspirationskilde for Beboerne i Borris og Faster.

Denne Tanke førte han ud i Livet ved 1. Søndag i Advent, den 29. November 1801, 7-Aarsdagen for sin Udnævnelse til Præst paa Stedet, at oprette en Fundats, hvorved han bestemte, at Bogsamlingen, der hidtil havde været hans Ejendom, herefter være skulde udgøre et bestandigt Sognebibliotek til gratis Afbenyttelse for Beboerne i Borris og Faster og altid tilhøre dette Pastorat, uden at han selv og hans Arvinger fremtidig kunde gøre noget særligt Krav paa det.

Bøgerne skulde i et af Krarup skænket Skab som hidtil opbevares i Skolen og hænge paa et tørt Sted, og Laanerne kunde saa f. Eks. efter Gudstjenesten, men ogsaa til andre Tider, efter en fremlagt Liste vælge den Bog, de ønskede, dog bare eet Bind ad Gangen, og beholde det en Maaned; kun Skoleholderen maatte have Bøgerne længere, om de benyttedes ved Undervisningen, ligesom de eventuelt kunde udveksles med andre fra fremmede Præstebiblioteker. Engang om Aaret skulde der foretages en Regulering heraf ved Degnen, der som Bibliotekar under Præstens Overopsyn førte Kontrol med Ind- og Udlevering. Skulde han vise sig upaalidelig i sit Hverv, maatte man finde en anden Mand til Stillingen, og han skulde saa have en Nøgle, saa han altid kunde lukke sig ind til Bogsamlingen. Udensogns Folk kunde ogsaa godt laane Bøger for 4 Sk. ugentlig, men maatte stille

Kaution for rettidig Aflevering, ligesom Krarup selv forbeholdt sig Ret til at lade en god Ven faa en Bog uden Betaaling. Om Vinteren skulde der sendes en 20—30 Stk. til Fæster, hvor da en Mand vilde administrere Udlaanet.

Til hver 1. Maj skulde Bøgerne hjemkaldes til Eftersyn og eventuel Reparation (bortkomne Eksemplarer maatte Degnen erstatte), og 1. Søndag i Advent vilde Bibliotekets Regnskab, der ogsaa indførtes i „Præsteprotokollen“, være at oplæse fra Prædikestolen, ligesom Menigheden ved den Lejlighed blev opmuntret til flittig Læsning. Endvidere forudsattes det, at der hvert Aar blev tilstillet Provsten en Indberetning om Bibliotekets Forhold, og at Protokollen blev forevist Biskoppen, naar han kom på Visitats.

Det svage Punkt var Indtægterne. Krarup selv lovede hvert Aar at give 1 Rdl. til Driften, hvad han ogsaa haabede, hans Eftermand vilde gøre, og nogle Smaabeløb kunde vel indkomme fra fremmede Laanere, men det blev jo ikke til ret meget; derfor var det hans Haab, at der kunde opnaas Tilskud fra det offentlige, saa der for dem kunde købes nye Bøger — men en Betingelse var, at disse ikke maatte sigte til Nedbrydning af den evangelisk-kristelige Religion eller kunde forvirre Almuen med Religionsmeninger, som den ikke forstod at bedømme.

Krarup betegnede Fundatsen som midlertidig, løbende til 1803, men fra den Tid mente han muligt at kunne faa bevilget nogen Hjælp til Biblioteket. Det var vel ogsaa især det, der laa bag hans Tanke om at faa Fundatsen konfirmeret af Kongen, idet han da i sin Ansøgning vilde pege paa de foreliggende økonomiske Vanskeligheder og samtidig gøre opmærksom paa, hvordan de kunde overvindes, særlig ved Tilskud af Tavlepengene i Kirken og af et Legat til Skolevæsenets Forbedring.

Et Par Kladder med Overskriften „Til Kongen“ vidner om, at dette har været Krarups Hensigt, men Planen er vist ikke blevet ført ud i Livet, da der ikke synes at være indgaaet noget Svar paa en saadan Skrivelse. I et Brev til Land-

husholdningsselskabet et Aar senere siges der intet derom, men fortælles kun om Bibliotekets Oprettelse, ligesom han beder om, at en eventuel Præmietildeling maa blive omsat i et kontant Beløb, der da vil blive anvendt til Indkøb af en Del Eksemplarer af evangelisk-kristelig Salmebog til Egnens fattige.

Til Indsendelse sammen med Ansøgningen til Kongen havde Krarup udarbejdet en Fortegnelse over Bibliotekets Bogbestand, og da den ikke blot giver et godt Billede af dettes Beskaffenhed, men ogsaa yder Bidrag til Forstaaelsen af Manden, som stod bag det, skal der siges lidt om den.

Som før nævnt indeholdt Biblioteket c. 250 Numre, heri indbefattet nogle Landkort og „Tabeller“, Plakater til Op-hængning i Skolerne, hvor de skulde anvendes til Demonstration ved Undervisning i Dyd og Visdom, Lov og Ret og Naturlære. Adskillige af Bøgerne, især om de var beregnet til Skolebrug, fandtes i flere Eksemplarer, saa det reelle Bog-antal derved formindskedes en Del. Hvad ellers Indholdet angaar, skulde man paa Baggrund af Krarups stærke Interesse for Landbruget og hans Iver for at virke til dets Trivsel i sine Sogne have ventet mere herom, end Tilfældet var, idet det viser sig, at Hovedvægten i Virkeligheden var lagt paa gudeligt og moralsk Læsestof og Litteratur af lettere Art. Under Landbrugsrubrikken er der kun opført 26 Numre, mens der er 35 Prædikener, 11 „Læsebøger“, delvis beregnet for voksne, 16 Andagts- og 10 moralske Bøger, 24 til Brug ved Undervisning og 39 af forskellige Slags. Nogle Titler, med og uden Forfatterangivelse, kan virke som Smagsprøver.

Landvæsen. Anvisning til et velindrettet Landbrug (af Præsten Høegh, Broder til Statsminister Høegh-Guldberg), Husmoderen eller den værdige Landbokvinde (Litteraten Balling), Bondepractica (Redaktør Just, Viborg), Prisskrift om Udflytning, Forsøg med Plove, Havekatekismus (Gartner og Slotsfoged i Fredensborg, Mansa), Samtale om Hør-,

Humle-, Potetes- og Kløveravl, Landhusholdningsselskabets Prismaterier 1797 og 1801, Økonomisk Journal.

Gudelige og moralske Bøger. 35 Prædikener over forskellige Emner, f. Eks. Kristnes Udsigter ved Døden, En Kristens Tanker ved Nadverens Brug, Tilliden til Gud, Den kristelige Forsigtighed, Mindeprædiken over Hr. Engberg, der saa ynkeligt omkom, Andagtsøvelser og De 4 Evangelisters Efterretninger om Kristus (Konfessionarius Bastholm), Bibelsk Søn- og Helligdagslæsning (Biskop Balle), Religionstaler til Dyds Befordring (Præsten Paludan), Kristelig Sædelære for Landmænd (Præsten Paludan), Visdomsbog for den kristelige Landmand, Sædelære for Landsbyfolk, do for Børn, Moralsk-politisk Katekismus for Bønderbørn, Ugentlige Bidrag til Gudfrygtigheds Befordring, Et dydefuldt Levned (efter den romerske Filosof Seneca), En Kristens anstændige Omgang med Kreaturerne, Aandelige Sange (af Heilmann og Ploug, Præster), Aandeligt Sjungekor (Kingo).

Lære- og Skolebøger. Den kristne Religions Hovedlærdomme (Bastholm), Undervisning til Lyksalighed efter Jesu Lære (Præsten Nannestad), En Faders Samtale med sit Barn om Religion, Bibelske Tildragelser for de unge, Balles, Pontoppidans, Rottbølls, Cramers og Grundtvigs ⁶⁾ Lærebøger, Geografi for Landsbyskoler, Forskellige ABC- og Læsebøger.

Forskellige Bøger. Almuens Lærer for den menige Mand (Præsten Hasse), Nød- og Hjælpebog for Bondestanden, Filosofi for ulærde (Bastholm), Hjælpebidler til Overtroens Udryddelse (Lærer Hallager), Den lykkelige Familie, en moralsk Historie, Den gode Christine, en Bog for Tjenestepiger, Sognefogeden, et Skuespil, Nyttig Morskabslæsning for Almuen, Medicinske Afhandlinger for Almuen, Verdens fornuftige Betragtning (Præsten Mossin), Børns Opdragelse i alle Stænder (Mossin), Constanz' Levnedshistorie (den ty-

⁶⁾ De tre første Biskopper, Cramer Professor, Grundtvig Præst (i Udby).

ske Præst og Pædagog Salzmann), Katekismus i Naturlære, Danmarks og Norges Herlighed (Holberg), Kronprins Frederiks Konfirmationsakt 1784 (Bastholm), Mordet paa Gustav III.

Om Udlaanet under den nye Ordning ved vi intet, da der ikke er opbevaret nogen Liste over det. Men henholder man sig til den gamle Lommebog, vil man se, at det ikke har været de praktiske Spørgsmaal, der har interesseret. Den mest læste Bog har været Ballings om den værdige Landbo-kvinde (6 Gange), Constanz' Levnedbeskrivelse og Paludans Religionstaler (5), saa følger en Historiebog for den hæderlige Bondestand, Bastholms Hovedlærdomme og Andagtsøvelser (hver 4), Rørende Eksempler paa Omvendelse og Ugentlige Bidrag til Gudfrygtigheds Befordring (3), Præsten Strøms Prædikener og Moralsk Katekismus for Bønderbørn (2). Kun 2 har forlangt Bøger om Hø og Potetes og 1 Anvisningen til Forbedring af Landbruget.

Formodentlig har Udlaanet efter Nyordningen bevæget sig efter de samme Baner, og at Krarup har forstået, hvad Folk helst vilde have, fremgaar af den forholdsvis store Plads, han indrømmede den blandede Litteratur, hvis Opgave jo nærmest var at vække Laanernes Læselyst, saa de siden fik Mod paa at gaa i Gang med de alvorligere Emner, som han gerne vilde have sine Sognebørn til at tænke over. Det tjener til hans Ros, at han forstod, at faglig Dygtighed ikke var det ene saliggørende, naar Talen var om Bondestandens Udvikling, men at en almenmenneskelig og etisk Højnelse af dens Tankegang var lige saa nødvendig, en Anskuelse, han delte med de fleste af sine oplysningsbegeistrede Embedsbrødre. Noget andet er saa, om de greb Sagen an paa den rette Maade, og om deres ofte fornuftsprægede og sentimentale Henvendelser til deres Menigheder var i Stand til at gøre det rette Indtryk paa dem og fremkalde den „Væk-kelse“, de tilsigtede, og som atter skulde give sig Udslag i Forstaaelse af de nye Tidens Krav. Hvad Krarup angaar, har han vistnok anset sig for at være ortodoks, for saa vidt

han troede paa Bibelens Overensstemmelse med Fornuften — et noget lignende Standpunkt, som Bastholm i Begyndelsen indtog — hvad vel ogsaa fremgaar af hans Forbud mod kætterske Bøger i Biblioteket, men ganske vist i Tidens Aand med Hovedvægten lagt paa Moralen, virkeliggjort i det pligttopfyldende, arbejdsomme og dydige Liv, noget som jo ogsaa mange af Bogtitlerne taler om.

Efter dets Oprettelse hører vi desværre ikke meget til Borris Sognebibliotek. Naturligvis har det haft nær Tilknnytning til det nye Seminarium, som begyndte sin Virksomhed 1806, ja, Eleverne herfra var ligefrem forpligtet til hver Søndag Aften at gaa ud i Sognet og læse op for dem, der vilde høre derpaa, af de Biblioteksbøger, Krarup udleverede dem dertil ⁷⁾). 1809 var Biskop Middelboe paa Visitats i Borris, men uden i sine Optegnelser at nævne Sognebiblioteket; derimod omtaler han et Herredsbibliotek, som udveksler Bøger med tilsvarende Bogsamlinger i Herredets andre Sogne — undtagen Bølling, da man der har et godt Sognebibliotek ⁸⁾). Men det er naturligvis alligevel Borris Sognebibliotek, han sigter til; den nævnte Bogombygning med andre stemmer jo ogsaa ganske overens med, hvad Krarup tidligere havde tænkt paa; formentlig er ogsaa Herredsbibliotekerne oprettet paa hans Tilskyndelse. Han skal forøvrigt have stiftet gejstlige Læseselskaber i ikke mindre end 4 Herreder, men noget nærmere herom kan ikke oplyses ⁶⁾).

Forbindelsen med Herredsbibliotekerne har utvivlsomt været en Fordel for Borris Sognebibliotek, ogsaa i økonomisk Henseende, da det sikkert har knebet med at skaffe Penge til dets Drifts, og det turde være et Spørgsmål, om det fik stort flere Bøger end dem, der blev det skænket; 1811 kom der en Boggave fra Landhusholdningsselskabet, og det

⁷⁾ Hards. Aarb. III, S. 104.

⁸⁾ Ribe Bispearkiv: Visitatsprotokol 1809).

⁹⁾ Helge Nissen: Anf. Ska., S. 472.

er naturligvis en Selvfølge, at det altid har faaet et Eksempplar af de Skrifter, Krarup udgav ¹⁰). Eensidigt præget, som det var af den Tidsalder, hvori det var blevet til, kan man ikke tænke, at dets Indhold kunde have de kommende Slægter ret meget at sige, saa det efterhaanden har tabt sin Betydning for Sognet, selv om det vedblev at bestaa af Navn. 1846 fik Pastor Vilstrup ¹¹), Krarups Søstersøn og Efterfølger som Præst og Seminarieforstander efter Ansøgning bevilget Tilskud fra Trykkefrihedsselskabet til en Læseforening i Pastoratet, men om der hermed menes Biblioteket, er vel tvivlsomt. Sidst omtales det 1876 som et 70 Aar gammelt Sognebibliotek med den Tilføjelse, at det nu ikke tilfredsstiller den almindelige Læselyst, hvilket jo vil sige, at Bogstammen stadig er til Stede, men at ingen benytter den ¹²).

Krarups store og uegennyttige Arbejde i Oplysningens Tjeneste — mest naturligvis hans Oprettelse af Seminariet i Borris, der nød megen Anseelse, og som bestod til 1846 — forblev ikke upaaagtet af Myndighederne. 1812 blev han Amtsprøbst, og 1813 udnævntes han til Ridder af Dannebrog. 1819 trak han sig tilbage som Præst, men vedblev at virke som Leder af Seminariet og Prøbst til sin Død, der indtraf Aaret efter.

¹⁰) At Krarups Bøger har haft samme Aandsindhold som Bibliotekets, ses af Titler som „Beskrivelser af Børneskolen ved Seminariet i Borris“, „Allehaande nyttigt for Bondestanden“, „Allehaande morsomt for Bondestanden“ (begge Uddrag af tyske og danske Bøger), „Anvisning til at lære Børn at stave“, „Natmandsstandens Forsørgelse“, „Gudelig Læsebog“, oversat fra Tysk (Erslevs Forfatterleksikon II, S. 57 f).

¹¹) Claus Nikolaj Vilstrup, Præst i Borris 1819—71, Forstander for Seminariet 1820—26).

¹²) Helge Nissen, S. 232.

Alfred Kaae: Lem Sogn.

Det siges jo, at der for Hardsyssel findes forholdsvis flere sognebeskrivelser end for andre dele af landet, og nu har disse sognebeskrivelser fået en meget betydelig tilvækst, både kvantitativt og kvalitativt gennem ovennævnte værk. Bogen er i stort anseligt format, gennemillustreret af Kaaes fine tegninger, der på en smuk måde fastholder det, der har værdi for, at man kan blive fortrolig med sognets natur, arkæologi og arkitektur. Også det smukke omslag er originalt, en gengivelse af en gammel hundredårig hørlærreds dug, som er vævet af en af sognets kvinder. Bogen gør altså straks et umiddelbart tiltalende indtryk, og dette indtryk forstærkes, efterhånden som læsningen skrider frem, og man lever med i sognets liv. Vi var der jo i fjor til Historisk Samfunds møde, men nu kunne man ønske, at man da havde vidst så meget om sognet, som man ved, efter at have læst Kaaes bog, for så havde man brugt sine øjne bedre, og der havde været så meget, som man gerne ville have set nøjere efter, men så giver bogen lyst til at foretage en ny rejse til sognet for at se nærmere på det, man nu gennem bogen har fået kendskab til.

Vi får at vide, at sognets navn, der udtales Læxm ligesom sin nordligere navnefælle, er dannet af det oldnordiske *blaiwa*, som betyder „høj“, og vi kan derudfra forstå, hvorfor vi så mange steder har dette stednavn, dog kun i Jylland. Endelsen er vel et afsvækket „um“, navnet for en boplads.

Man mærker straks, at forfatteren er en mand, der er fuldt fortrolig med Danmarks Oldtids historie, så hvad der

er draget frem af sognets jord, får sin rette vurdering — og illustrering gennem Kaaes tegninger, meget er jo forsvundet, og af de mange høje, der har været i sognet fra oldtiden, er adskillige jævnet med jorden i årenes løb. Nu er højene jo fredet, men det skete noget sent. Fra den tid, da fredningen var frivillig, mindes jeg en historie om den gamle oberstløjtnant i Viborg, Thyge Søgaard, som før og efter århundredskiftet gjorde meget for at bevare oldtidsminderne. Han havde en tid drøftet med en mand på Viborg-egnen, som havde en høj på sin mark, at han skulle lade denne komme ind under fredningsbestemmelserne. Manden kviede sig ved det, men da Søgaard så lovede ham, at hvis han ville lade højen frede, skulle der blive sat en sten på højen med hans navn på, så gik han endelig med på det. En tid efter blev der så sat en sten med bogstaverne F. M. Så var manden tilfredsstillet, for han hed Frederik Mikkelsen. — Det trick kan jo kun bruges i de særlige tilfælde. Meget er derfor forsvundet, men vi må glædes over, at der nu ikke kan forsvinde mere.

Beskrivelsen af sognet her — som med et udmærket udtryk kaldes „et skår af mosaikken Danmark“ — skrider jævnt frem fra oldtiden gennem middelalder, reformations-tid, enevælde med stavnsbånd og reformtid til vor tid med fremhævelse af det karakteristiske for hver tid. Under den unge enevælde fandt jeg til min overraskelse navnet Philip Herman Hundermark — med den morsomme måde at skrive navnet på: 100 Mark. — Jeg har nemlig i snart 50 år levet i den vildfarelse, at denne adelsslægt uddøde i 1617 med den 24-årige Eric Hundermark på Gerdrup ved Skælskør, og jeg har ofte i Egeslevmangle kirke set på kistepladerne over de 2 af slægten, som „døde i lejren ved Kalmar 1611“ og den 3. broder, som døde 6 år senere „som den sidste Mand af Slægten“ (Trap). Mærkeligt nok er der ved siden af en kisteplade over „Anders Skramb til Degberiglund, som døde på Gjerdrup 1618“. Det tyder jo på en vis forbindelse mellem egnen her og Hundermarkernes gods ved Skælskør. Storgaard Pe-

dersen har engang i en historisk artikel efterlyst denne Anders Skram fra Dejbjerglund. Han er altså stedt til hvile i den sjællandske kirke.

Vi mærker hele tiden forfatterens solide kulturhistoriske viden, der så jævnlig dukker frem og viser sig som den rette baggrund for det lokalhistoriske, og derved får man den rette forståelse af disse foretelser. Det gælder kirke, skole, landbrugsforhold, fattigvæsen m. v. — Blandt velgørende institutioner var der det ejendommelige Karsbæk Kloster, noget i lighed med Vemmetofte, Vallø og Støvringgård, men i så lille format, at kun een jomfru nød godt af det, og jeg finder her den overraskende oplysning, at da klosterstiftelsen blev ophævet, gik kapitalen til Lemvig Hospital, som på det tidspunkt var flyttet fra sin oprindelige plads ved stranden op i Søndergade. Jeg fik herved klaring på, hvorfor jomfru Caroline Kaas i 1778 „nyder aarlig efter Bestyrelsens Ordre 19 Rdl. 4 Mk. 1 Sk., som er Renten af Carsbech Klosters Capital“. Hun nævnes 2 gange til og får stadig det samme beløb, men det nævnes ikke oftere, hvor pengene kommer fra. Sidste gang, i 1803, da hospitalet var under afvikling, var hun flyttet til Nykøbing Sj., men fik stadig det samme beløb. Hendes navn kunne tyde på tilknytning til den tidligere hospitalsforstander i Karsbæk, men slægtskabet kan jeg ikke udrede.

Der er nævnt nogle af sognets gode sønner, som fik virksomhed andetsteds, bl. a. lægen Andreas Toft, som på forskellig måde har vist sin kærlighed til hjemsoget og således ved et legat har bevirket, at bogen om Lem sogn har kunnet blive så god og fyldig, som tilfældet er, og sælges til så billig en pris, at enhver interesseret kan eje den. Desuden er nævnt Mikkel Hindhede, hvis ernæringsforskning er kommet mange til gode. Bl. a. menes den at have bragt det resultat, at tyskerne ikke sultede ihjel under første verdenskrig. Der kunne også nævnes hans fætter og jævnaldrende Niels Boling Hindhede, som først var præst i Bording, senere i Kappel og i Mårum. Han var i en årrække en af de betydeligste mænd

indenfor Indre Mission og redaktør af Indre Missions Tidende. Ja, Lem sogn har fostret en lang række betydelige mænd, som har kastet glans over sognet, både de, der fik deres virke derhjemme, og de, der drog ud, men bevarede deres kærlighed til hjemsoget, således også den sidst omtalte, pastor Hakon Rabjerg, som med store personlige ofre søger at bygge Helligkors-kirken i østersognet. Vi håber, det må lykkes.

Når man læser om de gamle Lem-boere, hvoriblandt der er adskillige betydelige og særprægede personligheder, kunne man ønske at have haft deres billede, men jeg er nok klar over, at det helstøbte værk, der er dannet af det smukke tryk og Kaaes dejlige tegninger, ville tabe noget i skønhed og helhedsvirken — uden at der dermed skal siges noget nedsettende om Lem-boerne. Som bogen er, er den et mesterværk. Alfred Kaae er en kunstner, ikke blot, når han tegner, men også når han former det danske sprog, og indholdet er mangesidigt og lødigt, så der er grund til at lykønske Lem sogns beboere og alle dem, der har deres rod i dette sogn, med denne bog. Den vil sikkert bidrage til, at mange gennem det kendskab, som de her får til de henfarne tider og slægter, vil komme til at omfatte deres egn med mere forståelse og den deraf skabte hjemkærlighed, og deri vil forfatteren finde løn for sit arbejde.

Niels Wads bo på Øgelstrup.

Stempel Syv Rigsdaler 1787.

Jeg underskrevne Niels Wad til Stenumgaard tilstaar at være skyldig til Hr. Mads Andersen Quistgaard, boende i Quistgaard i Weirum Sogn den Kapital 1300 R L — skriver Tusinde og Tre Hundrede Rigsdaler, som han mig laant og medforstrakt haver, hvilken Capital jeg til hvert Aars Wiborg Snapsting forrenter med 4^{0/10}, saalænge samme hos mig bliver bestaaende og efter et halvt Aars Opsigelse til den deraf næstfølgende Wiborg Snapsting udbetales bemeldte Capital med sine Renter og paagaende Omkostninger i alle Maader.

Til Sikkerhed for Creditor og alle Arvinger skal Primo min tilhørende Raasted Sogns Kirkes Korn- og Qvæg Tiende, som er anført i Matrikulen for Hartkorn 12 Tdr. 8 Skp. 1 Fd. 1^{4/5} Album være et første Prioritet under Pant for bemeldte Capital og Renter samt paaløbende skadesløse Omkostninger, indtil Panterne af mig og Arvinger til velbemeldte Hr. Mads Quistgaard er indfriet og udbetalt. Dette til Bekræftelse under min Haand og Forsegling venligt (omboende?) Hr. Niels Willemoes og Hr. Peder Lillelund paa Kiergaardsholm til Witterlighed med mig vil underskrive og forsegle.

Wiborg, den 23. Junij 1787.

Niels Wad
(Segl)

Til Witterlighed underskrives efter begjæring.

N. Willemoes.

P. Lillelund.

Stempelpapir Tredive Rigsdaler 1799.

Christian Frideric Hansen, kongelige Majestæts Etatsraad og Amtmand over Ringkjøbing Amt gjør vitterligt:

At Ao 1797 den 10. April indfandt sig paa S. T. Etatsraad og Amtmand Hansens Vegne underskrevne hans Fuldmægtig Willads Mehl paa Øgelstrup i Raasted Sogn for der i Anledning af afgangne efterladte Enkes Mette Tangs med Laugværge Birkedommer Grønlunds skriftlige Begiæring til Amtmanden under 25. Marts sidstleden, som læst og paa-tegnet til Protokollens indlemmelse, lydende saalunde under Nr. 1 — Pro Memoria.

Nr. 1. I Forvisning, at jeg vil komme til en ordentligere og hastigere ende med min sal. Mands uafgjorte Ting, naar Hans Højvelbaarenhed behandler mit Bo, end om jeg foretog mig det selv, vil jeg desaarsag ikke betjene mig af i hændehavende Bevilling til at sidde i uskift Bo, men beder Deres Højvelbaarenhed ærbødigst, at de ville antage som min Bos som Skifteforvalter. 30te Dagen efter min sal, Mands Død den 4. Martij indtræffer 3. April, men har da ikke imod om skulde jeg Samlingen udsat til 10. April.

Øgelstrup, d. 25. Martij.

Mette Tang, sal. Wads Lavværge Grønlund.

Højvelbaarne Hr. Etatsraad Amtmand Hansen!

Der foretages Skifte efter bemeldte afdøde Niels Wad, som i Ægteskabet med Mette Tang har avlet følgende Børn, nemlig: 1) En Søn, Christen Wad, myndig, 2) en ditto Søn, Laust, 20 Aar. 3) en Daatter, Maren Wad, 30 Aar. 4) Kirsten Wad, 24 Aar. 5) Kierstine Wad, været i Ægteskab med Kiøbmand Christen Husted i Ringkjøbing, død, og efterladt sig en daatter, Mette Claudine, 4 Aar, for hvem Faderen er Formynder. For Sønnen Laust og de 2de Døtre er den ældste Broder Formynder efter Loven, men da han er Medarving her i denne Dødsbo, saa blev Christen Trøstrup, der er en hall Broder til afdøde Niels Wad, indsat som Curator for den mindreaarige Søn og som Formynder for de fornævnte 2de Døtre. Ved Forretningen var tilstede som Wurderings og Witterligheds mænd Sognefogden Christen Jørgensen i Ulfborg og Christen Sand i Skierm Mølle, hvor da i alle forbenævnte vedkommendes Overværelse, som først blev forfaret med Registrering og vurdering her i saalydende:

I Stor-Stuen:

1 Fyrre Blaa malet Chatol med Skiænk	14		
1 stor Speil med forgyldt Ramme		4	
1 dito mindre		3	
1 dito med grøn Ramme		2	
1 stor rund fyrre Bord med Fod	2		
1 mindre slag Bord	1		
2 Læne Stole med lædder betræk		2	8
8 dito Stole	2		

I Giæste-Kammeret:

1 gl. Ege Skab blaa mahlet	1		
1 lidet Bord med Tæppe paa	1		
1 Messing Kaffe Kande		3	
2 Sengesteder med Omhæng		3	

I Kiælderen ved Stuen:

1 Salt Trug		3	
1 gl. rund Bord			8

I Gangen:

1 stor Ege Bord		2	
7 Lispd. 8 Pd. Bløj (Bly)	6	1	8

I Daglig Stuen:

1 Slag-Bænk	4		
1 lang fyrre Bord og Skammel	1	4	
5 Stole		4	8
1 Spejl i sort Ramme		1	
2 store Messing Lysestager	1		
2 mindre dito		2	
1 Bibel			8
1 Sølv Potage Ske	5		
8 dito Spiseskeer a 9 Mk.	12		
1 dito Sukkerbøsse	5		
4 Sølv The-Skeer og en Sukker-Klemme	2	1	8

I Spise Kammeret:

2 store Tin-Fade, vægt 1 Lispd. a 20 Sk. Pd. er	3	2	
2 dito mindre 8 ¹ / ₂ Pd. a 20 Sk. Pundet er	1	4	10
2 dito mindre 6 ¹ / ₂ Pd. a 20 Sk. Pundet er	1	2	2

Tallerkener:

5 Stkr. dito, vægt 13 Pd. a 16 Sk.	2	1	
6 dito Tallerkener 13 Pd. a 16 Sk.	2	1	
12 Stkr. dito Tallerkener, vægt 13 Pd. a 16	2	1	
2 Præsenter Tallerkener		3	
1 Potmaal og en ekstrapot samt 2 Saltkar og en fin Laag til en Krus		5	
1 Bord		1	8
1 Temse og en Heggel		2	
1 Garnwindel			2
5 Flasker			5

I Kiælderen:

1 stor Øl-Tønde med Jernbaand		4	
1 Halmsold og et dejne Kar			4
3 Spind-Rokker	1		
1 svær Bakke			4
1 gl. fyrre Kiste uden Laas		1	3
1 Øltragt med 2 Jern Baand		1	

I Sovekammeret:

1 lidet rund Bord			4
-------------------	--	--	---

I Kiøkkenet:

1 gl. fyrre Skab	1		
3 gl. Border og 1 Slagbænk		4	
1 For-Skammel			8
1 Messing Morter med Støder	1	3	
1 Dørslag af Kaabber		2	
2 Kaabber ekstra		5	
1 godraad Jern og et Waffeljern	1		
1 krum Kniv og en Rist samt en Trefod		1	8
1 Kierne og en Fløde-Bøtte		1	
1 mindre Trefod og et Fyrfad		3	
1 svær Maade med Jernbaand			8
1 dusin hvide Sten Tallerkener		5	
1 Kar med 2 Jernbaand		2	
1 Ildklemme			12

I Bryggerset:

1 Svin paa Stie	8		
1 Svine Kar		2	
1 Fork			12
1 Lysform med 8 Jernbaand		1	
1 Kar med Halmlaag		1	
1 Halvtønde med 2 Jernbaand		3	
1 Kar med 2 Jernbaand		3	
1 Balje med 2 Jernbaand		3	
1 mindre med 2 Jernbaand		1	8

1 Spand med 2 Bøtter	3	
1 Staage		8
4 gammel Kolber	4	
4 Tønder med Jernbaand	1	8
1 Kjedel i grue	8	
1 Kar Maal og en Øsbøtte	1	
1 Jernfork	1	8

I det søndre Kammer:

1 ny beslagen under Vogn med Tilbehør	35	
1 Pude, 1 gl. Dyne og 1 Hølsklæde	1	

I Nord Kammeret:

1 Senge Sted derpaa		1
1 grøn og hvid stribet Olmerdugs Overdyne	4	
3 Hovedpuder	2	
1 Par Hørgarns Lagener	2	
1 vadmels Underdyne	2	
1 dito Underdyne	1	2
2 Stole		2
endnu en Seng i Dagligstuen saasom		
2 Vadmels Dyner	4	
3 Puder og 1 Lagen	1	
1 Vægt		2

I Gaarden:

1 Hundehus med Hund og Lænke	1	
1 beslagen Undervogn	10	
1 ubeslagen dito	2	
1 undervogn med Aaset	6	
1 Stige		8
1 par Harver	1	4

I Laden:

1 Plov		4
2 Støwter		

I Laden var en Del utærsket Korn, som nu for Tiden ej kunde vurderes, men beroer

indtil videre, indtil Kornet er udtærsket, og man jo saa faar, hvad der kan blive i Behold fra Husholdningen.

I Vognskiulet:

1 Kane med Bjælder	2	
1 gl. Plov		1
2 Hammelstokke og en raabeslagen Wind		2
1 Spæde og en Jern greb		3
1 Spade Heiring		6

I Faarehuset:

2 Par Skraw og Læssereb	1	
52 Faar a 5 Mark er	43	2
21 Lam a 1 Mk.	3	3
1 Sattel	1	
1 Par Hovedstykker med Messing paa	1	
1 Høvlbænk og en gl. Anker		12

I Stalden:

1 Tømme og 1 Par Kobler	1	
1 sort Hest omtrent 18 Aar	4	
1 sort Hest omtrent 16 Aar	6	
1 brun Følhoppe 15 Aar	12	
1 brun Hest 8 Aar	30	
1 sort og brun Hest fyldt 9 Aar	12	
2 Kalve	3	2
1 har Stol med Hammer		1

I Karlens Kammer:

1 Vadmels Overdyne	4	
1 Vadmels Underdyne	1	
2 Hølsklæder	1	
3 Hovedpuder		5
1 Bord Blad		8
2 Hestedækkener		4

I Hakkelseshuset:

1 Hakkelse Kiste med Kniv	3	
1 Sold		4

I Kostalden:

1 rødtribet Olmerdugs overdyne	4	
1 Vadmelsunderdyne	2	
1 Hølsklæde		2
4 Vadmelspuder	1	
noget gl. Sengeklæder paa en Seng	1	
1 Skovl og 1 Greb		8
1 graabroget Ko faaet 8 Kalve	10	
1 graabroget Ko faaet 8 Kalve	8	
2 sorte brogede faaet hver 1 Kalv	16	
2 graabrogede Køer faaet hver 8 Kalve	13	
1 graabroget Ko faaet 1 Kalv	8	
1 graabroget Ko faaet 2 Kalve	14	
2 Kvier hvide og graa staar med første Kalv	20	
4 Stude ung nødder	40	

I Studehuset:

8 Par Stude a 40 RD hver er	320	
8 Par Stude a 32 RD hver er	256	
4 Stude ungnødder	60	
2 rødbrogede Grise	14	
1 sortbroget Gris	7	
1 Grise So	8	
1 Trommel	2	
1 Høfork		1 8
1 Bjælke af Fyr 11 Al	3	

Paa Loftet:

1 Sæt Bringetøj	4	
3 Høleer med Skaft	2	
3 Mejevogn, en Fork, en grøfthakke		
3 Rebslager-Winder		3
2 Lyngleer		1

6 River		1	8
2 Kapper og 2 Pudehynder	4		
1 Brejle		8	
Endnu en beslagen Vogn, som staar paa Stenumgaard	16		
	Er = 1161		2

Da det nu var ud paa Aftenen, saa blev denne Forretnings Fremme udsat til i Morgen igjen at foretages her paa Stedet.

Øgelstrup, d. 10. April 1797.

Paa Skifteforvalterens Vegne: *Mehl,*
Lavvæрге Grønlund.

C. Wad. L. Wad. Christen Wad. Christen Husted.

Som Vurderings og Vitterligheds mænd
C. Jørgensen. Christen Sand.

Paafølgende Dags Formiddag blev denne Forretning videre fremmet i alle vedkommendes overværelse, saaledes: Enken og Arvingerne havde forfattet en Specifikation over Stenumgaard og Gods, den viser, hvad deraf er solgt af afdøde Niels Wad i levende Live og tillige det usolgte med sin Vurdering, hvilket den afdøde ventede at det i mindste skulle haft, da denne Vurdering og Specifikation saaledes gjør Rede for Tilstanden med Godset, saa blev den til Oplysning fremlagt og lyder saalunde:

Specifikation over Stenumgaard og Gods, der viser hvad deraf er solgt af afdøde N. Wad og det usolgte vedtegnet den af ham derpaa satte Vurdering.

Solgt og Summen	usolgt-Vurdering
summa 24164 ¹ / ₂ R.D.	12725 R.D.

P. S.

Mette Tang, f. 1734 i Nørtang, Ulfborg, Dtr. af Laurits Tang. Hun blev 1763 gift med Niels Wad til Øgelstrup og fra 1786 tillige Stenumgaard, og det er rimeligvis i anledning

af dette køb, han året efter stifter lånet hos Mads Andersen Quistgaard. Den Niels Willemoes, som underskriver som vitterlighedsvidne, er antagelig den Niels Willemoes, som er født 1741 i Øster Ausum i Hjerm og farbroder til søhelten Peter Willemoes. Han købte 1780 Kjærgaardsholm sammen med P. Hansen, Landting i Ejsing, næsten nabo til Kjærgaardsholm i Haasum sogn i Salling. P. Hansens hustru havde først været gift med Niels Pedersen Lillelund, så den P. Lillelund, som er medunderskriver, er sikkert P. Hansens stedsøn.

Efter Niels Wads død overtog sønnen, Christen Wad, Stenumgård, og Laurids fik Øgelstrup. En tredje af underskriverne ved skiftet, Christen Husted, var købmand i Ringkjøbing og gift med Niels Wads datter Kirstine.

Mette Tang blev efter skiftet boende på Øgelstrup, hvor hun døde 1815.

Foreningsmeddelelser 1963.

Vi har siden sidst som sædvanligt afholdt to møder, *årsmødet i Herning* og *sommermødet i Tvis* på de traditionelle mødedage. Tilslutningen til begge møder var god, noget over hundrede begge steder. I Herning vejlede rektor *L. V. Christensen* på museet, og tandlæge *Holger Friis* holdt lysbilledforedrag, muntert og charmerende. I Tvis talte fhv. gdr. *Laurits Vestergård* og *E. Jespersen*. Sognepræsten til Nr. Felding og Tvis menigheder *V. H. Andersen* afsluttede smukt i kirken.

På generalforsamlingen skete der det, at fabrikant *L. Villemoes* frabad sig genvalg og blev afløst af bibliotekar *Kr. Bjerregaard*, *Holstebro*, medens *Kr. Raunkjær* og *E. Jespersen* genvalgte til styrelsen. Ligeledes genvalgte revisor *Kn Engby-Larsen*. Formandens beretning var meget udførlig. Regnskabet findes aftrykt i årbogen.

Denne er, som man ser, betydeligt større og vægtigere end tidligere årbøger, hvilket dog ingen forbindelse har med den opretning af kontingentet fra 8 til 10 kr., som godkendtes på generalforsamlingen. Herefter vil prisen for gamle årbøger være 5 kr.. Hjælp til med at „udrydde“ vore restoplæg; det er jo en fantastisk ringe pris, vi beregner os for de indholdsrige bøger. Rekvirer bøgerne hos sekretæren eller lettere endnu hos vort nye styrelsesmedlem på Centralbiblioteket i *Holstebro*, hvor restoplagene er deponeret. Man kan simpelthen gå op på biblioteket og lyske ud, hvad man ønsker. Mange årgange er dog nu udsolgte.

Vor *sommermødedag* er ændret til 2. søndag i juni. Årsmødet sidste søndag i februar 1964 holdes i *Skjern*, husk dag og sted, med foredrag af museumsinspektør *Hans Stiesdal* og *J. Søndergaard Jacobsen*. I *Skjern* får man lejlighed til at bese »Th. Hansens bogsamling«, som er deponeret på *Skjern* bibliotek. Styrelsen har konstitueret sig som hidtil: Formand amtmand *Aa. Rangel-Nielsen*, næstformand *Alfred Kaae*, sidstnævnte udgør sammen med *J. Søndergaard Jacobsen* og sekretæren redaktionsudvalget.

Venlig hilsen

E. Jespersen.

Peder Christensen Engbæks bøger.

Peder Christensen Engbæk.

Det lykkedes for Peder Christensen at få sit livslange arkivstudie udnyttet i de to fortrinlige bøger: *Idum Sogn* og bogen om *Ølby, Asp og Fousing*; men han efterlod sig udskrifter af mange *kirkebøger* samt nogle *folketællingslister*, de sidste fra rigsarkivet. Disse er deponeret på Holstebro Centralbibliotek og kan benyttes der, evt. udlånes. Christensens optegnelser findes, letlæseligt, i tre bind med følgende indhold:

Døde Humlum 1755-1803
 Viede Resen-Humlum 1702-1743
 fra en gammel omtrent ødelagt
 kirkebog, hvoraf en del er
 bortsmuldreret.
 Viede Humlum 1760-1852
 Døde Humlum 1755-1805
 Døde Humlum 1813-1842
 Døbte Resen 1755-1822

Viede Maabjerg 1753-1815
 Fødte Maabjerg 1752-1815
 Døde Maabjerg 1752-1815
 Viede Naur 1730-1815
 Fødte Naur 1735-1819
 Døde Naur 1731-1830
 Viede Sir 1730-1815
 Fødte Sir 1730-1815
 Døde Sir 1730-1815

Viede Resen 1760-1837
 Døde Resen 1755-1827
 Døbte Gimsing 1690-1700
 Døbte Gimsing 1740-1815
 Viede Gimsing 1690-1700
 Viede Gimsing 1740-1815
 Døde Gimsing 1690-1700
 Folketællingen 1787 for Humlum.
 Folketællingen 1787 for Gimsing.

Viede Bur 1734-1840
 Fødte Bur 1734-1815
 Døde Bur 1734-1815
 Folketælling 1787 Maabjerg
 — 1787 Naur
 — 1787 Sir
 — 1787 Sir
 — 1787 Bur

Vejrum gamle kirkebog.

Udtog af emner og navne.

Aaberg Christen, folketingsm. 5 f	Krighøj 45
Alfarres 60	Kroghøj 45
Algerhøj 57 f	Lave Rød 72
Agerhøj 42	Lundhøj 43
Bek, Jens, Højskoleforstander 9	Lushøje 47 ff
Bjerghøj 44	Lyshøje 47 ff
Bogsamling, pastor Krarups 81 f	Mosehøj 43
Boldsen, familien 39	Møllehøj 47
Bøvling Valgmenighed 21 f	Paulsen, Karl, valgmenighedspr, 7
Dalgas 8	Sig-høj 45
Dal-høj 45	Skelhøj 42
Damhøj 44	Skovhøj 43
Efterårsmøde i Vemb	Skyttebevægelsen 11 f
Enghøj 43	Slugthøj 46
Find, trolden 63	Spisevaner på en gård 18
Flohøj 44	Søhøj 44
Gammeljordhøje 46	Tang, Mette 95 ff
Grundtvigs folkeliv 5 ff	Testrup højskole 11
Gymnastik 15 f	Wad, Niels 102 f
Gårdhøje 46 f	Vad-høj 44
Halehøj 45	Vanghøj 45
Hjemmeundervisning 32	Vasehøj 45
Højnavne i Hardsyssel 42 ff	Vejlhøj 44
Kirkehøj 46 f	Vinding-stednavne 63 ff
Klosterhøje 47	Willemoes 94 f
Knudsen, Jakob 10	Vinghøje 46

Regnskab 1962 for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

INDTÆGTER:	Kr.	Øre	UDGIFTER:	Kr.	Øre
Kontant beholdning ved årets begyndelse	0	00	Årbogens trykning i 1200 eksemplarer..		
Efterbetaling af 36 medlemmer	288	00	med klichèer (217)	7.688	00
Kontingent af 1003 medlemmer	8.110	00	Forfatterhonorarer	1 110	12
Salg af gamle årbøger m. v.	1.116	50	Annoncer	162	85
Godtgjort portoudgifter	1.296	20	Møder, foredrag, repræsentation	435	55
Godtgjort papirafgift	163	90	Dansk historie, fællesforening	0	00
Statstilskud	1.725	00	Bogkøb	18	00
Ringkøbing amt	200	00	Kaae til »Lem Sogn«	500	00
Købstadskommuner	275	00	L. Hagelskjær L. til Munklindebogen ...	500	00
Fra Pengeinstitutter	800	00	Forsendelsesudgifter, blanketter o. l ...	1.498	21
Renter til ¹¹ / ₁₂ 1962	1.065	30	Sekretærens løn	1.000	00
			Forsikring	4	70
			Kontant behold fra 1961 ÷	334	59
				13.252	02
			Overskud	1.787	88
Balance	15.039	90	Balance	15.039	90

I sparekassen revisionsdagen 20.326,23 kr. Indsat i årets løb 1.113,43 kr. Kassebeholdning at overføre: 1.787,88 kr. ÷ 1.113,43 kr. = 674,45 kr.

22/2 1963 E. Jespersen

Regnskabet d. d. gennemgået og fundet i orden. Bilag og sparekassebøger forevist. Kassebeholdning konstateret.

Holstebro, den 22. februar 1963.

C. Nedergaard.

Kn. Engby-Larsen.